

ÚJ KIHÍVÁSOK, INNOVATÍV VÁLASZOK

Szerkesztette:
JUHÁSZ ZITA

Válogatás az ELTE TáTK Tudományos Diákkör dolgozataiból

ÚJ KIHÍVÁSOK, INNOVATÍV VÁLASZOK

Válogatás az ELTE TáTK Tudományos Diákkör dolgozataiból

ÚJ KIHÍVÁSOK, INNOVATÍV VÁLASZOK

Válogatás az ELTE TáTK
Tudományos Diákkör dolgozataiból

Szerkesztette: Juhász Zita

A kötet az Emberi Erőforrások Minisztériuma Nemzeti Tehetség Programjának támogatásával, a NTP-HHTDK-19-0004 kódszámú projekt keretében valósult meg.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© Szerkesztő, 2020

© Szerzők, 2020

ISBN 978-963-489-289-2

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: az ELTE Társadalomtudományi Karának dékánja

Projektvezető: Urbán László

Kiadói szerkesztő: Tihanyi Katalin

Borítóterv: Csele Kmotrik Ildikó

Tördelés: Sörfőző Zsuzsa

TARTALOM

Beköszöntő	7
------------------	---

SZOCIOLÓGIAI TANULMÁNYOK

Egle Botond

Megmagyarázni a megválaszolatlant? Hogyan kezeljük a „nemválaszolókat”?

A „Bizalom” re-contact kutatás adatbázisának kiegészítő másodelemzése	11
---	----

Német Ákos – Nyerges Márk

Mintavételi módszerek tesztelése egy 2019-es, Európai Parlamenti választás

eredményeiből generált adatbázison	34
--	----

KÖZGAZDASÁGTANI TANULMÁNYOK

Hagara Zoltán Patrik

A magyar mikro-, kis- és középvállalkozások szükséges fejlesztési

területeinek és a fejlesztés lehetséges módszereinek vizsgálata	51
---	----

Németh Evelin

A Növekedési Hitelprogram hatása a kis- és középvállalkozások helyzetére	73
--	----

Molnár Ágnes

A vállalatok finanszírozásának alakulása a Növekedési Kötvényprogram

megjelenésével	87
----------------------	----

Némethy Franciska

A Budapesti Értéktőzsdén megkötött befektetési ügyletek

trendjei az elmúlt évtizedben	104
-------------------------------------	-----

Járay Barbara

Egy egészségügyi nonprofit kft. finanszírozási forrásainak

elemzése az elmúlt 5 évet tekintve	123
--	-----

BEKÖSZÖNTŐ

Több szempontból rendhagyó volt az ELTE Társadalomtudományi Karának 2020-as tudományos diákköri (TDK) tevékenysége. Az egyik ok, hogy a 2020-as év tavaszi és kora őszi fordulója a COVID19-nek köszönhetően online zajlott. Ezenkívül azért is különleges volt, mert megélénkült a Kar szombathelyi, gazdasági képzést végző, elsősorban gazdálkodás és menedzsment szakos hallgatóinak tudományos diákköri aktivitása. Olyan mértékben, hogy ez a kötet javarészt az ő írásaikat tartalmazza. Az első két, figyelemre méltó munka szociológia szakos hallgatóké. Ezt követi öt vállalatfinanszírozáshoz, befektetésekhez, az egészségügy finanszírozásához kapcsolódó dolgozat.

A szombathelyi Savaria Gazdálkodástudományi Tanszék vezetőjeként büszkeséggel tölt el hallgatóink elkötelezettsége. A kötet szerzői, hallgatóink, saját érdeklődésüknek megfelelő témákat választva, valamennyien makroszintű, társadalmi és/vagy gazdasági problémák megoldásához kívántak hozzájárulni – legjobb tudásukkal, a tágabb közösség javát szolgáló célokat kitűzve. Mindezt az órákon tanultakat valamilyen szinten túllépve tették – ez a TDK alapkövetelménye.

A kötetben nem közöljük az elért eredményeket – abban a szellemben járunk el, amit a TDK megrendezése során is érvényesítettünk –, bár formailag verseny, kötött szabályokkal, ahol első, második és harmadik helyezettet hirdetünk, nincsenek vesztesek. Minden többletértékű, a kötelezőn túlmenő erőfeszítés értékes. Mindenki nyertes. A résztvevő hallgatók, az oktatók, a Kar, az egyetem – és akár az olvasó is, aki e kötetet forgatja.

Köszönjük az NTP-HHTDK-19 kódszámú pályázat kiírójának, az Emberi Erőforrások Minisztériumának a TDK-t népszerűsítő rendezvények költségeinek finanszírozását és e kötet megjelentetési lehetőségét. Köszönjük továbbá a Decathlon szombathelyi áruházának, Bontó Árpád igazgatónak a sportszerutalványokat, melyeket a Tudományos Diákköri Konferencia díjazásaként adományozott tanszékünknek. Tanszékünk gyakorlatias, üzleti jellegű képzést végez, kiváló kapcsolatokat ápolva a vállalati szféra képviselőivel, akik számára a régióban keresett és elismert munkavállalókat, vezetőket és vállalkozásokat vezető üzleti partnereket képzünk. Azonban felsőoktatási intézményként kötelességünk felismerni a kutatási területen különösen tehetséges hallgatókat, akár elindítva őket egy

alternatív – kutatói, oktatói – életpálya felé. Erre is nagy hangsúlyt kívánunk fektetni. Nagyra becsüljük azt a gesztust, amely ehhez a törekvéshez nyújt külső támogatást.

A koronavírus sok mindent tanított a számunkra. Több esetben kiderült, hogy nem kell személyesen jelen lennünk ahhoz, hogy együttműködhessünk vagy gyarapíthassuk a tudásunkat. Sajnos a Tudományos Diákköri Konferencia nem egészen ilyen. A személyes oktatói ösztönzés, a konferencia ünnepélyes hangulata nem pótolható. Ugyanakkor, elmondhatjuk, hogy az online térben is működik a TDK tudományt elősegítő küldetése. Külön öröm a számomra, hogy a jelenlegi körülmények között, az előttünk álló gigászi akadályok ellenére fel tudtuk hívni hallgatóink figyelmét erre a lehetőségre, és ilyen értékes dolgozatokat adhatunk közre.

Dr. Varga Imre
Savaria Gazdálkodástudományi Tanszék
tanszékvezető

SZOCIOLÓGIAI TANULMÁNYOK

MEGMAGYARÁZNI A MEGVÁLASZOLATLANT?

Hogyan kezeljük a „nemválaszolókat”?
A „Bizalom” *re-contact* kutatás adatbázisának
kiegészítő másodelemzése

ABSZTRAKT

A *survey* módszertan a társadalomtudományok napjainkban igen gyakran alkalmazott és kiemelten fontos kutatási metodikája. Számos előnyös tulajdonsága mellett egy fokozódó nehézség is társul hozzá: a megkérdezettek egyre nagyobb hányada utasítja el a válaszadást. Ez komoly kihívás elé állítja kutatókat. Mivel a probléma Magyarországon is egyértelműen érezteti hatását, így az ESS8 (EUROPEAN SOCIAL SURVEY 2016) hullámának adatfelvétele után nagyjából egy évvel lezajlott a minta *re-contact*, azaz „újrafelkereséses” vizsgálata, az úgynevezett „Bizalom” kutatás¹. A két vizsgálat összesített adatbázisának másodelemzése során azt vizsgálom, hogy milyen tendenciális eltérések figyelhetők meg a két megkeresésből legalább egyszer érvényes interjú adók kiesési mutatóiból létrehozható csoportjainak bizalommal és elégedettséggel kapcsolatos attitűdjei között, valamint hogy a települések válaszadási hajlandóságát milyen módon befolyásolja a társadalmi integrációt és a felelősségvállalás mértékét mutató civil és nonprofit szervezeti aktivitás, a munkanélküliségi helyzet és a helység deprivációs státusza.

1. BEVEZETÉS: VÉGSŐ SORON MIÉRT BAJ, HA NEM VÁLASZOLNAK?

Úgy vélem, nem túlzás azt állítani, hogy az emberek közötti megismerési folyamatok egyik fontos módszere a kérdezés. Ha valamire kíváncsiak vagyunk, azt igyekszünk megtudni embertársainktól, ennek pedig egyik legjobb útja, ha megkérdezzük őket. Végtelenül le-

¹ Kutatásom kiegészítése és bizonyos mértékig továbbvitele a Szeitl Blanka és Tóth István György irányításával lezajlott „Hogyan kezeljük a 'nemválaszolókat' -at? – Az empirikus kutatások során jellemzően válaszmegtagadó, vagy elérhetetlen csoportok pilot kutatása speciális felméréssel és módszerekkel” című OKTA-kutatásnak, amely módszertani megfontolásból „Bizalom” kutatás néven lett lekérdezve, ezért esszémben magam is ezt az elnevezést alkalmazom.

egyszerűsítve erre az elgondolásra épül az empirikus társadalomtudomány napjainkban alkalmazott egyik kulcsmódszertana, a *survey* módszertan is. Ám ha az előbbi analógiát követve gondolkodunk tovább, akkor gyorsan kitűnik, miért is megkerülhetetlen és komoly probléma jelen írásunk tárgya. Ha a kérdés megválaszolását a megkérdezett elutasítja, vagy akár elérhetetlenség, akár más akadályozó tényező folytán nincs lehetőségünk feltenni a kérdéseinket, jóformán nem tudunk meg semmit a témánkkal kapcsolatban. Ugyanez igaz akkor is, ha nagy mintán, számos potenciális válaszadóval interjút készítve igyekszünk egy társadalmi jelenségről többet megtudni. A válaszmegtagadás és az elérhetetlenség ebben az esetben éppúgy működik, mint a kiinduló példánk esetében.

Az, hogy egyes megkeresettek bekerülnek a mintába, majd értékelhető válaszok felvétele híján kiesnek, olyan nehézségeket okozhat a kutatási folyamatban, amelyek ellensúlyozása nagyobb minta kiválasztására vagy különféle súlyozási eljárások alkalmazására, azaz végeredményben további szaktudás, munkaidő és pénz bevonására kényszeríti a kutatókat a siker érdekében, de sok esetben még ezekkel sem korrigálható teljes mértékig a probléma. Továbbá azért is veszélyt hordoz magában a jelenség, mert a válaszmegtagadás, valamint a többszöri elérhetetlenség miatt meghíúsult felkeresések nem azonos arányban oszlanak el az egyes társadalmi csoportok esetében. Ez pedig a minta méretének egyszerű kiterjesztésével nem orvosolható érvényességi kérdés, és az eredmények súlyos torzulásához vezethet (SZEITL – TÓTH 2020). Éppen ezért létfontosságú megérteni és a lehető legjobban módszertani kontroll alá vonni a problémakört, amely nemcsak Magyarországon, de nemzetközi viszonylatban is mindinkább a kutatók fókuszába kerül, egyrészt vitathatatlan gyakorlati jelentősége okán, másrészt mivel a válaszadási hajlandóság háttérben sok más társadalmi jelenség játszhat kisebb-nagyobb szerepet, melyek jobb megismerését remélhetjük a „nemválaszolás” különböző eseteinek mögöttes hatásmechanizmusait kutatva.

2. A VÁLASZADÁSI RÁTÁRA HATÓ OKOK AZ ELMÉLETEK FÉNYÉBEN

Mivel a témával mára igen kiterjedt szakirodalom foglalkozik, sőt, ez az írás is egy korábbi, Magyarországon úttörőnek számító *re-contact* kutatás adatbázisára és egyes fogalmaira épül, így mindenképpen fontosnak tartom röviden összefoglalni az ide vonatkozó releváns elméleteket, melyek fényében érthetőbbé válik a következőkben bemutatandó gondolatmenet.

A válaszadási hajlandóság mögött rejlő egyik társadalmi hatásnak a szociális integrációt tartják, amely háromféle, végeredményében azonos, de működésében, az egyénre ható erők tekintetében eltérő módon is megjelenhet. a) Növelheti a válaszadási kedvet, ha a megkérdezett úgy véli, hogy azok, akikkel egy csoporthoz tartozónak vallja magát, és akiknek a véleménye fontos számára, szintén válaszolnának. Minél erősebb szálak fűznek valakit olyan csoportokhoz, amelyek értékrendjéből a tagok számára az következik,

illetve a csoportnorma azt diktálja, hogy válaszolni kell a kutatók kérdéseire, az elmélet értelmében annál inkább megfigyelhető körökben a magas válaszadási ráta. b) Továbbá a szociálisan erősebben integráltnak tekinthető válaszadók azért is tesznek szívesebben eleget a megkeresésnek, mert úgy érezhetik, hogy válaszaik segítségével környezetük és közösségük életét aktívan formálhatják a számukra kívánatos irányba; nézőpontjuk, tapasztalataik megosztásával hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az akár őket is érintő döntések meghozóihoz eljuthasson az általuk képviselt vélemény (GROVES – CIALDINI – COUPER 1992). Az elméletet korábbi kutatások már igyekeztek igazolni bizonyítva például, hogy önkéntességet vállaló, politikai témák iránt fogékony, vagy a médián keresztül az aktuális eseményeket jobban követő alanyok/személyek/válaszadók között többen voltak hajlandók hasonló kutatásokat kitölteni (ABRAHAM – HELMS – PRESSER 2009). Ám az elmélet empirikus eredményekre épített, megkérdőjelezhetetlen bizonyítása még várat magára. c) Másik, szintén fontos tényező lehet a válaszadás szempontjából a bizalom kérdése. Bár a szociológia számos dimenzióját vizsgálja a bizalommal kapcsolatos attitűdöknek, összességében azt feltételezhetjük, hogy általános értelemben véve egy mintába került felkeresendő személy akkor fog nagyobb eséllyel válaszolni a kérdéseinkre, ha képes bizalommal fordulni embertársai és a társadalom felé.

Mindezekén túl még igen sok lehetséges, vagy akár bizonyítást is nyert tényező hathat a legelterjedtebb módon a lehetséges válaszadóra abban a pillanatban, amelyben eldől, hogy részt kíván-e venni a kutatásban vagy elutasítja a válaszadást. Ilyen tényezők például – a teljesség igénye nélkül – a megkérdezett lakókörnyezetének bűnözési rátája (NATIONAL RESEARCH COUNCIL 2013), az illető iskolai végzettsége vagy munkaerőpiaci helyzete (AMAYA – PRESSER 2017). A számos rendszerszintű és a szociológia diszciplináris keretei között vizsgálható tényező mellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy az emberek „élik az életüket”: számos megkeresés visszautasítása mögött állhatnak egészen egyszerű tényezők, például a megkérdezendő személynek rövid időn belül el kell mennie az iskolába a gyermekéért, vagy épp indulna egy programjára. Ebben az esetben olyan személy is kieshet a mintából értékelhető válaszadás nélkül, aki más ismert mutatói alapján nagy eséllyel részt vett volna a felmérésben. Az ehhez hasonló tényezők szisztematikus kontroll alá vonására viszont a statisztikai modellek és egész társadalmak jelenségeit leíró elméletek, minden előnyös tulajdonságuk ellenére, nem alkalmasak. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy egy-egy interjú meghíúsulása nemcsak a válaszmegtagadás, hanem az elérhetetlenség és más nehezítő tényezők folytán is bekövetkezhet, amely szintén sajátos magyarázati lehetőségek és összefüggések tárházát nyitja meg a téma iránt érdeklődő szociológusok előtt.

3. A KUTATÁS KONCEPCIÓJA ÉS HIPOTÉZISEIM AZ ELŐBBI ELMÉLETEK FÉNYÉBEN

A röviden összefoglalt elméletek közül többet is igyekeztem beemelni kutatási modelljeimbe, hogy megvizsgáljam, az empirikus adatok tükrében mennyire helytállóak, azaz

milyen mértékben képesek megmagyarázni a válaszadási hajlandóságot. Egyrészt jelen írásomban két egymásra épülő kutatás – az ESS8 és a „Bizalom” kutatás, amelyeket a következő szakaszban alaposabban is bemutatok – során legalább egyszer érvényesen válaszolókat osztályozom, kiesési mutatóik alapján, tehát aszerint, hogy az interjúk milyen eredménnyel zárultak. Majd e csoportok körében hasonlítom össze az embertársi és intézményi bizalommal, valamint az étellel való általános elégedettséggel és a közéleti állapotokkal való elégedettséggel kapcsolatos attitűdjeiket. Itt az elmélet értelmében jól megfigyelhető különbséget várhatunk például azoknak a bizalmi attitűdje között, akik mindkét felmérésben részt vettek, és azoké között, akik egyik esetben válaszoltak, másik esetben viszont elutasították a válaszadást. Nem feltétlenül várok viszont számottevő eltérést a mindkét alkalommal válaszolók és az egyik megkeresés során elérhetetlenek esetében, hiszen a mintából az elérhetetlenség miatt kiesők egy részéről – akár a nagyobb részéről is – könnyen feltételezhetjük, hogy más körülmények között ismét válaszolt volna.

A szociális integráció és az aktív társadalmi szerepvállalás mértéke szintén olyan kérdéskör, melyet az adatbázis adta lehetőségekhez mérten igyekeztem megfelelően vizsgálni. Ehhez az egyes településeken működő civil és nonprofit szervezetek szervezetek számát vettem tekintetbe. A regressziós modellbe az előbbieken kívül még a település méretére, adóerő-képességére, munkanélküliségi helyzetére és egy, a különféle deprivációs szempontokat összesítő összetett mutatóra, a Koós-féle deprivációs indexre vonatkozó változókat vontam be. Itt a korábbiak ismeretében azt várom, hogy elsősorban a valóban tisztán polgári kezdeményezésekre, valamint a társadalmi felelősségvállalásra épülő civil szervezetek számának emelkedésével függvényszerűen emelkedjen a válaszadási hajlandóság, tehát a (többek között) civil szervezeteken keresztül megnyilvánuló társadalmi felelősségvállalás pozitív korrelációt mutasson a válaszadási hajlandósággal a helységben. A társadalmi integrációnak az előbbtől eltérő hatásmechanizmusain keresztül, de hasonló hatást várok a nonprofit szervezetektől is. A két szervezeti típus a közbeszédben gyakran egy lapon kerül említésre, aminek számos szempontból nézve meg is van az alapja, ám fontos különbség, hogy míg egy civil szervezet polgári kezdeményezésre létrejött egyesület vagy alapítvány, amely egy adott célt kíván elérni, vagy valamilyen másként el nem érhető szolgáltatást megszervezni és biztosítani, addig egy nonprofit szervezet lehet egy önkormányzat kezében lévő kulturális központ vagy közterület-karbantartó szerv is. A nonprofit szervezetek számottevő része folytat kulturális és közösségteremtő tevékenységeket (KSH 2019), amelyek miatt a résztvevő személyeknek nőhet a társadalmi és szociális integrációja az őt körülvevő közösségek felé, emiatt pedig a csoportnormáknak való megfelelési vágy vagy a közösségért való felelősségvállalás okán történő válaszadás valószínűsége is nőhet.

A munkanélküliség kérdését szintén érdekes és vizsgálandó témakörnek tartom, melynek önmagában is hatása lehet a válaszadási ráta alakulására (VAN DEN BERG – LINDEBOOM – DOLTON 2006), de a modellbe történő bevonását még inkább indokolja az a várakozásom, hogy a munkanélküliség (legyen az illető érintett fél, vagy csak olyas-

valaki, aki a látja a jelenséget és annak következményeit lakókörnyezetében, hazájában) komoly hatást gyakorolhat az egyén bizalmi attitűdjeire és társadalomképére. Mindezt pedig kiegészítheti a Koós Bálint módszertanán alapuló deprivációs index, melyet Koós „a lakhatás, a képzettségi színvonal, a munkaerőpiaci részvétel, a jövedelmi viszonyok és a demográfiai jellemzők” (Koós 2015) dimenzióinak standardizált mutatóit összevonva hozott létre, így átfogó képet ad az egyes vizsgált települések minket érdeklő aspektusairól.

Mivel a tanulmány egyik fele az egyének válaszadási mintázata alapján történő osztályozásra épül, míg a másik fő modellje már az egyes települések válaszadási tendenciáinak lehetséges magyarázó tényezőit veszi górcső alá, így kiemelten fontosnak tartom a két egység logikai kapcsolatának bemutatását. A koherenciát a két fő modell magyarázó-változóinak korrelációit áttekintve igyekszem megteremteni.

4. A KONTAKT ÉS A *RE-CONTACT*: A TANULMÁNY KÖZVETLEN ELŐZMÉNYEI

Mint már korábban említettem, kutatásom kiegészítése és bizonyos mértékig továbbvitele a Szeitl Blanka és Tóth István György által vezetett „Hogyan kezeljük a ’nemválaszolók’-at? – Az empirikus kutatások során jellemzően válaszmegtagadó, vagy elérhetetlen csoportok pilot kutatása speciális felméréssel és módszerekkel” című OKTA-kutatásnak, amely módszertani megfontolásból „Bizalom” kutatás néven lett lekérdézve (ezért írásomban magam is ezt az elnevezést alkalmazom). Ennek egyszerű oka, hogy a *re-contact* kutatások megbízhatóságát és érvényességét nagyban segíti, ha a kutatók nem tudatosítják a kérdezőapparat számára a felmérés mibenlétét, korábbi tapasztalatok szerint ugyanis a kérdezők az előző kutatás folyamán mért adatok reprodukciójára törekedtek, mert úgy gondolták, hogy ez a kérdezők megbízhatóságát tesztelő módszert kíván (SZEITL – TÓTH 2020). Ezzel (a téves előfeltevéssel) szemben a *re-contact* kutatás alap gondolata elegánsan egyszerű: egy korábbi nagymintás kutatás adatfelvételének a lehető legpontosabb megismétléséről beszélhetünk, amely több célt is szolgálhat. *a)* Egyrészt a minta ismételt felkeresésével esetlegesen rávehetünk a részvételre korábbi válaszmegtagadókat és elérhetetleneket, ezáltal a minta lényegi átalakítása nélkül gyűjthetünk még több információt. Ezt kiegészíti az adatok stabilitásának tesztelése, ami igen pozitív tényező: a többször válaszolók esetében az első és második alkalommal adott válaszaikat összevethetjük, illetve további szempontok szerint is elemezhetjük. *b)* Másrészt az ilyen kutatások segítségével érthetjük meg jobban a válaszmegtagadási és elérhetetlenségi tendenciákat, és a potenciálisan ezekhez vezető jelenségeket. Mivel olyanokat is elérhetünk, akikkel az első alkalommal valamiért nem sikerült érvényes lekérdezést készíteni, illetve akár korábbi válaszadók is kerülhetnek valamelyik sikeres lekérdezés nélkül kieső csoportba, így érthetőbbé válhatnak mindazok a tényezők, melyek a nemválaszoláshoz vagy az elérhetetlenséghez vezetnek.

A „Bizalom” tehát egy *re-contact* kutatás „[...] amely a 2002 óta kétéves rendszerességgel jóformán egész Európában adatokat gyűjtő European Social Survey (rövidítve ESS8) magyarországi hullámának kérdéssorát és mintáját vette át. Ez számos előnnyel járt. Egyrészt az ESS rendkívüli nagy figyelmet szentel a mintavételnek és az adatfelvételi protokollok betartásának” (SZEITL 2016), ami azt jelenti, hogy mintáját alkalmazva a „Bizalom” kutatás is ezekre a „sziklaszilárd” módszertani és mintavételi alapokra építhet. Másrészt, kérdőívein keresztül az ESS folyamatosan igyekszik monitorozni a bizalom különféle dimenzióinak alakulását, ami jelen vizsgálat számára is nagyban megkönnyítette a magyarázó modellek szempontjából fontos információk megismerését. További előny, hogy időben sincs túl nagy távolság a két vizsgálat adatfelvételi időszaka között, mindössze nagyjából 1 év (az ESS8 2017. május 1-jétől 2017. szeptember 16-áig tartott; a „Bizalom” kutatás pedig 2018. december 8. és 2019. február 15. között folyt, vö. SZEITL – TÓTH 2020). Az az ESS 8. adatfelvétel körének eredményeit az eredeti minta ismételt felkereséséből nyert adatokkal kiegészítve készült az az adatbázis, amelyre modelljeimet magam építettem. Mindezek bemutatása után térünk rá az eredményekre.

5. A VÁLASZADÓI CSOPORTOK AZ EGYES BIZALMI ÉS ELÉGEDETTSÉGI ÁTLAGOK TÜKRÉBEN

Amint azt a kutatás koncepciójáról és a hipotéziseimről szóló részben már kifejtettem, a dolgozat első felében szereplő modell arra törekszik, hogy a legalább egyszer érvényes választ adók körében esetlegesen fellelhető bizalommal és elégedettséggel kapcsolatos tendenciákat felderítse. A kiesési mutatók alapján négy olyan csoport különíthető el, amelyek tagjaira igaz a fenti kritérium. E négy csoportot már a „Bizalom” kutatás során (véleményem szerint igen találóan) elnevezték, ezért átveszem az ott szereplő neveket/ elnevezéseket/kategóriákat. Ennek megfelelően a következő négy kategóriáról beszélhetünk, melyek leírását szó szerint idézem a táblázatban (SZEITL – TÓTH 2020).

Az egyes csoportokat először az embertársi bizalom dimenziójához tartozó 3 változó alapján vetem össze. Elöljáróban még egyszer kiemelem és az alábbi ábrán szemléltetem a *re-contact* módszertan egyik nagy előnyét, nevezetesen a kérdőív azonosságát. E tulajdonság segítségével biztosan ugyanazt a kérdést vizsgálhatom egyazon dimenzión belül, a két kutatáson átívelően.

Az 1. táblázatban a válaszadó egy 0-tól 10-ig terjedő Likert-skálán jelöli meg, hogy mennyire tartja megbízhatónak az embereket, véleménye szerint mennyire akarnák mások kihasználni őt, és tapasztalatai szerint mennyire segítőkészek az embertársai. Az elméletek által támasztott várakozásaim szerint a stabil válaszadóknak kellene a legmagasabb bizalmi átlaggal rendelkezniük, legalább az esetek egy részében, hiszen az elméletek tanulsága szerint az embertársaink felé tanúsított bizalom növekedésével együtt jár a nagyobb válaszadási hajlandóság. Ezzel szemben az ESS esetében azt látjuk, hogy a stabil válaszadók tartják a legkevésbé segítőkésznek az embereket; a másik két kérdésnél

1. táblázat. A két felmérés során legalább egyszer érvényesen válaszolóak megkeresési eredményeiből létrehozható csoportok és azok mérete

A csoport megnevezése	A csoport jellemzése, a <i>Megközelíthetetlen csoportok</i> c. tanulmánykötet definícióit átvéve	A csoport mérete (fő)
Stabil válaszadó	Azok a kérdőívek, melyek mindkét adatfelvétel esetén sikerrel zárultak, azaz a megkeresett személy válaszolt a kérdőívre.	772
Meggyőzhető válaszlemegtagadó	Ez alatt azokat a megkereséseket értjük, melyek az egyik felmérés esetében sikerrel, a másik felmérés esetében válaszlemegtagadással zárultak. (Függetlenül attól, hogy melyik felmérésben, fontos, hogy csak az egyikben készült sikeres kérdőív, a másikban pedig egyértelműen válaszlemegtagadást rögzítettünk).	630
Elérhető no-contact	E kategória esetében az egyik kutatásnál az adott címen sikerült lebonyolítani a kérdezést, míg a másik adatfelvételnél a kérdező <i>no-contact</i> ot rögzített, azaz nem talált otthon senkit.	398
Vegyes válaszadó	Ebbe a kategóriába soroltuk azokat a személyeket, akik a két felmérés közül egyszer válaszoltak a kérdőívünkre, a második felmérés esetében pedig sikertelen volt a cím (de a sikertelenség nem egyértelműen válaszlemegtagadást vagy <i>no-contact</i> ot jelentett).	109

szintén alacsonyabb bizalmi szintről beszélhetünk, mint a meggyőzhető válaszlemegtagadók vagy az elérhető *no-contact* csoportok vonatkozásában. Sőt, 4,86-os átlagukkal a két kutatásból egyszer válaszlemegtagadással kieső válaszolók körében a legmagasabb az a meggyőződés, hogy az emberek megbízhatóak (bár sokat elmond a témáról, hogy ez sem éri el átlagosan a skála középértékét).

A „Bizalom” kutatásban a válaszadók kissé pozitívabb képet festettek embertársaikról. Az átlagok az ESS azonos kategóriáival összehasonlítva jellemzően valamivel magasabbak, de a különbség nem számottevő, egyértelmű mintázat sem rajzolódik ki belőle. Egyedül a vegyes válaszadók bizalmi szintje mozgott felfelé igen jelentékeny mértékben a „Bizalom” kutatás alapján, de ez könnyen származhat a csoport kisebb méretéből, ami miatt az átlag könnyebben mozdul el egy-egy kiugró érték irányába. Mindezek alapján levonhatjuk a tanulságot, hogy nem az embertársaik felé irányuló bizalom az, ami döntően magyarázhatja a válaszadási hajlandóságot a megkérdezett csoportokban.

A társadalmi intézményekkel kapcsolatos bizalom alakulásában tendenciáit tekintve hasonló megállapítást tehetünk, mint az előző táblázat esetében. Itt is megfigyelhető, hogy a „Bizalom” kutatás során általában magasabb átlagokat produkáltak az egyes csoportok, főként a stabil és a vegyes válaszadók; míg a meggyőzhető válaszlemegtagadók csoportján belül (a csoportok közül egyedülként) csökkenő tendenciát mutat az átlag. Tehát az ESS-re válaszolók, de a „Bizalom” kutatásban részt nem vevők nagyobb

2. táblázat. A legalább egyszer válaszoló csoportok embertársaikkal szembeni bizalmának átlagaértékei

		ESS8 Mennyire tartja az em- bereket megbíz- hatónak?	ESS8 Mennyire gondol- ja úgy, hogy az emberek kihasznál- nák önt?	ESS8 Mennyire tartja az em- bereket segítő- késznek?	„Bizalom” kutatás Mennyire tartja az embere- ket meg- bízható- nak?	„Bizalom” kutatás Mennyire gondol- ja úgy, hogy az emberek kihasznál- nák önt?	„Biza- lom” kutatás Mennyire tartja az embe- reket segítő- késznek?
Stabil válaszadó		4,37	4,73	4,54	4,55	5,02	4,60
Meg- győzhető válaszmeg- tagadó	„Bizalom” válasz, ESS megtagadta	–	–	–	4,53	4,80	4,57
	ESS válasz, „Bizalom” megtagadta	4,86	5,00	4,87	–	–	–
Elérhető <i>no-contact</i>	„Bizalom” válasz, ESS <i>no-contact</i>	–	–	–	4,77	5,17	4,76
	ESS válasz, „Bizalom” <i>no-contact</i>	4,63	5,19	5,05	–	–	–
Vegyes válaszadó		3,98	4,34	4,60	4,74	4,87	4,87

általános intézményi bizalmat mutattak, mint az ott válaszoló, az ESS-nek azonban választ megtagadók. Ez esetben sem látszik olyan mintázat, amely az intézményi bizalom szintjét a válaszadási rátával minden kétséget kizáróan összekapcsolhatná, a stabil válaszadók átlagos intézményi bizalma se összességében, se egyes intézmények vonatkozásában nem tér el – főként nem pozitív irányban – annyira a többi csoport átlagától, hogy annak kellő magyarázóerőt tulajdoníthassunk vagy tendenciális különbségnek tekinthessük.

Mindez az intézményi bizalom esetében akár abból is származhat, hogy a két adatfelvételi időszak között eltelt időben országgyűlési választásokat tartottak Magyarországon. A választási kampány pozitívan hathatott erre a dimenzióra – bár a közbeszéd (mindkét oldalon elismert és a másik oldal felé kritizált) durva hangvétele, illetve a kampány más aspektusai miatt ez sem egyértelmű, akár elidegenítő tényezőként is felmerülhet. Egyik verzió sem kizárható, ahogyan az sem, hogy ezek a hatások érinthették a válaszadási hajlandóságot, de ez jelen adatokból nem egyértelműsíthető.

3. táblázat. A legalább egyszer válaszoló csoportok társadalmi intézményekkel szembeni bizalmának átlagai

		ESS8 Mennyi- re bízik a magyar jogrend- szerben?	ESS8 Mennyi- re bízik a rendőrség- ben?	ESS8 Mennyi- re bízik a politikai pártok- ban?	„Biza- lom” kutatás Mennyi- re bízik a magyar jogrend- szerben?	„Biza- lom” kutatás Mennyi- re bízik a rendőr- ségben?	„Biza- lom” kutatás Mennyi- re bízik a politikai pártok- ban?
Stabil válaszadó		5,41	6,22	3,49	5,76	6,40	4,08
Meggyőz- hető vá- laszmeg- tagadó	„Bizalom” válasz, ESS megtagadta	–	–	–	5,88	6,59	4,30
	ESS válasz, „Bizalom” megtagadta	5,57	6,54	3,74	–	–	–
Elérhető <i>no-contact</i>	„Bizalom” válasz, ESS <i>no-contact</i>	–	–	–	5,99	6,62	4,09
	ESS válasz, „Bizalom” <i>no-contact</i>	5,30	6,94	3,68	–	–	–
Vegyes válaszadó		5,33	6,05	2,93	5,96	6,71	4,98

Végül, az étellel vagy közéleti állapotokkal való elégedettség csoportonkénti összevetése sem vezet az összefüggés igazolásához. A 3. táblázatból tisztán leolvasható, hogy mind a meggyőzhető válaszmegtagadók, mind az elérhető *no-contact*hoz tartozók azonos mértékig vagy még elégedettebbek életükkel, mint a stabil válaszadók. A kormány munkájával és a gazdaság állapotával való elégedettség is közel azonos vagy kissé magasabb, mint a kétszer válaszolók körében.

Összességében tehát elmondható, hogy az adatok fényében nem találhatunk se az emberek felé irányuló, se a társadalmi intézményekbe vetett bizalom tekintetében érdemi magyarázóerővel bíró mintázatot a megkeresési eredményekben; ahogyan az sem nyert igazolást, hogy a mintába kerültek közül azok, akik a közéleti helyzettel vagy az életükkel elégedettebbek, nagyobb eséllyel vettek volna részt a kutatásban. A bizalmi és elégedettségi attitűdökre épülő hipotézisem tehát nem igazolódott.

4. táblázat. A legalább egyszer válaszoló csoportok élettel és a közéleti helyzettel való elégedettségének átlagai

		ESS8 Mennyi- re elé- gedett mostani életével?	ESS8 elégedett Magyar- ország gazdasági állapotá- val?	ESS8 Men- nyire elégedett a magyar kormány munkájá- val?	„Biza- lom” kutatás Men- nyire elégedett mostani életével?	„Bizalom” kutatás Mennyire elégedett Magyar- ország gazdasági állapotával?	„Bizalom” kutatás Mennyire elégedett a magyar kormány munkájá- val?
Stabil válaszadó		6,31	4,74	4,50	6,53	5,24	5,09
Meggyőz- hető vá- laszmeg- tagadó	„Bizalom” válasz, ESS megtagadta	–	–	–	6,50	5,22	5,04
	ESS válasz, „Bizalom” megtagadta	6,45	4,98	4,74	–	–	–
Elérhető <i>no-contact</i>	„Bizalom” válasz, ESS <i>no-contact</i>	–	–	–	6,70	5,45	5,00
	ESS válasz, „Bizalom” <i>no-contact</i>	6,57	4,90	4,75	–	–	–
Vegyes válaszadó		5,82	4,26	3,91	6,74	5,36	5,15

6. A MODELLEKET ÖSSZEKÖTŐ KORRELÁCIÓS VIZSGÁLATOK

Tanulmányomban a modellekbe bevont változókat igyekeztem olyan módon kiválasztani, hogy azok – bár eltérő mintavételi szinten mozogva – kapcsolódjanak egymáshoz, illetve más-más módon reflektáljanak a tanulmány hipotéziseit megalapozó elméletek gondolatiságára. Éppen ezért a gyakorlatban statisztikai bizonyossággal is vizsgálni kell, hogy az adatbázis változói korlátai között milyen mértékű együttjárás tapasztalható a két modell magyarázóváltozói között. Az embertársi bizalom és segítőkészség dimenzióját a települések vizsgált változóival korreláltatva csupán egy esetben figyelhető meg tendenciális együttjárás, miszerint minél több az 1 évnél hosszabb ideig munkanélküli személy egy adott településen, az emberek annál inkább segítőkésznek találják a környezetükben élőket. A „Bizalom” kutatás eredményei szerint minél nagyobb egy település, az emberek annál inkább úgy érzik, hogy mások kihasználhatják őket, illetve az ESS8 tanulságai alapján a településen működő civil és nonprofit szervezetek számának növekedésével, valamint a nyilvántartott álláskeresők számának emelkedésével egyenesen arányosan nő, hogy mennyire érzik segítőkésznek embertársaikat.

5. táblázat. Az embertársak iránt érzett bizalom átlagaira épülő modell és a települési szintű regressziós modell független változóinak korrelációja, megkeresési mutatók csoportjai szerint

		ESS8 Mennyire tartja az embereket megbíz- hatónak?	ESS8 Mennyire gondolja úgy, hogy az emberek ki- használnák önt?	ESS8 Mennyire tartja az embereket segítő- késznek?	„Bizalom” kutatás. Mennyire tartja az embereket megbízha- tónak?	„Bizalom” kutatás. Mennyire gondolja úgy, hogy az emberek ki- használnák önt?
A telepü- lés 2014-es lakosság- száma	<i>Pearson Correlation</i>	-0,001	0,002	0,013	-0,028	-,052*
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,966	0,929	0,590	0,293	0,048
	N	1619	1616	1621	1448	1444
A telepü- lés 2014-es adóerő- képessége	<i>Pearson Correlation</i>	-0,025	-0,005	-0,015	-0,051	-0,050
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,309	0,844	0,550	0,052	0,058
	N	1619	1616	1621	1448	1444
A település 2014-es egy lakosra jutó adóerő- képessége	<i>Pearson Correlation</i>	-0,041	0,008	-0,030	-0,047	0,009
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,095	0,734	0,224	0,073	0,736
	N	1619	1616	1621	1448	1444
A tele- pülésen működő nonprofit szervezetek száma	<i>Pearson Correlation</i>	0,029	0,013	,067*	0,021	0,007
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,297	0,646	0,015	0,474	0,815
	N	1306	1304	1308	1197	1194
A telepü- lésen mű- ködő civil szervezetek száma	<i>Pearson Correlation</i>	0,029	0,012	,065*	0,023	0,006
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,289	0,662	0,019	0,437	0,824
	N	1298	1296	1300	1185	1182

		ESS8 Mennyire tartja az embereket megbíz- hatónak?	ESS8 Mennyire gondolja úgy, hogy az emberek ki- használnák önt?	ESS8 Mennyire tartja az embereket segítő- késznek?	„Bizalom” kutatás. Mennyire tartja az embereket megbízha- tónak?	„Bizalom” kutatás. Mennyire gondolja úgy, hogy az emberek ki- használnák önt?
A tele- pülésen megszűnt vállalkozá- sok száma	<i>Pearson Correlation</i>	0,014	0,002	0,052	0,009	-0,005
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,604	0,943	0,063	0,748	0,853
	N	1285	1283	1288	1183	1180
A telepü- lésen nyil- vántartott álláskereső száma	<i>Pearson Correlation</i>	0,024	0,012	,059*	0,038	0,032
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,383	0,671	0,033	0,184	0,274
	N	1317	1315	1319	1207	1204
A telepü- lésen egy éven túl nyilván- tartott álláskereső száma	<i>Pearson Correlation</i>	0,028	0,015	,058*	0,050	0,044
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,313	0,578	0,037	0,085	0,133
	N	1307	1305	1309	1191	1188
Általános iskola 8 osztályánál kevesebb végzettség- gel rendel- kező nyil- vántartott álláskereső száma a te- lepülésen	<i>Pearson Correlation</i>	0,010	-0,003	0,033	0,010	0,006
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,735	0,916	0,254	0,746	0,847
	N	1162	1160	1164	1071	1068
A település Koós-féle depriváci- ós indexe, 2011-es adat	<i>Pearson Correlation</i>	0,045	-0,018	-0,004	-0,041	-0,026
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,105	0,512	0,876	0,157	0,373
	N	1300	1298	1302	1188	1185

* = 0,05 szignifikanciaszint mellett szignifikáns együttjárás

** = 0,01 szignifikanciaszint mellett szignifikáns együttjárás

6. táblázat. A megkeresési mutatók csoportjainak intézményi bizalmának átlagaira épülő modell és a települési szintű regressziós modell független változóinak korrelációja

		ESS8 Mennyi- re bízik a magyar jogrend- szerben?	ESS8 Men- nyire bízok a rendőr- ségben?	ESS8 Men- nyire bízok a politikai pártok- ban?	„Biza- lom” kutatás Mennyi- re bízik a magyar jogrend- szerben?	„Bizalom” kutatás Mennyire bízok a rend- őrségben?	„Biza- lom” kutatás Mennyi- re bízik a politikai pártok- ban?
A település 2014-es la- kosságszáma	<i>Pearson Correla- tion</i>	0,043	0,021	0,031	0,042	-0,014229549	0,036
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,087	0,395	0,220	0,118	0,590	0,177
	N	1578	1605	1585	1415	1435	1402
A település 2014-es adó- erő-képessége	<i>Pearson Correla- tion</i>	0,046	,055*	0,042	,053*	-0,015	-0,002
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,067	0,028	0,098	0,045	0,573	0,937
	N	1578	1605	1585	1415	1435	1402
A település 2014-es egy lakosra jutó adóerő-ké- pessége	<i>Pearson Correla- tion</i>	,090**	,114**	,050*	0,009	-0,042	0,004
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,000	0,000	0,047	0,743	0,113	0,882
	N	1578	1605	1585	1415	1435	1402
A települé- sen működő nonprofit szervezetek száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	-,058*	-,061*	-,062*	0,006	-0,003	0,019
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,038	0,028	0,028	0,843	0,931	0,512
	N	1266	1293	1274	1165	1184	1151
A településen működő civil szervezetek száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	-,058*	-,060*	-,061*	0,007	-0,002	0,018
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,040	0,032	0,029	0,816	0,950	0,546
	N	1258	1285	1266	1153	1172	1139

		ESS8 Mennyi- re bízik a magyar jogrend- szerben?	ESS8 Men- nyire bízik a rendőr- ségben?	ESS8 Men- nyire bízik a politikai pártok- ban?	„Biza- lom” kutatás Mennyi- re bízik a magyar jogrend- szerben?	„Bizalom” kutatás Mennyire bízik a rend- őrségben?	„Biza- lom” kutatás Mennyi- re bízik a politikai pártok- ban?
A települé- sen megszűnt vállalkozások száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	–,077**	–,070*	–,070*	–0,019	–0,022	–0,007
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,007	0,013	0,013	0,526	0,456	0,811
	N	1245	1272	1253	1152	1171	1138
A településen nyilvántartott álláskereső száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	–,073**	–,089**	–,081**	0,010	0,011	–0,009
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,009	0,001	0,004	0,730	0,695	0,767
	N	1277	1304	1285	1175	1194	1161
A településen egy éven túl nyilvántartott álláskereső száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	–,069*	–,089**	–,074**	0,022	0,023	–0,006
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,014	0,001	0,008	0,464	0,427	0,834
	N	1268	1294	1276	1159	1178	1145
Általános iskola 8 osztályánál kevesebb végzettséggel rendelkező nyilvántartott álláskereső száma a tele- pülésen	<i>Pearson Correla- tion</i>	–,106**	–,134**	–,084**	–0,020	–0,006	–0,042
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,000	0,000	0,004	0,512	0,855	0,183
	N	1129	1153	1136	1040	1058	1028
A település Koós-féle deprivációs indexe, 2011- es adat	<i>Pearson Correla- tion</i>	–0,055	–0,030	–0,019	–0,024	0,003	–0,056
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,050	0,277	0,497	0,422	0,910	0,057
	N	1260	1287	1268	1157	1175	1142

* = 0,05 szignifikanciaszint mellett szignifikáns együttjárás

** = 0,01 szignifikanciaszint mellett szignifikáns együttjárás

Ám ezeket az együttjárásokat csak az egyik vagy másik kutatás mintájában fedezhetjük fel, a legtöbb bizalmi változó pedig nem korrelál a települési magyarázóváltozókkal. Az intézményi bizalom és a települési magyarázó faktorok korrelációja kifejezetten érdekes, mivel az ESS8 válaszadóira alapozva igen sok, nemritkán kifejezetten szoros együttjárás figyelhető meg a társadalmi intézményekbe vetett bizalommal. Igaz ez a település alapvető leíró statisztikai (népességszám, adóerő), mind a civil és nonprofit szervezetek településenkénti száma, mind pedig a munkanélküliségi helyzet tekintetében. Ám ezek egyikét sem igazolja vissza „Bizalom” válaszadóinak véleménye.

7. táblázat. A megkeresési mutatók csoportjainak elégedettségi átlagaira épülő modell és a települési szintű regressziós modell független változóinak korrelációja

		ESS8 Men- nyire elége- dett a mosta- ni éle- tével?	ESS8 Mennyire elégedett Magyar- ország gazdasági állapotával?	ESS8 Mennyire elégedett a magyar kormány munkájával?	„Biza- lom” kutatás Men- nyire elége- dett a mostani életével?	„Bizalom” kutatás Mennyire elégedett Magyaror- szág gazda- sági állapo- tával?	„Biza- lom” kutatás Mennyire elégedett a magyar kormány munkájá- val?
A telepü- lés 2014-es lakosság- száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	,091**	,075**	,053*	,079**	0,011917608	0,013
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,000	0,003	0,037	0,003	0,656	0,635
	N	1614	1549	1538	1448	1402	1388
A telepü- lés 2014-es adóerő- képessége	<i>Pearson Correla- tion</i>	,145**	,089**	,060*	,089**	-0,044	-0,037
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,000	0,000	0,018	0,001	0,098	0,163
	N	1614	1549	1538	1448	1402	1388
A telepü- lés 2014-es egy lakosra jutó adó- erő-képes- sége	<i>Pearson Correla- tion</i>	,140**	,081**	,051*	,086**	-0,037	-0,052
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,000	0,001	0,045	0,001	0,172	0,051
	N	1614	1549	1538	1448	1402	1388
A tele- pülésen működő nonprofit szerveze- tek száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	0,033	0,021	-0,018043164	-0,019	-,069*	-,062*
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,230	0,468	0,527	0,520	0,019	0,036
	N	1303	1242	1232	1197	1152	1139

		ESS8 Mennyire elégedett a mostani éle- tével?	ESS8 Mennyire elégedett Magyar- ország gazdasági állapotával?	ESS8 Mennyire elégedett a magyar kormány munkájával?	„Biza- lom” kutatás Mennyire elége- dett a mostani életével?	„Bizalom” kutatás Mennyire elégedett Magyaror- szág gazda- sági állapo- tával?	„Biza- lom” kutatás Mennyire elégedett a magyar kormány munkájá- val?
A telepü- lésen mű- ködő civil szerveze- tek száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	0,030	0,021	-0,018080943	-0,016	-,067*	-,059*
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,286	0,457	0,527	0,573	0,023	0,048
	N	1295	1234	1224	1185	1140	1128
A telepü- lésen megszűnt vállalkozá- sok száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	0,043	0,006	-0,030	-0,022	-,109**	-,098**
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,121	0,839	0,295	0,441	0,000	0,001
	N	1282	1221	1213	1183	1139	1126
A telepü- lésen nyil- vántartott álláskere- sők száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	-0,009	-0,035	-0,050633913	0,009	-,058*	-,066*
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,747	0,213	0,074	0,750	0,049	0,026
	N	1314	1253	1243	1207	1162	1149
A telepü- lésen egy éven túl nyilvántar- tott állás- keresők száma	<i>Pearson Correla- tion</i>	-0,021	-0,041	-0,054687566	0,010	-0,050	-0,057
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,456	0,146	0,055	0,734	0,093	0,054
	N	1304	1244	1235	1191	1147	1133
Általános iskola 8 osztályánál kevesebb végzett- séggel rendelkező nyilvántar- tott állás- keresők száma a településen	<i>Pearson Correla- tion</i>	-,072*	-,080**	-,067*	0,057	-,063*	-,091**
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,014	0,008	0,026	0,063	0,044	0,004
	N	1162	1106	1098	1071	1027	1015

		ESS8 Men- nyire elége- dett a mosta- ni éle- tével?	ESS8 Mennyire elégedett Magyar- ország gazdasági állapotával?	ESS8 Mennyire elégedett a magyar kormány munkájával?	„Biza- lom” kutatás Men- nyire elége- dett a mostani életével?	„Bizalom” kutatás Mennyire elégedett Magyaror- szág gazda- sági állapo- tával?	„Biza- lom” kutatás Mennyire elégedett a magyar kormány munkájá- val?
A település Koós-féle depriváci- ós indexe, 2011-es adat	<i>Pearson Correla- tion</i>	–,152**	–,124**	–,060*	–0,048	0,004	0,017
	<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,000	0,000	0,036	0,098	0,900	0,572
	N	1297	1236	1227	1188	1143	1130

* = 0,05 szignifikanciaszint mellett szignifikáns együjtjárás

** = 0,01 szignifikanciaszint mellett szignifikáns együjtjárás

Fentiek alapján vagy a meggyőzhető válaszmegtagadó és az elérhető *no-contact* csoportokon belül lehet olyan egyet nem értés a kérdésben, ami miatt az ESS8-ban fennálló együjtjárások a korábbi válaszadók sikertelen adatfelvétele, és új, addig nem válaszoló vagy nem elérhető megkeresettek véleményének a bevonása miatt megszűntek, vagy pedig 2017 szeptembere és 2018 decembere között zajlott le olyan változás, amelynek hatására a válaszadók véleménye és a települési mutatók összefüggése már nem áll fenn. A 7. táblázat esetében már többször, esetenként igen szoros együjtjárást mutatnak azok a változók, melyet mind az ESS8, mind a „Bizalom” válaszadóinál tapasztalhatunk. 0,01-nél kisebb választott szignifikanciaszinten is szignifikáns korreláció figyelhető meg a település mérete, adóerő-képessége és 1 főre jutó adóerő-képessége, valamint az étellel való elégedettség között, mindkét kutatás adatai szerint. Szintén mindkét kutatás esetében megállapíthatjuk, hogy a kormány munkájával és a gazdasági helyzettel való elégedettség egyenesen arányos azzal, hogy mennyi 8 általánosanál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező munkanélküli él egy településen.

Az elégedettség dimenzióinál, az előző táblákkal és dimenziókkal ellentétben, a „Bizalom” kutatás jóval több együjtjárást tud felmutatni a két modell magyarázóváltozói között. Itt szignifikáns korreláció mutatkozik a közéleti elégedettség változói, valamint a településen működő civil és nonprofit szervezetek, a helységben megszűnt vállalkozások és a nyilvántartott álláskeresőik száma között, ám ezeket ebben az esetben az ESS8 adatai nem igazolják vissza.

Előbbiek ismeretében tehát azt mondhatjuk, hogy a bizalmi és elégedettségi dimenziók, illetve a társadalmi integráció mutatói között megfigyelhető bizonyos együjtjárás; egyes kérdéskörökben pedig mindkét kutatási eredmény által igazolhatóan erős korrelációs kapcsolat mutatható ki. Ezzel, bár nem igazolok semmilyen oksági kapcsolatot a két modellem között, mégis egyfajta koherencia és logikai híd képezhető közöttük.

7. A TELEPÜLÉSI SZINTŰ REGRESSZIÓS MODELL BEMUTATÁSA

Kutatásom központi motívuma és törekvése az, hogy a *survey* módszertannal készülő adatfelvételek nemválaszolási és elérhetetlenségi tendenciáinak okait jobban megért-hessük, elméleti megalapozottságú statisztikai modellek segítségével. Ezért a jelenleg legelterjedtebb elméleti magyarázatokat az adatbázis által adott változókeretre és elérhető dimenziókra alapozott modellekkel igyekeztem próbára tenni. Amint láthattuk, az első modell nem volt alkalmas arra, hogy a stabil válaszadók és a felmérések során csak egyszer válaszolók közti különbség mentén igazolja a bizalmi és elégedettségi attitűdök hatását a válaszadási hajlandóságra. Második modellem inkább a társadalmi integrációs tényezők mentén próbálja megragadni a jelenséget, és igazolni, hogy annak érezhető hatása van a településszinten mért válaszadási mutatókra.

Regressziós modelljeim a 'legkisebb négyzetek módszerével' épülnek fel, mely általános és eredményes módszer a lineáris függvényszerű kapcsolatok feltárására a cél- vagy függő változók, valamint a független (*prediktor*) változók között (JAMES – WITTEN – HASTIE – TIBSHIRANI 2013). A modellekbe az alábbi táblázatban található változók kerültek bele, és abban az esetben sem vontam ki e változókat, amennyiben nem tudtak szignifikáns hányadot megmagyarázni a települések válaszadási rátájából. Hogy a változók közötti interferenciát, azaz a független változóknak a regresszió során egymásra gyakorolt hatását kiszűrhessem, a változókhoz tartozó regressziós β -érték és a korrelációs együttható különbségét monitorozva igyekeztem kontroll alatt tartani a parciálisokat.

8. táblázat. A változók és az általuk mért dimenziók

Változónév	A változó által mért dimenzió
TEL_valaszol	A település átlagos válaszolási aránya
TEL_Lakossagfo2014	A település 2014-es lakosságszáma
TEL_Adoerokepessegft2014	A település 2014-es adóerő-képessége
TEL_lakos_adoerokepesseg2014	A település 2014-es egy lakosra jutó adóerő-képessége
TEL_gs395	A településen működő nonprofit szervezetek száma
TEL_gs396	A településen működő civil szervezetek száma
TEL_gs322	A településen megszűnt vállalkozások száma
TEL_mn01	A településen nyilvántartott álláskeresők száma
TEL_mn10	A településen egy éven túl nyilvántartott álláskeresők száma
TEL_mn36	Általános iskola nyolc osztályánál kevesebb végzettséggel rendelkező nyilvántartott álláskeresők száma a településen
TEL_Deprivfaktorpontertek2011	A település Koós-féle deprivációs indexe, 2011-es adat

A táblázatban szereplő első modell szignifikáns, megmagyarázott hányada 8,4%, mely nem túlságosan magas, ám már egyértelműen megfigyelhető hatásmechanizmusok jelenlétét mutatja. A bevont változók közül 4 szignifikáns magyarázóerővel bír. A település méretével és a Koós-féle deprivációs index emelkedésével együtt nő a válaszadási hajlandóság is, míg a település adóerő-képességének és az adott helységben élő 8 általánosnál alacsonyabb végzettségűek számának növekedésével arányosan csökken a válaszadási kedv is. A modellben a legnagyobb hatást a település mérete fejt ki, ezután következik az adóerővel, az alacsonyan képzett munkanélküliekkel és a deprivációs helyzettel foglalkozó változó az erőssorrendben. A települést leíró 2 szignifikáns faktor β - és korrelációs együtthatója között igen nagy különbség figyelhető meg, azaz a modellben ez a két tényező jelentékeny befolyással bír a többi változó hatására. Ezt bizonyítja az is, hogy a legnagyobb magyarázó erejű modellt a helység diszkriptív adatait tartalmazó változókat is bevonva lehet elérni, míg ha csak azokkal próbáljuk a település válaszadási rátáját megmagyarázni, akkor csupán 0,2%-os kiigazított R^2 -ű modell a végeredmény.

A csak a társadalmi integrációs hatású változókból épített modell szintén szignifikáns, de megmagyarázott hányada igen alacsony, 6,7%. Ebben az esetben a lakosságszámot és az adóerő-képességet mutató változók helyére a civil és nonprofit szervezetek száma lép, tehát a társadalmi integráció és felelősségvállalás okán bekerült változók komoly szerepet játszanak a modellben. Ezeken kívül ismét a Koós-féle deprivációs index és az alacsonyan képzett munkanélküliek száma hat érdemben a válaszadási mutatóra. A modell tanúsága szerint a civil szervezetek számának és a deprivációs index értékének növekedésével együtt nő a válaszolók aránya az adott település mintájában, míg a másik 2 változó fordítottan arányosan befolyásolja a válaszadási kedvet. Itt is erős interferenciáról beszélhetünk, a civil és a nonprofit szervezetek számának esetében, olyannyira, hogy az eredetileg negatív együttjárást mutató civilszervezeti változó a modellben már pozitív β -értéket tudhat magáénak.

Amennyiben a független változók teljes listájával akarjuk az ESS8 és a „Bizalom” kutatás településenkénti válaszadási hajlandóságát magyarázni, a következő eredményt kapnánk:

9. táblázat. A települések átlagos választási hajlandóságának megmagyarázóra törekvő regressziós modellek

A modell függő válto- zó által mért dimenzió	A modell tesztelő F-próba tapasztalt szignifikan- ciaértéke	A modell által meg- magyará- zott hányad (kiigazított R ²)	A modellbe bevont független változók, a változó szignifikanciáját tesztelő T-próba tapasztalt szignifikanciája és a hozzá tartozó β-érték abszolút értéke alapján felállítható erőssorrend					A független és a függő változó közötti együttjárás a parciálisok kontroll alatt tartása nélkül
			A független változó	szignifikancia	β-érték	szignifikancia	Pearson Correlation	
A telepü- lés átlagos választási aránya	3,32E-49	0,084	A település 2014-es lakosság- száma	4,69E-13	0,553	0,428	-0,013	
			A település 2014-es adóerő-ké- pesége	6,88E-07	-0,287	0,062	-0,030	
			Általános iskola nyolc osztálya- nál alacsonyabb végzettséggel rendelkező nyilvántartott állás- keresők száma a településen	3,30E-07	-0,239	3,16E-24	-0,186	
			A település Koós-féle deprivá- ciós indexe, 2011-es adat	3,34E-16	0,199	2,16E-18	0,153	
			A település 2014-es egy lakosra jutó adóerő-képessége	0,089	0,042	0,367	-0,014	
			A településen működő nonpro- fit szervezetek száma	0,811	-0,332	3,60E-16	-0,142	
			A településen működő civil szervezetek száma	0,964	0,062	3,43E-15	-0,138	
			A településen megszünt vállalat- kozások száma	0,079	0,237	1,21E-15	-0,140	
			A településen nyilvántartott álláskeresőök száma	0,274	-0,324	3,54E-20	-0,159	
			A településen egy éven túl nyil- vántartott álláskeresőök száma	0,454	0,168	2,91E-18	-0,152	

A modell függő változó által mért dimenzió	A modell tesztelő F-próba tapasztalt szignifikanciaértéke	A modell által megmagyarázott hányad (küzgazított R ²)	A modellbe bevont független változók, a változó szignifikanciáját tesztelő T-próba tapasztalt szignifikanciája és a hozzá tartozó β -érték abszolút értéke alapján felállítható erőssorrend			A független és a függő változó közötti együttjárás a parciálisok kontroll alatt tartása nélkül	
			A független változó	szignifikancia	β -érték	szignifikancia	Pearson Correlation
A település átlagos választási aránya	3,34E-40	0,067	A településen működő civil szervezetek száma	0,009	3,382	3,43E-15	-0,138
			A településen működő nonprofit szervezetek száma	0,013	-3,310	3,60E-16	-0,142
			A település Koós-féle deprivációs indexe, 2011-es adat	1,81E-18	0,194	2,16E-18	0,153
			Általános iskola nyolc osztályánál alacsonyabb végzettséggel rendelkező nyilvántartott állás-keresők száma a településen	0,000	-0,183	3,16E-24	-0,186
			A településen megszűnt vállalkozások száma	0,927	0,011	1,21E-15	-0,140
			A településen nyilvántartott állás-keresők száma	0,869	-0,048	3,54E-20	-0,159
			A településen egy éven túl nyilvántartott állás-keresők száma	0,898	0,029	2,91E-18	-0,152

10. táblázat. Az adatbázisban szereplő két kutatás településenkénti válaszadási hajlandóságát magyarázó modellek, az egyes kutatásokat külön vizsgálva

A modell függő változó által mért dimenziója	A modellt tesztelő F-próba tapasztalt szignifikanciaértéke	A modell által megmagyarázott hányad (kiigazított R ²)	A település alapvető leíró változói bevonásra kerültek-e
A település átlagos válaszadási aránya az ESS8 kutatásban	4,47E-78	0,127	Igen
A település átlagos válaszadási aránya a „Bizalom” kutatásban	7,64E-45	0,077	Igen
A település átlagos válaszadási aránya az ESS8 kutatásban	1,05E-78	0,125	Nem
A település átlagos válaszadási aránya a „Bizalom” kutatásban	6,29E-36	0,06	Nem

Jól látható, hogy a modell struktúrája mind a települési leíró statisztikákkal együtt, mind azok nélkül igen eltérő mértékben képes megmagyarázni a válaszadási rátát a két kutatás esetében. Bár egyik sem kifejezetten magas, a majd' 13%-os megmagyarázott hányad már közelít ahhoz a valóban definiálhatatlan határvonalhoz, amely után már komolyabb figyelmet érdemes fordítani egy-egy modellre.

Az eredmények fényében tehát nem érzem egyértelműen igazolhatónak, hogy a társadalmi felelősségvállalás és a társadalmi integráció, a munkanélküliségi helyzet vagy a település deprivációs státusza az elméletekben felvetett mértékben magyarázóerővel bírhat a válaszadási hajlandóságra nézve, ám valamilyen mértékben mégis kihathat rá. E tendencia további vizsgálatát pedig fontosnak tartanám mind az empirikus szociológia, mind pedig a társadalomtudományok összességének szempontjából.

IRODALOMJEGYZÉK

- ABRAHAM, Katharine – HELMS, Sara – PRESSER, Stanley (2009): How Social Processes Distort Measurement: The Impact of Survey Nonresponse on Estimates of Volunteer Work in the United States. *American Journal of Sociology* 114(4). 1129–1165.
- AMAJA, Ashley – PRESSER, Stanley (2017): Nonresponse Bias for Univariate and Multivariate Estimates of Social Activities and Roles. *Public Opinion Quarterly* 81(1). 1–36.
- EUROPEAN SOCIAL SURVEY (2018): ESS8-2016, ed.2.1. <https://www.europeansocialsurvey.org/data/download.html?r=8> (Letöltve: 2020. 01. 22.)

- GROVES, Robert M. – CIALDINI, Robert B. – COUPER, Mick P. (1992): Understanding the Decision to Participate in a Survey. *Public Opinion Quarterly* 46(4). 475–495.
- JAMES, G. – WITTEN, D. – HASTIE, T. – TIBSHIRANI, R. (2013): *An Introduction to Statistical Learning*. Springer, New York.
- KOÓS Bálint (2015): A szegénység és depriváció a magyar településállományban az ezredfordulót követően – avagy kísérlet a települési deprivációs index létrehozására. *Tér és Társadalom* 29(1). 53–68.
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2019): A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2017. *Statistikai Tükör*, KSH, 2019.01.15.
- MEYER, Bruce D. – WALLACE K. C. Mok – SULLIVAN, James X. (2015): Household Surveys in Crisis. *NBER Working Paper* No. 21399 Issued in July 2015.
- NATIONAL RESEARCH COUNCIL (2013): *Nonresponse in Social Science Survey: A Research Agenda*. (Edited by TOURANGEAU, Roger – PLEWES, Thomas J.) The National Academies Press, Washington.
- SZEITL Blanka (2016): A Monitor szegénységgel és deprivációval kapcsolatos adatainak összevetése más adatforrásokkal. In: *Makro sokkok – mikro válaszok: sikeres és sikertelen háztartási alkalmazkodás a válság idején Magyarországon – A TÁRKI Háztartás Monitor kutatás 3. kötete*. (Kézirat) http://www.tarki.hu/hu/research/hm/2016/monitor2015_gyorsjelentes_3_kotet.pdf (Letöltve: 2020. 03. 04.)
- SZEITL Blanka – TÓTH István György (2020): *Megközelíthetetlen csoportok elérése: hogyan lehet javítani a személyes megkeresésen alapuló empirikus adatfelvételek minőségén?*. TÁRKI, Budapest.
- VAN DEN BERG Gerard J. – LINDEBOOM, Maarten – DOLTON, Peter J. (2006): Survey non-response and the duration of unemployment. *Statistics in Society* 169(3). 585–604.

MINTAVÉTELI METÓDUSOK TESZTELÉSE EGY 2019-ES, EURÓPAI PARLAMENTI VÁLASZTÁS EREDMÉNYEIBŐL GENERÁLT ADATBÁZISON

1. BEVEZETÉS

A közvéleménykutatások választási előrejelzéseinek vizsgálata közben gyakran tapasztalhatunk eltéréseket a különböző cégek pártpreferenciára adott becslései között. Különösen kiélezett választások során felmerülhetnek olyan vádak, hogy a közvéleménykutató cégek elfogultak lehetnek bizonyos pártok irányába, így felülmérik azokat. Ennek sokkal inkább módszertani okai vannak, mégpedig a mintavételi eljárásokból következő torzítások. Mivel településtípusonként eltérő a különböző pártokra leadott szavazatok aránya, így indokolt lenne, hogy a mintában minden településtípus megfelelő mértékben reprezentálja magát, azonban a különböző mintavételi eljárások nem minden esetben tudják ezt biztosítani. Egyes eljárások felülreprezentálnak bizonyos településtípusokat és ebből adódóan a pártpreferenciát illető becslés is torzulni fog. Dolgozatunkban ezt a problémát szeretnénk körbejárni a különböző mintavételi design-ok számítógépes szimulációjának segítségével, az így kapott mintákból következtetve a mintavételi torzításokra.

A tanulmány első részében megfogalmazzuk kutatási kérdéseinket és hipotéziseinket, majd egy rövid elméleti összefoglaló következik, ahol tömören bemutatjuk a különböző mintavételi metódusokat. Ezt követően áttekintjük az adatbázist, ami a dolgozat kiindulópontja volt. Ezek után részletezzük, hogy a mintavételt szimuláló program hogyan működik az egyes mintavételi módoknál. Végül a generált minták elemzésére térünk rá, ami alapján válaszolunk a kutatási kérdésekre.

2. KUTATÁSI KÉRDÉSEK ÉS HIPOTÉZISEK

Dolgozatunkban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a különböző mintavételi eljárások „hogyan viselkednek”, azaz milyen megbízhatóan és pontosan lehet az általuk létrehozott mintákból a populáció egészére általánosítani. Négy különböző mintavételi metódust vizsgálunk meg: az egyszerű véletlen mintát (EVM), a rétegzett mintát (a te-

lepüléstípust használva rétegeképzőként), a többlépcsős mintát, valamint a többlépcsős rétegzett mintát. Az alábbi hipotéziseket szeretnénk tesztelni:

- H1:** A rétegzett minta várhatóan kisebb mintavételi bizonytalansággal rendelkezik, mint az egyszerű véletlen minta. Ezt azért feltételezzük, mert (mint később bemutatjuk) a településtípus és az egyes pártok eredményei összefüggenek egymással, és a rétegzett minta esetén a településtípus szerint biztosan reprezentatív mintát fogunk kiválasztani, míg az egyszerű véletlen minta esetén ez csak nagy valószínűséggel biztosított.
- H2:** A többlépcsős minta várhatóan nagyobb mintavételi bizonytalansággal rendelkezik majd, mint az egyszerű véletlen minta. Ezt azért feltételezzük, mert a többlépcsős minta kiválasztásakor először a települések, majd onnan az emberek kiválasztásakor is elkövethetünk mintavételi hibát, és ezek összeadódhatnak, így megnövelve a teljes mintavétel hibáját.
- H3:** Ha településtípus szerint rétegzünk, és ezekből a rétegekből egyszerű véletlen mintát veszünk (vagyis minden településtípus biztosan képviselteti magát a mintákban), és a rétegek között méretarányosan osztjuk szét az esetszámokat, akkor reprezentatív mintákhoz fogunk jutni. Ennél az eljárásnál nem számítunk túlzott torzításra egyik párt irányába sem.
- H3a:** Ha a rétegek között egyenletesen osztjuk szét az esetszámokat, vagyis minden rétegből azonos számú embert sorsolunk ki, akkor a viszonylag nagyobb rétegek – mint a községek és a városok – alul-, míg a kisebb rétegek inkább felül lesznek reprezentálva. Ebből következően pedig a mérések inkább az ellenzéki pártok irányába fognak torzulni.

A különböző mintavételi eljárások pontosságának tesztelésére *khi-négyzet* próbákat kívánunk használni illeszkedésvizsgálatként, vagyis azt vizsgáljuk, hogy ha tudjuk, hogy a populációban nem változtak az arányok, akkor hány esetben fog az adott mintavételi design szignifikáns eltérést mutatni – ebben az esetben ugyanis az eltérés csak a mintavételi eljárások sajátosságainak tudható be.

3. ELMÉLETI ÁTTEKINTÉS:

A BEVETT MINTAVÉTELI METÓDUSOK

3.1. A politikai közvéleménykutatások és a *survey*-k kapcsolata

Gyakori jelenség, hogy a közvéleménykutató cégeket részrehajlással gyanúsítják, vagyis azzal, hogy elfogultak bizonyos pártok irányába, és eszerint torzítanak a becsléseik. A cégek becslései közti eltéréseket a sajtó és a közvélemény sokszor úgy kezeli, mintha ez a jelenség az cégek és a pártok kapcsolatával volna összefüggésbe hozható. A szakmát is foglalkoztatja az a kérdés, hogy milyen tényezők okozhatják az egyes cégek becslései

közötti, sokszor igen jelentős eltérést, azonban ezeknek inkább a módszertani okaira fókuszálnak. Nagy visszhangja az egyszeri, kiugró eltéréseknek van, vagyis annak, amikor egy cég becslése jelentősen eltér a többiekétől vagy az addigi trendtől. Magyarázatként többször előkerül a hibahatár kérdése. A közvéleménykutató cégek gyakran nem ugyanazokon a napokon végeznek méréseket, és mivel a közvélemény hetente, vagy akár naponta is változhat, így a különböző cégek nem „ugyanazt” a populációt mérik. Emiatt nem célszerű az egyszeri nagy eltéréseket kiragadni és összehasonlítani egymással. Továbbá, a hibahatárok kiszámításánál a legtöbb cég úgy kalkulál, mintha egyszerű véletlen mintával dolgoznának, miközben más, összetettebb eljárásokat alkalmaznak, például többlépcsős vagy többlépcsős rétegzett mintavételt.

Összefoglalva: a becslési eltérésekre érdemesebb tehát rendszerszintű okokat keresni, ilyenek lehetnek például a mintavételi design-ok sajátosságai és az ezekből következő torzítások. A legtöbb cég többlépcsős, rétegzett, csoportos mintavétellel dolgozik, ami annyit tesz, hogy a településeket bizonyos szempontok szerint rétegekbe rendezik, majd ezekből előre meghatározott számú települést sorsolnak ki. A települések bekerülési valószínűsége alakulhat úgy, hogy mindegyik településnek azonos esélye van a bekerülésre, vagy alakulhat lélekszámarányosan is. Az egyes településeken kisorsolt személyek száma lehet egységes, vagy a rétegre jutó esetszámot osztják szét lakosságarányosan a települések között (KENDE 2006).

3.2. Miért van szükség egyáltalán mintára?

Amikor egy sokaság tagjairól valamilyen információra van szükségünk, a legpontosabban úgy lehet ezt megtudni, ha minden egyes tagot kikérdezzük. Így mindenkitől közvetlenül megkapjuk a szükséges információt, és az eredmény nem tartalmaz bizonytalanságot. A valóságban azonban ez szinte sohasem kivitelezhető, főleg anyagi és időbeli okok miatt. Egy ország összes emberével kitölteni egy kérdőívet rengeteg munkát és pénzt igényelne. Ha esetleg mégis lenne rá kutatási keretösszeg, akkor is rengeteg időbe telne lefolytatni a lekérdezést, ezért mire befejeződne, már elavulnának az adatok.

A mintán történő lekérdezés lényege, hogy nem mindenki vel töltetik ki a kérdőívet a kutatók, csak a sokaságnak egy kiválasztott részével. Egyfajta középút jön létre az eredmény megbízhatósága és a költségek tekintetében. Ha mintával dolgozunk, lesz ugyan valamekkora bizonytalanság az eredményekben, de a költségek jelentősen csökkennek. Minél kisebb a minta, annál nagyobb a bizonytalanság, viszont annál kisebbek a költségek.

3.3. Mintavételi típusok

Egyszerű véletlen minta (EVM)

Annak eldöntésére, hogy a sokaságból kik kerüljenek be a vizsgálni kívánt mintába, több különböző mintavételi eljárás is létezik. Ezek közül legegyszerűbb az *egyszerű véletlen minta*, rövidítve EVM. Az egyszerű véletlen minta kiválasztásához szükség van egy listára, amely tartalmazza a sokaság összes tagját, valamilyen sorrendben. Ezek közül véletlenszámok segítségével kerülnek kiválasztásra a mintába kerülő egyedek. Előbbtitől technikailag eltérő, de lényegében azonos módszer a *szisztematikus mintavétel*. Mindkét módszerrel mindenkinek ugyanakkora esélye van a mintába kerülésre.

Rétegzett minta

*Rétegzett mintavétel*nél, annak érdekében, hogy a kiválasztott minta minél jobban reprezentálja a valóságot, néhány fontosnak tartott változót, amelynek a gyakoriságát ismerjük a sokaságban, szinten tartunk, így minden réteg reprezentálva lesz a mintában. Fontos, hogy a rétegeképző változó és a vizsgált változók között legyen kapcsolat. Ha e kettő közt nincs kapcsolat, akkor a rétegzett mintának a varianciája nem lesz kisebb, mint ha egyszerű véletlen minta lenne. Fontos kérdés, hogy milyen szempontok szerint osszuk szét a teljes mintaelemszámot a különböző rétegek között. Egyrészt beszélhetünk egyenletes rétegzésről, amikor a teljes elemszámot elosztjuk a rétegek számával, és az összes rétegből azonos méretű mintát veszünk. Másrészt beszélhetünk arányos rétegzésről, amikor az esetszámokat méretarányosan osztjuk szét a különböző rétegek között (TISZBERGER 2011).

Többlépcsős minta

A véletlen mintavétel nagy hátránya, hogy a kiválasztott egyének valószínűleg területileg is szét vannak szórva az országban (azaz nagyon sok különböző településen lakó egyén kerül be a mintába). Így a kutatás lebonyolítása drága lesz, hiszen a magas utazási költségek miatt. A *többlépcsős mintavétel* ezt a hátrányt hivatott csökkenteni. Nagyon gyakran két lépcsőt használnak: az első lépcsőben az ország összes települése közül kiválasztanak előre meghatározott számú települést, majd a második lépcsőben ezen településekről külön-külön mintát vesznek. A második lépcsőben vett minták nagysága a kiválasztott települések nagyságával arányos.

Rétegzett többlépcsős minta

Rétegzett többlépcsős minta esetén a két módszer kombinációja történik: először rétegeket alakítanak ki a populációból, majd ezen rétegeken belül külön-külön megvalósított többlépcsős mintavétel történik. A személyes kérdezéssel megvalósított közvélemény-kutatások gyakorlatában ez a leggyakrabban használt módszer.

A Total Survey Error Framework

A *Total Survey Error Framework* egy keretrendszer, ami rendszerbe foglalja a *survey*-típusú kutatások közben fellépő hibákat, bizonytalanságokat. Két nagy hibacsoport van: a mérés módjához kapcsolódó hibák és a kérdezettek kiválasztásával kapcsolatos hibák, illetve a „kiket kérdezzük?” kérdéskör köré csoportosuló hibák.

A kutatás során a kutató először meghatározza a vizsgálni kívánt jelenséget. Ezt valamilyen módon mérnie kell, vagyis operacionalizálnia kell a jelenséget. Ennek során *érvényességi hibát* követ el abban az esetben, ha az operacionalizálás nem fedi tökéletesen a vizsgált jelenséget. A már megfogalmazott kérdésre a kutatás alanya válaszol. Itt léphet fel a *mérési hiba*, ha például a kérdezett személy másképp érti a kérdést, vagy ha nem tud, esetleg nem kíván a valóságnak megfelelően válaszolni. A válasz rögzítésre kerül, majd a válaszokat tartalmazó adattábla tisztítása is megtörténik. Ilyenkor léphet fel a *feldolgozási hiba*, ha a kérdező rosszul érti a választ, rosszul írja le vagy az adattisztításba bármilyen egyéb hiba csúszik.

A kutatás kezdetén a kutató meghatározza a vizsgálni kívánt célcsoportot. Ahhoz, hogy mintát tudjon venni, szüksége van egy mintavételi keretre, amiből kiválaszthatja a mintába kerülő személyeket. Ha a mintavételi keret nem fedi jól a célpopulációt, akkor a kutató *fedési hibát* követ el. Amikor a mintavételi keretből kiválasztásra kerül a minta, *mintavételi hiba* léphet fel. Mintavételi hibának nevezzük azt, amit klasszikus statisztikai módszerekkel számszerűsíteni lehet. Ha a kiválasztott mintából nem válaszol mindenki, akkor *nemválaszolási hiba* lép fel. Az utólagos súlyozások és adathiány-kezelések során úgynevezett „*adjustment error*” léphet fel. A *survey* kutatás során fellépő hibák összeadódnak, és együttesen határozzák meg, mennyire pontos és megbízható a kutatás eredménye (GROVES és mtsai. 2005).

Tekintve, hogy dolgozatunkban különböző mintavételi módokat hasonlítottunk össze egymással, a továbbiakban kizárólag a mintavételi hibát vizsgáljuk.

A design effekt – effektív mintanagyság

A különböző mintavételi módszerek különböző mértékű varianciához vezetnek. A „*design effekt*” ezt hivatott mérni és számszerűsíteni. Ezt úgy éri el, hogy az egyszerű véletlen mintának a varianciájához hasonlítja az adott módszer varianciáját.

$$deff_{complexdesign} = var(complexdesign)/var(EVM)$$

A képletből adódóan minél jobb (tehát minél kisebb) varianciát eredményez egy mintavétel, annál kisebb lesz az érték; és fordítva: minél rosszabb (tehát minél nagyobb) varianciát eredményez egy mintavétel, annál nagyobb lesz a *design effekt* mérőszáma. Az effektív mintanagyság azt mutatja meg, hogy egy adott mintavétel varianciája mekkora elemszámú egyszerű véletlen minta varianciájával egyezik meg. A valós elemszámot el kell osztani a *design effekt*tel ahhoz, hogy megkapjuk az effektív mintanagyságot.

$$neff = n_{valós} / design_{effekt}$$

4. AZ ADATBÁZIS(OK) BEMUTATÁSA

Az adatbázist, amin a szimulációkat végeztük, mi szerkesztettük. Tartalmazza az összes magyarországi település nevét, valamint azt, hogy melyik megyében található, milyen típusú település (főváros, megyeszékhely, megyei jogú város, egyéb város, községek), illetve a 2019-es európai parlamenti választáson az egyes listákra leadott szavazatok számát. A 2019-es EP választás adatainak használata mellett két érv is szól. Egyrészt ez a legfrissebb választás, másrészt ez egy egyszerű listás szavazás, nincsenek egyéni választókerületek. Az egyéni választókerületekben működik a köznyelvben „átszavazás” néven közzismertté vált jelenség, amikor egy ellenzéki választópolgár nem az általa kedvelt párt jelöltjére adja le szavazatát, hanem a legesélyesebb ellenzéki jelöltre. A listás szavazáson lényegében nincs ilyen stratégiai átszavazás, egyedül az 5%-os bejutási küszöb miatt lehet érdemes nem a szimpatizált pártra szavazni. Összességében tehát elmondható, hogy a listás eredmények jól reprezentálják a valós pártpreferenciákat, míg az egyéni választókerületi eredményeket erre nehéz lenne használni. A választási adatok forrása a Nemzeti Választási Iroda oldaláról elérhető 2019-es európai parlamenti választás adat-táblája, a többi adat forrása a Központi Statisztikai Hivatal oldaláról elérhető 2011-es népszámlálás megyei adatai. (Az adatbázishoz használt egyszerűbb leíró statisztikákat a tanulmány végén található mellékletben helyeztük el.)

A rétegzéshez a településtípust kívántuk felhasználni rétegtképző változóként. Kiinduló feltételezésünk az volt, hogy a településtípus és a pártok eredményei összefüggenek egymással, e nélkül nem javítana a rétegzés a varianciacsökkentésben. A pártok által elért szavazatarányok valóban eltérnek az egyes településtípusokon. A Fidesz–KDNP, a Jobbik és a Mi Hazánk a kisebb településeken jobb eredményeket értek el, míg a többi párt esetében ellentétes tendencia látható.

5. A MINTAVÉTELI SZIMULÁCIÓ BEMUTATÁSA

A különböző mintavételi eljárásokat egy, a fentebb részletezett adatokból generált adatbázison kívántuk lefuttatni. Az adatbázis minden sora egy választókorú polgárt képvisel, és hűen reprezentálja a választópolgárokat, mind települések, mind településtípusok, mind pártpreferencia szerint – vagyis például, ha Kecskeméten x ember szavazott a Fideszre, akkor x darab olyan sor lesz az adatbázisban, amely kecskeméti és fideszes.

Egyszerű véletlen minta

A program 1500 fős egyszerű véletlen mintát vesz a teljes populációból. Így minden egyén ugyanakkora valószínűséggel kerülhet be a mintába, vagyis minden egyénnek $\frac{1}{N}$ lesz a bekerülési valószínűsége. 1000 alkalommal veszünk mintát, ezt elemezzük.

Többlépcsős minta

A program először 75 elemű egyszerű véletlen mintát vesz a településekből, majd a beválogatott településekről 20 fős egyszerű véletlen mintát vesz. Mivel az elemszámokat nem lakosságarányosan osztottuk szét, a nagyobb településeken belül így kisebb az esélye, hogy egy adott ember bekerüljön a mintába.

Rétegzett mintavétel, egyenletes allokációval

Az adatbázist (elsősorban) településtípus szerint rétegekbe rendezzük, majd a program mindegyik rétegből 300 fős egyszerű véletlen mintát vesz.

Rétegzett mintavétel arányos allokációval

A különböző rétegekből külön-külön méretarányosan meghatározott számú egyszerű véletlen mintát veszünk. Ezzel az eljárással minden településtípus reprezentálva lesz a mintában, az országos aránnyal megegyezően. A mintában tehát 250 fő lesz budapesti, 260 fő megyeszékhelyi, 40 fő megyei jogú városi, 483 fő egyéb városból származó és 467 fő községről származó, így elérjük azt, hogy a minta a településtípus szerint biztosan jól reprezentálja az országot. 1000 alkalommal veszünk így mintát, ezt elemezzük.

Rétegzett többlépcsős minta, településenként fix elemszámmal

A különböző rétegek között méretarányosan osztjuk szét az esetszámokat, majd ezekből sorsolunk ki településeket. A beválogatott településekből lakosságszámtól függetlenül 20 elemű egyszerű véletlen mintát veszünk.

Rétegzett többlépcsős minta

A különböző rétegekből méretarányosan osztjuk szét a kisorsolandó egyének számát, majd a program eszerint vesz egyszerű véletlen mintát a településekből; ezt követően a beválogatott települések lakói közül lakosságszám-arányos egyszerű véletlen mintát veszünk. Technikai kötöttségek miatt – mivel ez egy sokkal bonyolultabb szimuláció – a rétegzett többlépcsős mintavételi szimulációt csak 100 alkalommal futtatjuk le. Első körben a községek közül 31, a városok közül 16, a megyeszékhelyek közül 8, a megyei jogú városok közül 1 települést, végül pedig a fővárosi kerületek közül 5-öt sorsolunk ki. Az egyes településre jutó esetszámokat igyekszünk minél jobban a településmérethez igazítani, vagyis a nagyobb településekből nagyobb elemszámú mintát venni. A fentebb ismertetett eljárást megismételjük, vagyis az egyes rétegekre jutó esetszámokat továbbra is a méretarányosan határozzuk meg, azonban (ennél a mérésnél) a kiválasztott településekről minden esetben, településtípustól függetlenül, 20 fős egyszerű véletlen mintát veszünk.

6. EREDMÉNYEK

Az egyszerű véletlen mintavételt 1100-szor futtattuk le. Ennek összesítése során az 1. táblázatban szereplő adatokat kaptuk. A táblázat minden oszlopa egy-egy pártra vonatkozik. Az első sor megmutatja, hogy az 1100 mintavétel 97,5%-os percentilise milyen értéket vett fel, a következő sor pedig a 2,5%-os percentilis értékét mutatja meg. A kettő különbsége azt jelzi, hogy milyen széles az a tartomány, ahová a mérések 95%-a esett. Például az MSZP–Párbeszéd 1,6%-os értéke azt mutatja meg, hogy plusz–mínusz 0,8%-os pontossága volt a mintavételeknek, 95%-os megbízhatóság mellett.

1. táblázat. Egyszerű véletlen mintavétel eredménye

	MSZP– Párbe- széd	MKKP	Jobbik	Fidesz– KDNP	Momen- tum	DK	Mi Hazánk	Munkás- párt	LMP	nem/ érvény- telen
97,50%	3,73%	1,67%	3,67%	24,47%	5,34%	8,40%	2,07%	0,40%	1,47%	59,27%
2,50%	2,13%	0,67%	1,93%	20,27%	3,27%	5,93%	0,87%	0,00%	0,47%	54,47%
Középső 95% két végpontja közti táv	1,60%	1,00%	1,73%	4,20%	2,07%	2,47%	1,20%	0,40%	1,00%	4,80%

Forrás: Saját készítésű tábla

EVM településszám

Az EVM minták esetében fontos, hogy hány különböző településről válogatja össze a mintavételi metódus a mintába kerülő személyeket. Átlagosan 651 településről kerültek a mintába emberek, a településszámok szórása 14,77 volt. A legkisebb településszám 608, a legnagyobb 703.

Szórások

A 2. táblázat azt szemlélteti, hogy az egyes mintavételi metódusok által vett mintákon belül mekkora az adott pártra szavazók számának a szórása. Tehát itt azt mutatják meg a szórásértékek, hogy az egyes mintavételi metódusok által generált minták mennyire adnak konzisztens értékeket. Az egy sorba tartozó értékek egyféle mintakiválasztási metódussal létrejött mintákból számolt értékek, az oszlopok pedig az adott pártot mutatják. Ezekkel a szórásértékekkel tehát a mintavételi bizonytalanságot próbáltuk megfogni.

Az EVM sorban a „Fidesz–KDNP” oszlop cellájában lévő 15,59-es érték tehát azt mutatja meg, hogy az általunk generált 1000 darab egyszerű véletlen mintán a Fidesz–KDNP-re szavazók számának a szórása 15,59 volt. A Rétegzett sor ugyanezen oszlopának cellájában lévő 16,15-ös érték – hasonlóképpen – azt mutatja meg, hogy a rétegzett minták által létrehozott mintákban a Fidesz-szavazók számának a szórása 16,15 volt. Itt tehát nem a sorok mentén érdemes összehasonlítani a szórásértékeket (bár ez is megtehető, és

látszani fog belőle, hogy a nagyobb szavazatarányú pártoknál nagyobb a szórás), hanem az oszlopok mentén. Például a „Fidesz–KDNP” oszlopban az figyelhető meg, hogy az EVM sorban a legkisebb a szórás értéke – tehát ez adja a legkonzisztensebb eredményt, ha többször megismételjük.

2. táblázat. Az egyes mintavételi metódusok által vett mintákon belül az egyes pártokra szavazók számának szórása

	Fidesz–KDNP	DK	Momentum	MSZP–Párbeszéd	Jobbik	Mi Hazánk	MKKP	LMP	Munkáspárt	nem/érvénytelen
EVM	15,59	9,91	8,29	6,47	6,36	4,57	4,16	3,67	1,69	18,1
Rétegzett	16,15	9,6	8,01	6,37	6,16	4,67	4,22	3,6	1,58	19,91
Rétegzett többlépcsős	20,1	9,98	8,85	5,76	6,94	4,74	4,14	3,65	1,72	23,72
Rétegzett többlépcsős fix elemszámmal	17,53	10,78	6,80	5,59	7,35	4,79	3,96	4	1,68	19,89

Forrás: Saját készítésű tábla

A *khí-négyzet* próbák eredménye

A különböző mintakiválasztási metódussal létrehozott mintákat *khí-négyzet* próba segítségével illeszkedési vizsgálatnak vetettük alá, hogy megvizsgáljuk, mennyire térnek el a populációs aránytól. Minden kiválasztási metódus minden mintáján végrehajtottuk ezt, majd megvizsgáltuk, hogy az egyes kiválasztási metódusokon belül a minták mekkora része mutatott a próba szerint szignifikáns eltérést 5%-os, illetve 1%-os szignifikanciaszint mellett. Tehát itt mindegyik mintakiválasztási módszer által generált mindegyik mintán végrehajtottunk egy *khí-négyzet* próbát. A *khí-négyzet* próbákkal azt teszteltük, hogy az adott minta szignifikánsan eltér-e a valóságtól (tehát a választási eredményektől). Ezt követően megnéztük, hogy az egyes mintavételi metódusok alapján generált minták mekkora része volt szignifikánsan eltérő a választási eredményektől. Ha a mintavételi módszer nem módosított a mintavétel „viselkedésén”, akkor 5%-os szignifikanciaszint mellett a minták 5%-án mutat ki szignifikáns eltérést a *khí-négyzet* próba, és az 1%-os szignifikanciaszint esetén is ugyanez a helyzet. Ha tehát a minták több, mint 5%-a volt szignifikáns a *khí-négyzet* próba szerint, akkor ez azt jelenti, hogy az a mintavételi metódus „pontatlanabb”, rosszabb, mint az egyszerű véletlen minta.

3. táblázat. A *khí-négyzet* próbák eredménye

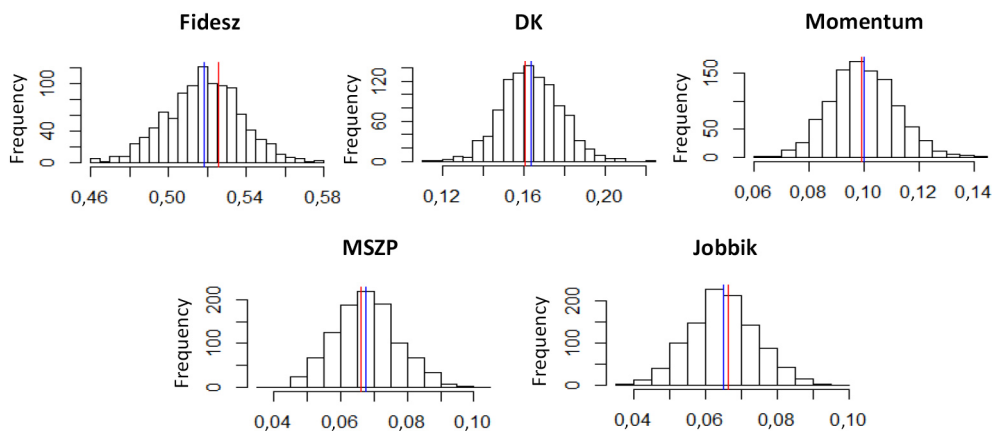
	$p = 0,05$	$p = 0,01$
Rétegzett minta, lélekszám-arányos allokációval	4,4%	1,27%
EVM	6,7%	0,89%
Rétegzett többlépcsős minta, településenként lakosságarányos elemszámmal	12%	7%
Rétegzett többlépcsős minta, településenként fix elemszámmal	10%	1%
Rétegzett minta, egyenletes allokációval	26,1%	11,1%

Forrás: saját készítésű tábla

Hisztogramok

• Egyszerű véletlen minta

Az alábbi hisztogramok (1. ábra) azt mutatják, hogy az 1000 darab egyszerű véletlen mintában milyen arányban szerepeltek az összes résztvevőhöz viszonyítva az 5% feletti pártok; vagyis ebben az esetben a nem vagy érvénytelenül szavazókat kihagytuk az elemzésből. Láthatjuk, hogy a pártokra adott becslések normális eloszlást követnek, egyik eloszlás sem ferde túlnyomó mértékben. Az ábrákon kék vonallal jelöltük, hogy a minták átlagosan hány százalékra mérték az adott pártot, továbbá pirossal a pártok választáson elért valós eredményét. Láthatjuk, hogy egyik párt esetében sem tér el számottevően a két érték egymástól.

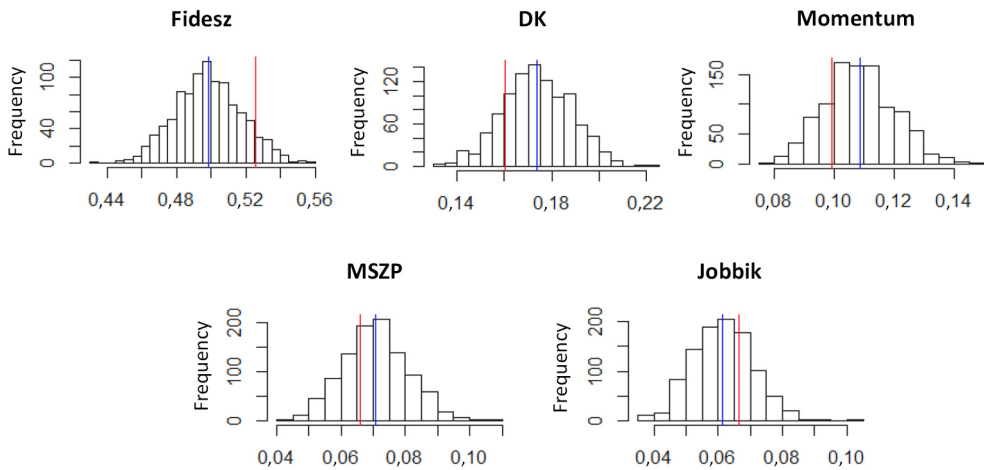

1. ábra. Egyszerű véletlen minták becsléseinek eloszlása (Forrás: saját készítésű ábra)

• Rétegzett minta, egyenletes allokációval

Az alábbi ábrán (2. ábra) láthatjuk, hogy ha minden rétegből ugyanannyi embert választunk ki, akkor a becslések inkább a baloldali pártok irányába húznak. Ez abból követ-

kezhet, hogy a kisebb elemszámú rétegek, például a megyei jogú városok, azonos súllyal kerülnek a mintába, mint a nagyobb elemszámmal rendelkező kisebb települések, ahol a jobboldali pártok erősebbek. A minták átlagosan 49,8%-ra mérték a Fideszt, vagyis 2,7%-kal mérték alul a pártot. A DK-t ezzel szemben 17,4%-ra mérték a minták, vagyis átlagosan 1,3%-kal becsülték felül. A minták átlagosan 10,9%-ra mérték a Momentumot, ez körülbelül 0,9%-os eltérést jelent a valós eredménytől. A többi párt esetében kevésbé rajzolódnak ki markánsan az eltérések, de összefoglalva azt lehet mondani, hogy ez az eljárás inkább a baloldali pártokat részesíti előnyben, úgy, hogy nagyobb súlyt kölcsönöz azon településtípusoknak, ahol ezek a pártok erősebbek.

2. ábra. A becslések eloszlása, rétegzett minta egyenes allokációja esetén
(Forrás: saját készítésű ábra)

- **Rétegzett minta, arányos allokációval**

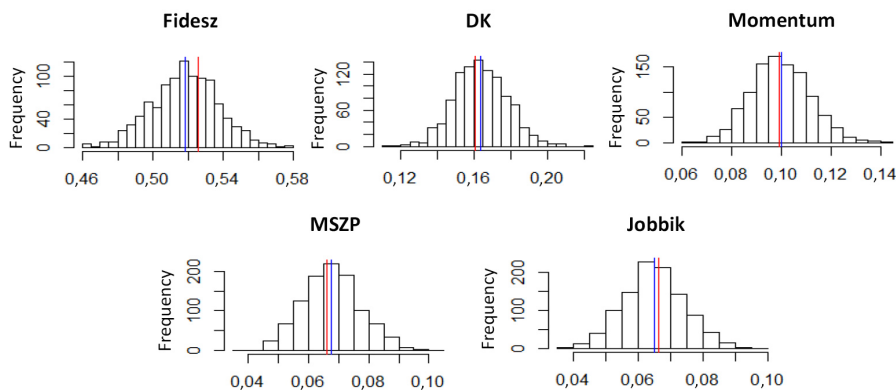
Ha a különböző rétegek elemszámarányosan reprezentálják magukat a mintában, akkor, az egyszerű véletlen mintákhoz hasonlóan, itt se tapasztalunk egyértelmű torzításokat, egyik párt irányába sem (3. ábra).

- **Rétegzett többlépcsős minta, településenként fix elemszámmal**

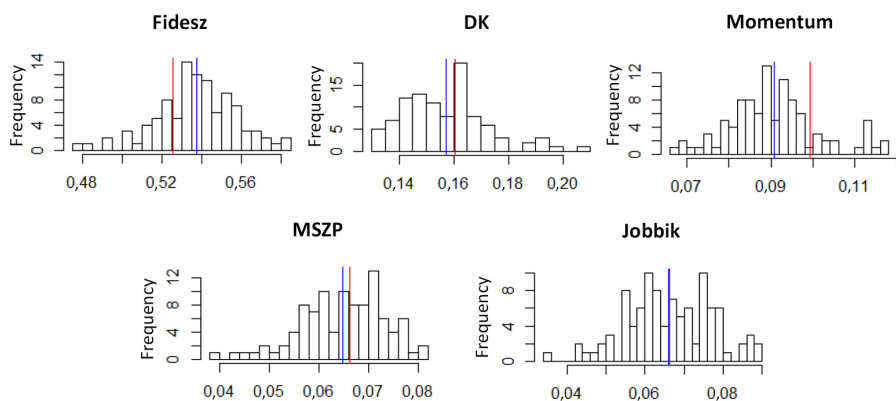
A 4. ábrán láthatjuk, hogy több olyan minta is bekerült a szimulációba, ami kiugró eredményeket mutatott. Ezt feltételezhetően a településkiválasztásból származó bizonytalanság okozza. Mint azt láthatjuk, a minták a Fideszt jelentősen felül-, míg a Momentumot jelentősen alulmérték.

- **Rétegzett többlépcsős minta, településenként lélekszám-arányos allokációval**

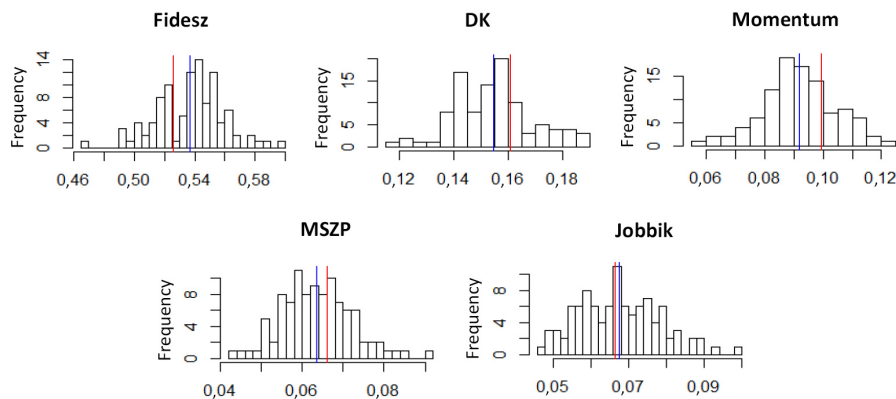
Az 5. ábrán sem láthatunk jelentősebb eltéréseket a valós eredményektől: az előzőhöz hasonlóan ez az eljárás is inkább a Fideszt méri felül, míg az ellenzéki pártokat átlagosan alulméri.

3. ábra. A becslések eloszlása, rétegzett minta arányos allokációja esetén
(Forrás: saját készítésű ábra)

4. ábra. A becslések eloszlása, rétegzett többlépcsős mintánál, településenként
fix elemszám esetén (Forrás: saját készítésű ábra)

5. ábra. A becslések eloszlása rétegzett többlépcsős mintánál, településenként
lélekszám-arányos allokáció esetén (Forrás: saját készítésű ábra)

7. A HIPOTÉZISEKKEL KAPCSOLATOS KÖVETKEZTETÉSEK

H1: „A rétegzett minta kisebb mintavételi bizonytalansággal rendelkezik, mint az egyszerű véletlen minta”: bár a pártok eredményei tényleg eltérnek a különböző településtípusokon, érdekes módon mégis azt láthatjuk a szórásértékekből, hogy a rétegzett minta nem rendelkezett lényegesen kisebb mintavételi bizonytalansággal. Ebből következően a hipotézisünket elvetjük.

H2: „A töblépcsős minta nagyobb mintavételi bizonytalansággal rendelkezik, mint az egyszerű véletlen minta”: a szórásokból azt láthatjuk, hogy hipotézisünk inkább a nagyobb pártok esetében igaz, a kisebb pártokra a töblépcsős minta nem rendelkezett számottevően nagyobb mintavételi bizonytalansággal, így hipotézisünket elvetjük.

H3: „Ha településtípus szerint rétegzünk, és ezekből a rétegekből egyszerű véletlen mintát veszünk (vagyis minden településtípus biztosan képviselteti magát a mintákban), és a rétegek között méretarányosan osztjuk szét az esetszámokat, akkor reprezentatív mintához fogunk jutni”: Méréseink során valóban nem találkoztunk számottevő torzításokkal, egyik párt irányába sem, így hipotézisünket elfogadhatjuk.

H3a: „Ha a rétegek között egyenletesen osztjuk szét az esetszámokat, vagyis minden rétegből azonos számú embert sorsolunk ki, akkor a viszonylag nagyobb rétegek – mint a községek és városok – alul-, míg a kisebb rétegek inkább felül lesznek reprezentálva”: Valóban azt tapasztaltuk, hogy a mérések egyértelműen az ellenzéki pártok felé húznak, vagyis a hipotézisünket elfogadhatjuk.

IRODALOMJEGYZÉK

- GROVES, Robert M. – FOWLER, Floyd J. Jr. – COUPER, Mick P. – LEPKOWSKI, James M. – SINGER, Eleanor – TOURANGEAU, Roger (2005): *Survey Methodology*. John Wiley and Sons, New Jersey.
- KENDE Gábor (2006): Pártpreferencia-vizsgálatok – szisztematikus eltérések – mintavételi módszerek. In: ANGELUSZ Róbert – TARDOS Róbert (szerk.): *Mérésről mérésre. A választáskutatás módszertani kérdései*. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest. 67–110.
- TISZBERGER, Galambosné Mónika (2011): A rétegzett mintavételről. *Statisztikai Szemle* 89(9), Budapest, 909–929.

MELLÉKLET

A dolgozat mellékleteként közreadjuk az alábbi egyszerűbb leíró statisztikákat az adatbázisról:

Választópolgárok megoszlása településtípusonként

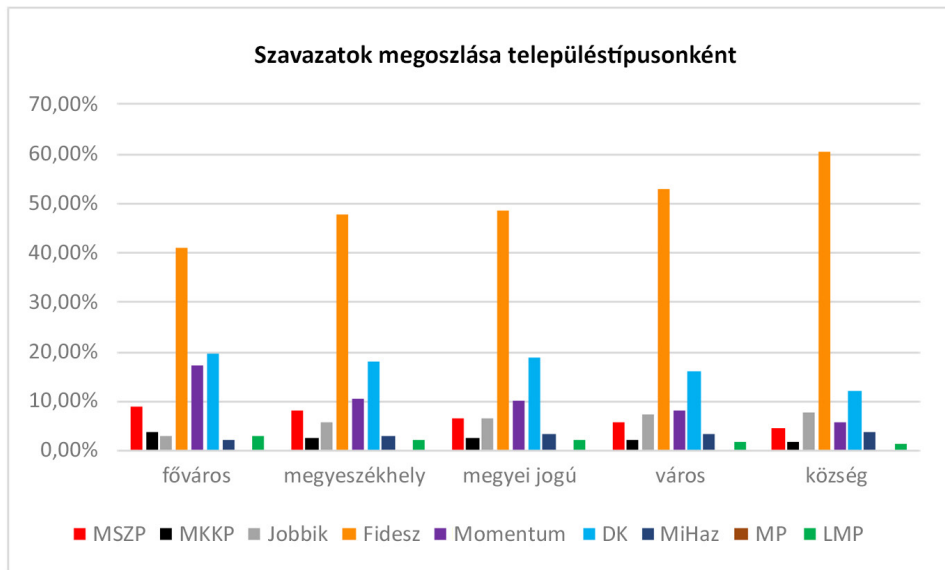
Községek, nagyközségek	Városok	Megyei jogú városok	Megyeszékhelyek	Főváros
31,1%	32,2%	2,7%	17,3%	16,7%

Szavazatok megoszlása az összes választópolgár között

MSZP–Párbeszéd	2,9%
MKKP	1,1%
Jobbik	2,8%
Fidesz–KDNP	22,4%
Momentum	4,3%
DK	7,1%
Mi Hazánk	1,4%
Munkáspárt	0,2%
LMP	0,9%
Nem szavazott vagy érvénytelen	56,9%

Szavazatok megoszlása településtípusonként

	Községek	Városok	Megyei jogú város	Megyeszékhely	Főváros
MSZP–Párbeszéd	1,89%	2,48%	3,13%	3,70%	4,72%
MKKP	0,78%	0,97%	1,23%	1,27%	2,00%
Jobbik	3,14%	3,04%	3,27%	2,71%	1,66%
Fidesz–KDNP	23,87%	21,80%	23,12%	21,48%	21,52%
Momentum	2,33%	3,41%	4,78%	4,85%	9,07%
DK	4,89%	6,68%	8,93%	8,15%	10,34%
Mi Hazánk	1,48%	1,50%	1,68%	1,44%	1,21%
Munkáspárt	0,19%	0,18%	0,18%	0,18%	0,18%
LMP	0,67%	0,80%	1,02%	1,12%	1,56%
Nem szavazott vagy érvénytelen	60,77%	59,14%	52,67%	55,09%	47,74%

Szavazatok megoszlása településtípusonként

	főváros	megyeszékhely	megyei jogú	város	község
MSZP	8,994%	8,206%	6,576%	6,040%	4,774%
MKK	3,813%	2,811%	2,586%	2,349%	1,966%
Jobbik	3,161%	6,004%	6,876%	7,392%	7,952%
Fidesz	40,982%	47,603%	48,619%	53,058%	60,429%
Momentum	17,271%	10,751%	10,054%	8,304%	5,902%
Demokratikus Koalíció	19,698%	18,069%	18,782%	16,263%	12,388%
Mi Hazánk	2,309%	3,191%	3,537%	3,644%	3,758%
Munkáspárt	0,337%	0,400%	0,371%	0,447%	0,470%
LMP	2,969%	2,481%	2,154%	1,956%	1,687%

KÖZGAZDASÁGTANI TANULMÁNYOK

A MAGYAR MIKRO-, KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK SZÜKSÉGES FEJLESZTÉSI TERÜLETEINEK ÉS A FEJLESZTÉS LEHETSÉGES MÓDSZEREINEK VIZSGÁLATA

ABSZTRAKT

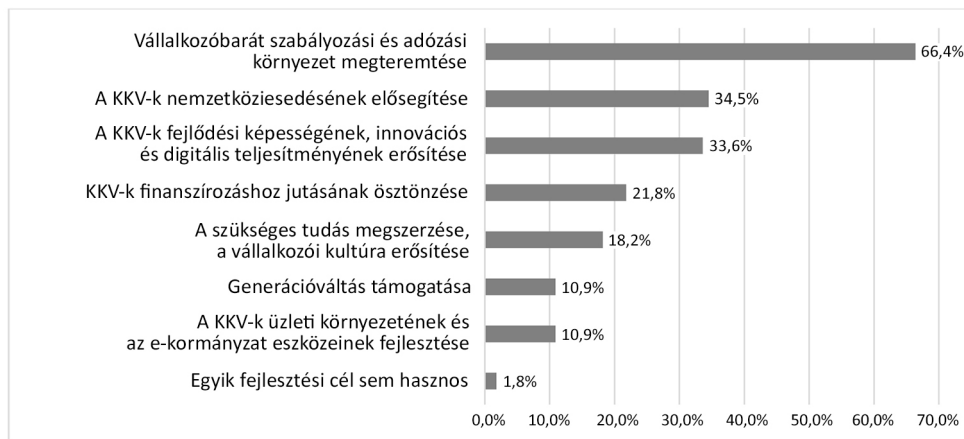
Kutatásom témájául a magyar mikro-, kis- és középvállalkozások (továbbiakban: KKV-k) fejlesztésének témakörét választottam, részben, mert az Innovációs és Technológiai Minisztérium nemrég (2019. novemberében) mutatta be a magyar mikro-, kis- és középvállalkozások megerősítésének stratégiáját (továbbiakban: KKV Stratégia); részben pedig azért, mert szeretnék a területen szerzett ismereteim és észrevételeim segítségével hasznos fejlesztési koncepciókat kínálni a magyar vállalkozói szektor innovációs szintjének emeléséhez. Tanulmányomban összegyűjtöm és bemutatom a KKV-k jelenlegi legégetőbb problémáit, és az ezekből adódóan a KKV-szektorban fejlesztést igénylő területeket. Mindezek mellett természetesen a friss KKV Stratégia fejlesztési céljait és a megvalósításukhoz kijelölt módszereket is megvizsgálom, valamint a KKV Stratégiából kimaradt egyéb, a magyar mikro-, kis- és középvállalkozások megerősítését elősegítő innovatív fejlesztési lehetőségeket is tárgyalom.

A magyar mikro-, kis- és középvállalkozások kulcsproblémáit, szükséges fejlesztési irányait és a vállalkozóknak az új KKV Stratégiáról alkotott véleményét vizsgáló, több mint 100 hazai vállalkozás megkérdezésével elvégzett kérdőíves kutatásom eredményeiből kinyert hasznos információkkal támasztom alá megállapításaimat¹.

1. A KKV STRATÉGIA ÁLTAL KITŰZÖTT FEJLESZTÉSI CÉLOK MEGÍTÉLÉSE

A KKV Stratégia fejlesztési célkitűzéseinek alkalmazhatóságát és előnyösségét az érintett vállalkozók tudják megítélni a legjobban, így felmértem, hogy meglátásuk szerint mennyire hasznosak a KKV Stratégia kitűzött fejlesztési céljai.

¹ A felmérésben részt vevő különféle KKV méretkategóriájú szervezet az ország különböző pontjain, eltérő területeken tevékenykedő vállalkozások.

1. ábra. A KKV Stratégia fejlesztési céljainak hasznossága, a KKV-k megítélése szerint (a célt hasznosnak vélő vállalkozások %-ában) (Forrás: saját kutatás, szerkesztés)

Az 1. ábrán a KKV-k véleményét tanulmányozva megállapíthatjuk, hogy figyelemremélően sokuk (66%) szerint hasznos célkitűzés egy vállalkozóbarátabb adózási és szabályozási vállalkozói környezet létrehozása, de a nemzetközivé válás elősegítését, a fejlesztési készségek, illetve a digitális és innovációs produktivitás megerősítését is a vállalkozók több mint egyharmada üdvözli. Elmondható az is, hogy nagy valószínűséggel az összes fejlesztési célnak vannak profitáló célzottjai, hiszen a fejlesztési célok mindegyike 10% feletti hasznavehetőséget mutat, azok is, amelyek a KKV-k többségének egyébként, a felmérés szerint, nem hasznosak.

2. A KKV STRATÉGIA ÁLTAL KITŰZÖTT FEJLESZTÉSI CÉLOK MEGVALÓSÍTÁSÁHOZ KIJELÖLT MÓDSZEREK VIZSGÁLATA

A hazai KKV-k stratégiai meglátásainak elemzése után a továbbiakban az Innovációs és Technológiai Minisztérium által közreadott KKV Stratégiát bemutató kiadvány (ITM 2019) nyomán tüzetesen megvizsgálom a Stratégiában kitűzött fejlesztési célokat, valamint a megvalósításukra kijelölt módszereket.

A kitűzött átfogó és másodlagos célokat a KKV Stratégia hét területen történő beavatkozások útján kívánja elérni. Ezek mindegyikére meghatározza a beavatkozások szemléletét, beazonosítja a területre jellemző kihívásokat, meghatározza a területre jellemző specifikus célokat és alcélokat, amelyek elérését a hozzárendelt intézkedések révén szándékozik megvalósítani.

2.1. Vállalkozóbarát szabályozási és adózási környezet megteremtése

A KKV-szektor számára mind a működéshez szükséges kiszámítható keretek, mind a növekedést megalapozó feltételek megteremtésében alapvető szerepet játszik a vállalkozóbarát szabályozási és adózási környezet. Ha egy vállalkozó a munkája során kisebb adókkal és kevesebb adminisztrációval szembesül, a munkája eredményének nagyobb részét élvezheti, és a vállalkozásra fordított erőfeszítései jobban megtérülnek, ami akár bővítésre, fejlesztésre is ösztönözheti.

A mikro- és kisvállalkozások egyébként gyakran nem rendelkeznek elegendő adminisztratív és munkaerőforrás-kapacitással ahhoz, hogy képesek legyenek adóoptimalizálásra, és csak korlátozottan vannak birtokában azoknak az adózási ismereteknek, amelyek segítségével az adórendszer ösztönzőit kihasználhatnák. Ezért a KKV Stratégia meglátásai szerint is indokolt, hogy a kisebb méretű vállalkozásokra alacsonyabb adómértékek és eltérő adószabályozási előírások vonatkozzanak. A vállalkozások sikeressége szempontjából fontos továbbá, hogy az adminisztráció időbeli és pénzbeli költségei minimálisak legyenek, így a cégek erőforrásait a szabályozásnak való megfelelés helyett saját működésükre és növekedésükre tudják fordítani. A bürokratikus terhek az adózási terhekhez hasonló hatást gyakorolnak a vállalkozásokra. Az adminisztráció költségeinek csökkentése az adócsökkentéshez hasonlóan növelheti a vállalkozó erőfeszítéseinek megtérülését, ezen keresztül a gazdaság versenyképességét.

A vállalkozóbarát szabályozási és adózási környezet megteremtéséhez a KKV Stratégia nagyszerű intézkedéseket is rendel: a kisvállalkozások számára létrehozott adónemeket tovább erősítik, az egyéni vállalkozók adóbevallását egyszerűsítik, akciótervet dolgoznak ki a folyamatos adminisztrációs tehercsökkentés érdekében, valamint szélesítik az adóhatóság által elkészített vállalati adóbevallások körét. Ezen túl további adócsökkentést lehetővé tevő, gazdaságfehérítést célzó intézkedések kidolgozását is ígérik, mely intézkedések nagyjából a vállalkozók által az adózás és a bürokrácia terén tapasztalt problémák súlyával arányos módon igyekeznek azokat megszüntetni (és/vagy fejleszteni).

2.2. A KKV-k üzleti környezetének és az e-kormányzat eszközeinek fejlesztése

A vállalkozások működésének és növekedésének alapja a biztonság és kiszámíthatóság nyújtó, jó minőségű államműködés, ami a támogató közszolgáltatási háttér biztosításában, a gazdasági tranzakciók létrejöttéhez szükséges feltételek megteremtésében, az információk megosztásában és a digitális megoldások, elektronikus ügyintézési lehetőségek széles körű hozzáférhetővé tételében nyilvánul meg.

A Stratégia a KKV-k üzleti környezetének és az e-kormányzat eszközeinek fejlesztési céljához is kijelöl első ránézésre meglehetősen átgondoltnak és célszerűnek tűnő

módszereket. Ezek közül a leghasznosabb talán egy vállalkozói online felület kialakítása lehet, amely hozzáadott értéket jelentő szolgáltatásokkal teremt közvetlen kapcsolatot a vállalkozások és a kormányzat között, mindemellett tájékoztatási, tanácsadási és támogatási szolgáltatást nyújt a vállalkozások számára. A honlap által kínált szolgáltatások a KKV-szektor termelékenységének, digitalizációs képességeinek javulását és fejlődését eredményezheti, hozzájárulva piaci pozíciójuk erősödéséhez. De a beavatkozás keretein belül a klaszterek és egyéb hálózatosodási formák létrejöttét is igyekeznek támogatni, tovább kívánják fejleszteni a vállalkozói mobilalkalmazást, ki szeretnék terjeszteni több ügykörre is az online hatósági ügyintézkést, ösztönöznék a korszerű, az adóhatósággal összekötött könyvelőrendszerek bevezetését és az elektronikus számlázás használatát is. A későbbiekben foglalkozom a KKV-k e téren való lemaradásával is, melynek ismeretében bizakodóan tekintek a KKV Stratégia digitalizációs pillérébe foglalt intézkedések mindegyikére.

2.3. A KKV Stratégia által kitűzött fejlesztési célok megítélése, valamint a megvalósításukhoz kijelölt módszerek vizsgálata

A vállalkozói világban jelenleg is zajló innovációs és digitalizációs korszakváltáshoz való alkalmazkodás ugyan elkerülhetetlen, mindamellett költséges és sok esetben kockázatos. A vállalkozáspolitikai csillapítani kívánja ezt a kockázatot a KKV-k számára. A Stratégia megvalósítása segíti az innovációs, a digitalizációs és a vállalkozási politika közötti összhangot, annak érdekében, hogy stabil, egyértelmű állami kereteket biztosítson a vállalkozások megerősítéséhez. Ahhoz, hogy a vállalkozások tovább tudjanak lépni, végig kell gondolniuk saját lehetőségeiket, át kell tekinteniük képességeiket, és el kell döntenieik, hajlandók-e kockáztatni. Ebben szükséges segíteni őket, ösztönözni, garanciákkal és támogató fellépéssel.

A KKV-k által végzett innovációs tevékenység körébe fejlesztéspolitikai szempontból nemcsak a tudományos újdonságok értendők, hanem a vállalkozások önmagukhoz képest történő megújulása is, azaz az innovációs tevékenység tágra értelmezendő (termék-, eljárás-, marketing- és szervezeti/szervezési innovációk). A digitalizáció hatására gyökeresen átalakuló szektorokban a fejlesztési politikának el kell érnie, hogy a KKV-k a digitalizációhoz való alkalmazkodás során a digitális átállás mellett az értékláncban betöltött helyük megváltoztatásában és külső összefogásokban is gondolkodjanak.

A jövőben az állami fejlesztéspolitikának törekednie kell arra, hogy a fejlesztési rendszerben elszórtan megjelenő forrásnyújtók összehangoltan működjenek. Az uniós források, az egyedi jogcímen megítélt támogatások, a támogatott hitelforrások és garanciák, valamint az adókedvezmények mind jelentős hatással vannak a vállalkozások fejlődésére, ám ha az ezen források elosztásáról döntő szereplők munkája nem összehangolt (a KKV Stratégiában leírt legfőbb elvek mentén), akkor a KKV-szektor termelékenysége annak potenciális szintje alatt alakul. Ennek érdekében szükséges jobban megvizsgálni

az állami támogatások jelenlegi eszközrendszerét és célközönségét, valamint a források hasznosulási/felhasználási hatékonyságát is.

A KKV-k fejlődési képességének ösztönzését, innovációs és digitális teljesítményének erősítését szolgáló legfőbb intézkedéseket a Magyar Multi Program fogja össze, mely elsődlegesen a nagy növekedésre képes, komoly innovációs potenciállal bíró kis- és közepes méretű vállalatok fejlesztésére szolgál. A program keretén belül a vállalkozások minősített szakértőktől vehetnek igénybe magas színvonalú tanácsadói szolgáltatásokat. De a hátrányos térségeket célzó támogatások, a beszállítói fejlesztési programok, a startup ökoszisztéma fejlesztése, a vállalkozások hazai kontrollját védő szabályozási környezet kialakítása, az ágazatspecifikus IKT-megoldások használatának támogatása, az egyetemi innovációs ökoszisztéma fejlesztése és a nyílt innováció támogatása is ide tartozó fejlesztési módszerek, melyek potenciálisan KKV-k tömegeinek jelenthetik az új évezredhez való felzárkózás lehetőségét.

2.4. KKV-k finanszírozáshoz jutásának ösztönzése

A gazdaság sikeres működéséhez és a növekedés erősödéséhez elengedhetetlen a vállalkozók adottságaihoz, élethelyzetéhez és szándékaihoz igazodó külső finanszírozás biztosítása. A Stratégia határozott célja az, hogy a finanszírozás oldaláról is biztosítsa a gazdaság stabil működését, megújulását, valamint a kiugrásra törekvő vállalkozások növekedési céljainak elérését. A KKV-szektor alacsony eladósodottsága fontos forrása lehet egyébként a beruházások felfuttatásának és a kívánatos ütemű növekedésnek. Amennyiben a magyar kisvállalkozások üzleti céljaikat hazai hitel- és tőkeforrásokra támaszkodva, azokat hatékonyan alkalmazva valósítják meg, az jelentősen hozzájárulhat a helyben hozzáadott érték arányának növeléséhez.

A növekedési célokat támogatva, a KKV-k finanszírozáshoz jutásának ösztönzéséhez kapcsolódva a KKV Stratégia talán legfontosabb beavatkozása a KKV-finanszírozási alstratégia elkészítése, melynek funkciója, hogy összhangot teremtsen a finanszírozási eszközök és a gazdaságfejlesztési célok között. Az alstratégia célja továbbá az, hogy minden körülmények között finanszírozást biztosítson a növekedési potenciállal rendelkező cégek fejlesztéseikhez, piacváltásaikhoz, új piacokra lépésükhöz, a vállalkozások széleskörű megújulásához; továbbá, hogy vállalkozók széles köre számára lehetővé tegye a működésükhöz szükséges forrásokhoz való hozzájutást. Emellett még egy, a vállalkozások finanszírozási képességeinek és kereteinek bővítését szolgáló ígéretes programot is elindítanak, egységes hitelígénylési lehetőségeket teremtenek a mikrovállalkozások számára, és a KKV-k működését és együttműködését megteremtő, bankon kívüli pénzügyi termékek bevezetését is segítik. Ezek a stratégiai intézkedések most először az egyszerű vállalkozók számára is elérhetővé teszik mindazon forrásokat, amelyek segítségével fejlődni, növekedni tudnak.

2.5. A KKV-k nemzetköziesedésének elősegítése

A növekvő vállalkozások számára elengedhetetlen, hogy ki tudják használni a nemzetközi piac méretéből fakadó előnyöket. Az exportáló vállalatok világszerte nagyobb arányban érnek el bevétel- és profitnövekedést, mint a kizárólag belföldre termelő cégek. A tartós versenyben maradáshoz elengedhetetlen a folyamatos újítás, és az új piacokra történő belépés. A nemzetközi piacra lépés azonban speciális szakértelmet, ismereteket és kapcsolatrendszerrel igényel. Ezek megszerzése, valamint az exportáláshoz szükséges szervezeti és működési folyamatok kiépítése a KKV-k többsége számára önállóan nehézséget okoz. A piacra lépés magas költsége és jelentős kockázatai miatt a KKV-knak a nemzetköziesedéshez legtöbb esetben egyértelműen külső támogató szolgáltatásokra lenne szüksége. A vállalkozások külpiazi sikeréből fakadó pozitív gazdasági, technológiai és társadalmi hatások miatt ezen támogató szolgáltatások megteremtésében az állami szerepvállalás nagyon fontos és indokolt lenne.

A nemzetköziesedés területén a KKV Stratégia ennek értelmében egy, a KKV-k külpiacon lépését előmozdító programot készít elő, mely célzott egyedi tanácsadással és felkészítéssel segíti a nemzetközi piacon való megjelenést, és a nemzetközi hálózatokba történő bekapcsolódást. Ugyancsak erősíteni szeretnék a Kárpát-medence országaival történő gazdasági együttműködést, ezzel is hozzájárulva a KKV-k nemzetköziesedéséhez. Emellett a nemzetközi iparjogvédelmi oltalomszerzés támogatása is beütemezett szubvenció, mely szintén serkentőleg hathat a hazai KKV-kra.

2.6. A szükséges tudás megszerzése, a vállalkozói kultúra erősítése

A hazai KKV-k akkor lesznek csak igazán versenyképesek, ha tudásuk is kompetitív lesz. A nemzetközi munkamegosztásban a magyar KKV-k versenyelőnyének már nem az olcsó munkaerőre, inkább a tudásra kell épülnie. A magyarországi vállalkozások korszakváltáson mennek keresztül, s ha ennek során megfelelő képzési és tudásbővítő programokban vesznek részt, akkor nyertesként kerülhetnek ki a folyamatból. A KKV-k azonban e területen is hátrányban vannak a minőségi munkaerőhöz és képzési programokhoz könnyebben hozzáférő nagyvállalatokhoz képest, ezért fontos, hogy a nekik szóló képzési szolgáltatások rugalmasan, könnyen elérhetőek legyenek.

Értelemszerűen, minél nagyobb a vállalkozók társadalmi megbecsültsége, annál többen érznek késztetést arra, hogy ezt a pályát válasszák. A vállalkozói lét az érvényesülés útját jelentheti a munkaerőpiaci szempontból hátrányos helyzetű csoportok számára is. A vállalkozások megítélésének javításához hozzájárulhat a vállalkozók társadalmi szerepvállalásának erősítése, valamint a vállalkozói szempontok erősebb érvényesítése. A KKV-k megerősítését célzó törekvések sikeréhez és a vállalkozások társadalmi szerepének erősítéséhez több ismeretre van szükség a vállalkozói világ működésével

kapcsolatban. Az intézkedések kialakításánál az életszerűségekre kell törekedni. Lehetőséget, ösztönzőket és hozzáférést kell biztosítani a vállalkozások sikeres működéséhez szükséges szakmai tudásokhoz és kompetenciákhoz. Amennyiben ez sikerül, a KKV Stratégia intézkedései magukkal hozhatják a hazai vállalkozói kultúra erősebbé válását és társadalmi szervesülését.

A siker zálogaként kezdetben egy felnőttképzési pályakövetési és munkaerőpiaci előrejelző-rendszer kiépítését tartalmazza a Stratégia. Emellett a szükséges tudás megszerzését és a vállalkozói kultúra erősítését célzó fejlesztési pillérhez rendelt intézkedések között szerepel mindazon tudományos tevékenységek ösztönzése, melyek a magyar vállalkozói világ valós működését és igényeit vizsgálják és elemzik; csakúgy, mint a startupok létrehozásához kapcsolódó kompetenciák fejlesztése, a vállalkozói szellemű oktatás fejlesztése, a vállalkozói életforma népszerűsítése, s nem utolsósorban a felsőoktatásban végző fiatalok és a KKV-k összekapcsolása. A felsorolt beavatkozások nagyban hozzájárulhatnak a pillér logikusan felállított indikátorainak eléréséhez.

2.7. A generációváltás támogatása

A vállalkozások zöme hazánkban szorosan kötődik a vállalkozó személyéhez, ezért a tulajdonos- és a vezetőváltás egyszerre jelent nagy lehetőséget és kockázatot is egy cég életében. A cégtulajdonosok életkora, családi viszonyai, valamint a cégük jövőjével kapcsolatos lehetőségeik és döntéseik alapvetően magánügyek, azonban a gazdaság stabil működésének fenntartása, a munkahelyek megőrzése, a hozzáadott értéképítő és adótermelő-képesség megtartása érdekében a vállalkozások sikeres átadásához és továbbviteléhez kiemelt nemzetgazdasági érdek is fűződik. A generációváltás támogatása ezért az állam feladatai közé is tartozik. Az államnak többek között arról is gondoskodnia kell, hogy a cégek magyar tulajdonban maradjanak.

A generációváltásba történő állami beavatkozás elsődlegesen a KKV Stratégia előző pilléreinek eszköztárára épít, így magában foglalja többek között az adózási és szabályozásbeli korlátok lebontását, a támogató üzleti szolgáltatások biztosítását, a vállalkozók tudásának és tudatosságának fejlesztését, valamint a megfelelő pénzügyi-finanszírozási feltételek megteremtését. A KKV Stratégiának a gazdasági korszakváltás sikeres végrehajtására vonatkozó jövőképehez igazodva mindemellett önálló pillérként jelenik meg a generációváltás támogatása – tekintettel az érintett vállalkozások sokaságára.

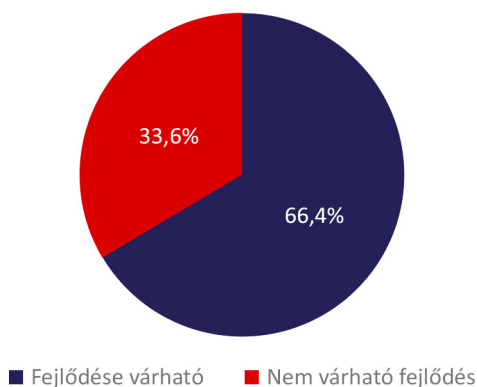
A sikeres generációváltás stratégiai és pénzügyi tervezést igényel, amihez az érintett cégeknek komplex jogi és pénzügyi szolgáltatásokat kell igénybe venniük. Az állam a KKV Stratégián keresztül úgy segíti az érintett vállalkozásokat, hogy fejleszti a támogató jogi és üzleti szolgáltatások piacát, stimulálja a stratégiai tervezést, és megkönnyíti a cégáttruházási procedúrát. A KKV Stratégia talán legfontosabb módszere a generációváltás támogatására a tanácsadói és mentori szolgáltatások fejlesztése. Emellett jogalkotási terv készítésével serkentik a fejlesztési cél megvalósulását, valamint célzottan fejlesztik a cég-

átadást segítő pénzügyi konstrukciókat, több formában támogatva azokat. A generációs probléma nem túl közismert, a Stratégia mégis kardinális kérdését igyekszik akkurátus beavatkozási módszereivel hatékonyan kezelni.

A 2019-től 2030-ig tartó időszakra vonatkozó KKV Stratégia fő céljait, alapelveit, kitűzött fejlesztési céljait és a megvalósításukhoz kijelölt módszereit komplexen vizsgálva megállapítható, hogy a célok és a módszerek világosak, azok megfelelően alkalmazkodnak a magyar KKV szektor egyedi tulajdonságaihoz és adottságaihoz, valamint a nemzetközi mezőnyhöz való felzárkózás helyes irányába igyekeznek terelni a hazai kisvállalkozásokat.

3. A KKV STRATÉGIA ÁLTAL PROGNOSTIZÁLHATÓ FEJLŐDÉS, ÉS A KKV-K KÖRÉBEN MÉRT BIZALMI MUTATÓK

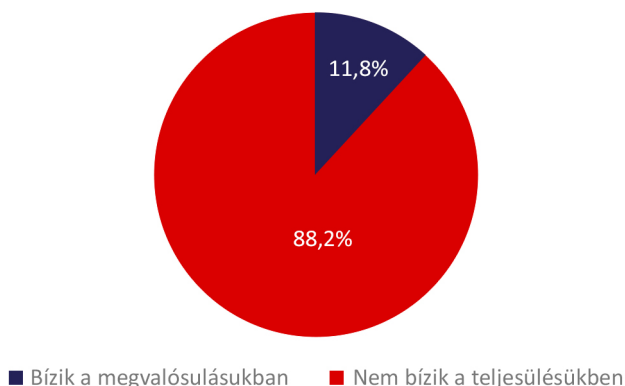
Az előző pontban megállapítást nyert, hogy elviekben mind a megvizsgált fejlesztési célok, mind a megvalósításukhoz kijelölt módszerek megfelelőek a hazai mikro-, kis- és középvállalkozások megerősítéséhez. Erre vonatkozó felmérésem eredményeit az alábbiakban foglalom össze.

2. ábra. A KKV Stratégia fejlesztési céljainak megvalósulása esetén fejlődést prognosztizáló kisvállalkozások aránya (Forrás: saját szerkesztés)

A KKV-k széles körében végzett felmérésem eredményét a 2. ábra tartalmazza, amelyből kiderül, hogy a magyar kisvállalkozások kétharmada prognosztizál vállalkozására nézve fejlődést a KKV Stratégia fejlesztési céljainak realizálódása esetén. A megkérdezett KKV-k egyharmada azonban még a KKV Stratégia komolyabb beavatkozásaitól sem vár üzletében bekövetkező fejlődést.

Ennek fényében érdemes lenne megfontolni más innovatív fejlesztési lehetőségek keresését, amelyek célzottabban tudják erősíteni az egyes kisvállalkozásokat. Saját kutatómunkám keretein belül a későbbiekben ilyen fejlesztési alternatívák célzott gyűjtésére is kísérletet teszek.

3. ábra. A KKV Stratégia fejlesztési céljainak megvalósulásába vetett bizalom mértéke a magyar kisvállalkozások körében
(Forrás: saját szerkesztés)

Érdekes és egyben szomorú tény, hogy a KKV-k nagy többsége nem sok reményt fűz a KKV Stratégia fejlesztési célkitűzéseinek érdemi megvalósulásához (lásd 3. ábra). Ez a KKV-k fejlesztésére létrehozott eddigi akciócsomagok sikertelenségére, vagyis korábbi rossz tapasztalataikra is visszavezethető, de a Stratégia bemutatása után nem sokkal megjelenő koronavírus-járvány okozta aggodalmak is magyarázhatják. Egy azonban biztos: a Stratégia beavatkozásai a kormány szerint nem állnak le a pandémia miatt, sőt, szándékuk szerint a válság után – egyéb intézkedésekkel társulva – először talpra állítják a KKV-kat, majd nyugat-európai színvonalú vállalkozásokká fejlesztik őket (MKIK 2020).

4. EGYÉB INNOVATÍV FEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEK KUTATÁSA A MAGYAR MIKRO-, KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK MEGERŐSÍTÉSÉNEK ÉRDEKÉBEN

Az előzőekben már többször említett felmérésemből, melyet számos különféle méretkategóriájú, az ország különböző pontjain tevékenykedő, eltérő területeken működő hazai KKV megkérdezésével végeztem, az derül ki, hogy a magyar KKV-szektor csaknem egészének igénye lenne az előző fejezetben taglalt KKV Stratégia fejlesztési céljain túlmutató egyéb fejlesztésekre is (4. ábra).

A fenti igényeket előre látva, majd azokkal a gyakorlatban is szembesülve, több olyan fejlesztési koncepció kidolgozását is megkíséreltem, amelyek az általam végzett kutatás és számos mértékadó forrásból összegyűjtött adat elemzése alapján hasznosak lehetnek a KKV-k számára. Fejlesztési koncepcióim hasznavehetőségre vonatkozóan kedvező visszajelzés érkezett a magyar KKV szektorból, a reprezentatív felmérésemből kinyert információk alapján (5. ábra): innovatív fejlesztési koncepcióim mindegyikét legalább a megkérdezett KKV-k egyharmada célszerűnek tartaná.

4. ábra. A KKV Stratégián kívüli, további fejlesztési célokat is indokoltnak tartó KKV-k aránya (Forrás: saját szerkesztés)

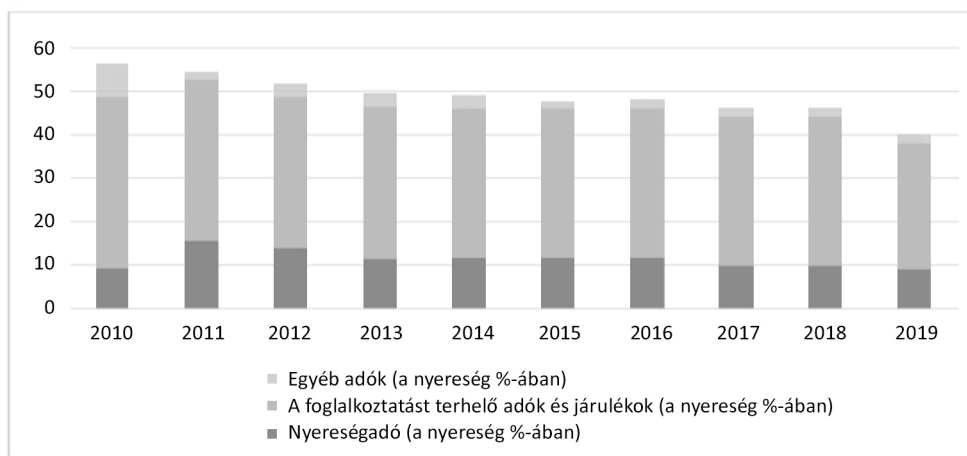

5. ábra. Innovatív fejlesztési koncepciók hasznossága, a KKV-k meglátása szerint (a koncepciót hasznosnak vélő vállalkozások %-ában) (Forrás: saját szerkesztés)

Az innovatív fejlesztési koncepciók közül, cseppet sem meglepő módon, a KKV szektor adózási terheinek nemzetközi átlagszintre való csökkentését megcélzó terv kapta a legszívélyesebb fogadtatást, amelyet csaknem a KKV-k háromnegyede hasznosnak tart; de a térítésmentes vállalati informatikai rendszerekhez és IKT képzésekhez jutás lehetőségét is nagyon vonzóknak találná a magyar KKV-k csaknem fele. Csakúgy, mint a hitelek igényléséhez és pályázatokon való részvételhez szakértők igénybevételének támogatására vonatkozó akcióttervet. Különös módon, talán részben beismerve a jelenlegi vállalkozói kör vállalkozásépítési és működtetési kompetenciáinak hiányosságát, a KKV-k több mint egyharmada célszerűnek tartaná a vállalkozásépítéshez alkalmas alapismeretek/alapkompetenciák integrálását a felsőoktatásba, valamint, az utánpótlás biztosítása érdekében, a vállalkozói pálya népszerűsítését. A következő pontokban a magyar KKV-k által is célszerűnek tartott fejlesztési koncepcióim bemutatása következik, részletes indoklással és hiteles forrásokból származó, releváns adatokkal alátámasztva.

4.1. A KKV szektoradózási terheinek nemzetközi átlagszintre csökkentése

Habár elmondható, hogy a vállalkozásokat terhelő adó- és járulékterhek mértéke a Világbank adatai szerint csökkenő tendenciát mutat az elmúlt években (lásd 6. ábra), ám az elmúlt tíz év alatt 17%-nyi fokozatos csökkentéssel elért szint még mindig túl magasnak mondható, hiszen egy átlagos vállalkozás teljes árbevételét tekintve a költségek, adók és járulékok levonása után maradó tiszta nyereség csaknem felének megfelelő adót és járulékot fizet, amely végsősoron ezen tiszta profit összegét csökkenti.

6. ábra. Adó- és járulékterhek alakulása Magyarországon, a profit arányában (%)
(Forrás: WORLD BANK [2018], Innovációs és Technológiai Minisztérium szerkesztése)

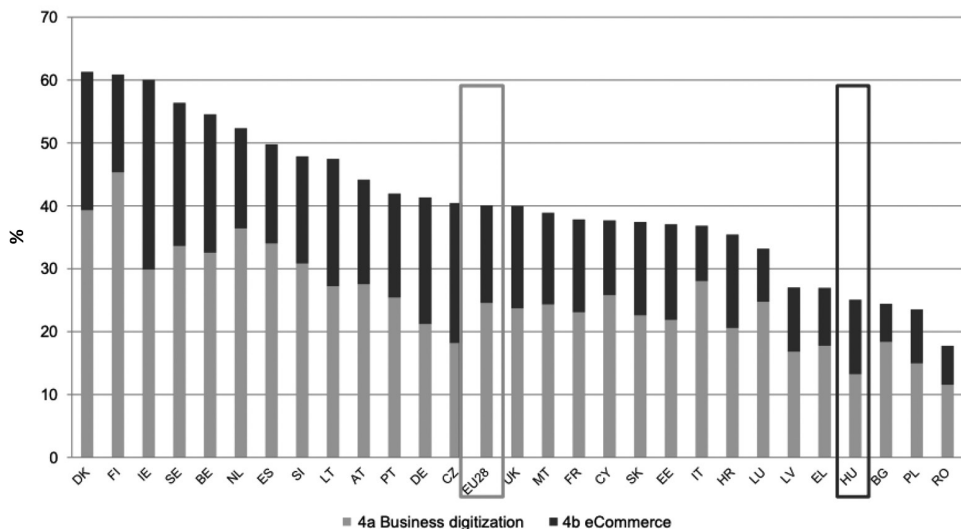
Ha a fent említett adat nem lenne elég meggyőző arra vonatkozóan, hogy tovább kellene csökkenteni a KKV-k adózási terheit, akkor az *Institut économique Molinari* kutatóintézet néhány évente elvégzett összehasonlítását is megvizsgálhatjuk, amely az EU-s országok vállalkozásainak adóterhelését hasonlítja össze, úgy, hogy a vállalkozások esetén nemcsak a vállalati adókat veszi figyelembe, hanem a fogyasztás megadóztatását (ÁFA) is belekalkulálja. Ez az összevetési szempont hasonlít az adóékhoz, de utóbbi csak azt mutatja meg, hogy 100 egységnyi jövedelemre hány egység adó-, illetve járulékterh jut, tehát a fogyasztás megadóztatását nem számolja bele.

A tényleges adóterhelés mértékét az Európai Unió többi tagországáéval és az átlaggal összehasonlítva szembesülhetünk azzal, hogy hazánk adórendszere jelenleg milyen mértékben terheli meg valójában az országunkban működő vállalkozásokat, köztük a KKV-kat. Az *Institut économique Molinari* kutatóintézet elemzésének 2017-es adatai szerint egy átlagos magyar vállalkozástól a bevétel nagyjából 50,9%-ának megfelelő mennyiségű pénzt szed be az állam, ami jócskán az uniós átlag feletti terhelés, hiszen ez a hetedik legmagasabb arány az EU-ban, az egykulcsos SZJA-rendszert alkalmazó országok között

pedig a legmagasabb. Mindezek alapján okkal állítható, hogy bár hazánkban folyamatosan mérséklődnek a KKV-kat sújtó adóterhek, ez még mindig nem elegendő. A magyar KKV-k számára – saját meglátásuk szerint is – az lenne a legoptimálisabb, ha tényleges adóterhelésük még legalább 6,1%-kal csökkenne, elérve az EU-s átlag adóterhelési szintet, ezáltal teret engedve a fejlődésre és a szektor versenyképességének növelésére.

4.2. A KKV-k térítésmentes vállalati informatikai rendszerekhez és képzésekhez juttatása

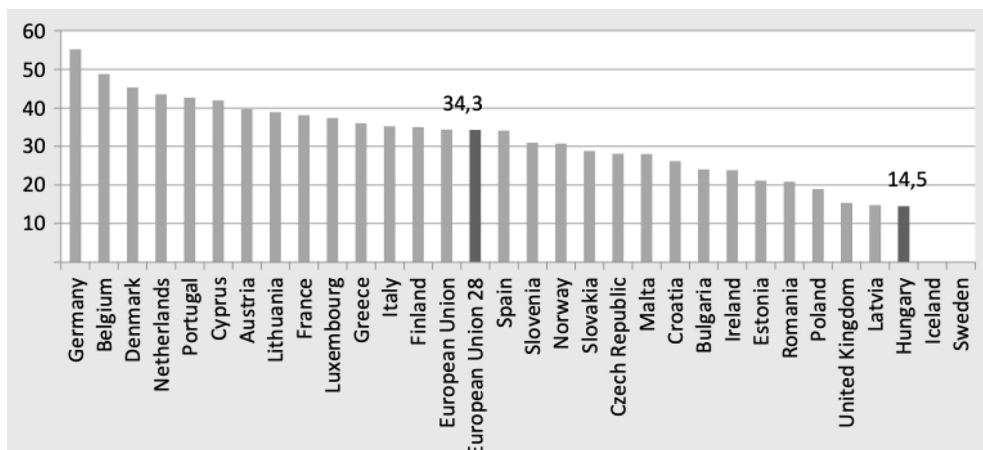
A DESI index vállalatközi digitalizációt, és azon belül a digitális technológiák integráltságát vizsgáló alindexe (7. ábra) az üzleti digitalizációt és az e-kereskedelmet vizsgálja. A magyar vállalatok mindkét vonatkozásban jócskán az EU-s átlagszint alatt, meglehetősen gyenge mutatókkal szerepelnek, amely arra enged következtetni, hogy a magyar vállalkozások zöme sajnos megtorpant a múlt évezred digitális fejlettségi szintjén, és nem sikerült integrálnia a modern informatikai megoldásokat.

7. ábra. Digitális Gazdaság és Társadalom Index: digitális technológiák integráltsága
(Forrás: EURÓPAI BIZOTTSÁG [2018], Innovációs és Technológiai Minisztérium szerkesztése)

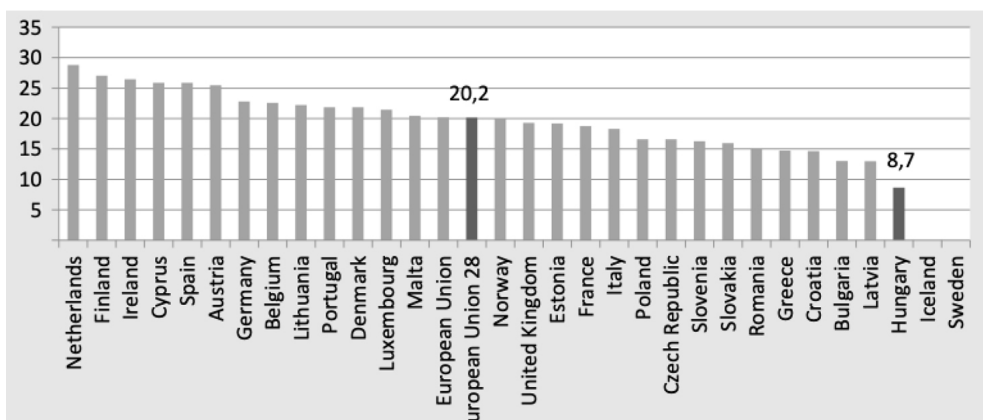
A vállalatirányítási információs rendszer, más néven az ERP (*Enterprise Resource Planning* – vállalati erőforrás-tervező) a vállalat környezetére, belső működésére és a vállalat-környezet tranzakcióira vonatkozó információk koordinált és folyamatos beszerzését, feldolgozását, tárolását és szolgáltatását végző személyek, tevékenységek, valamint a vállalati funkciók ellátását lehetővé tevő szoftver (HADDARA – ZACH 2011). Az ERP szoftver nagyban segíti egy vállalkozás működését, annak gondtalan ügymenetét, ám az

ilyen szoftvereknek a KKV-k körében való elterjedtsége az EU-n belül sajnos hazánkban a legcsekélyebb. A KKV-k kevesebb mint 15%-a használ ilyen szoftvert, míg Nyugat-Európában, például Németországban a kisvállalkozások több mint fele alkalmaz ilyen programot, de az EU-s átlag is 40%.

8. ábra. ERP rendszert használó KKV-k aránya az EU tagországokban (%)
(Forrás: EURÓPAI BIZOTTSÁG [2019a])

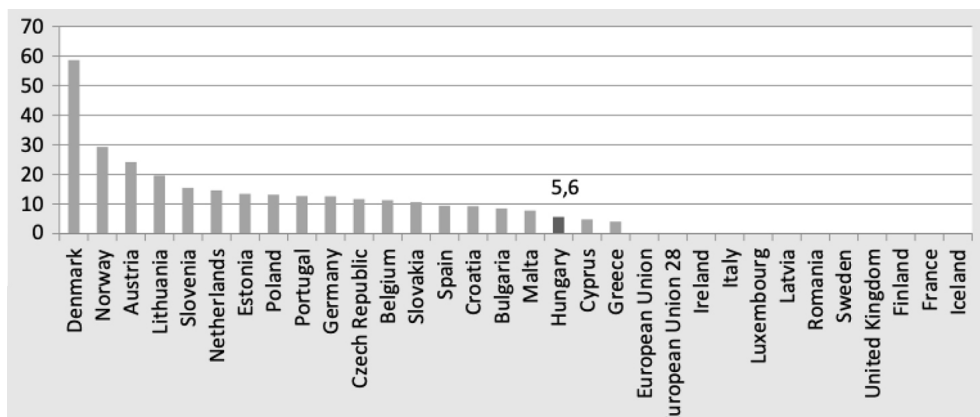
A CRM (*Customer Relationship Management*) rendszerek pedig magyarul leginkább ügyfélkapcsolat-kezelő programként definiálhatóak. Ügyfélkapcsolat-kezelés alatt egyszerűen az ügyfeleket érintő folyamat- és adatkezelést értjük, amely segít az új ügyfelek megszerzésében, valamint a meglévő ügyfelek kiszolgálásában.

9. ábra. CRM rendszert használó KKV-k aránya az EU tagországokban (%)
(Forrás: EURÓPAI BIZOTTSÁG [2019b])

A CRM rendszerek lehetővé teszik egy vállalkozás számára, hogy egy központi helyről, egyszerűen kezelhesse üzleti kapcsolatait ügyfeleivel, illetve elérhesse az ehhez szükséges

ügyfeladatokat és információkat. A magyar mikro-, kis- és középvállalkozások ezen rendszerek felhasználásának terén is sereghajtók az EU-s összehasonlításban, jelentős lemaradással (lásd 9. ábra).

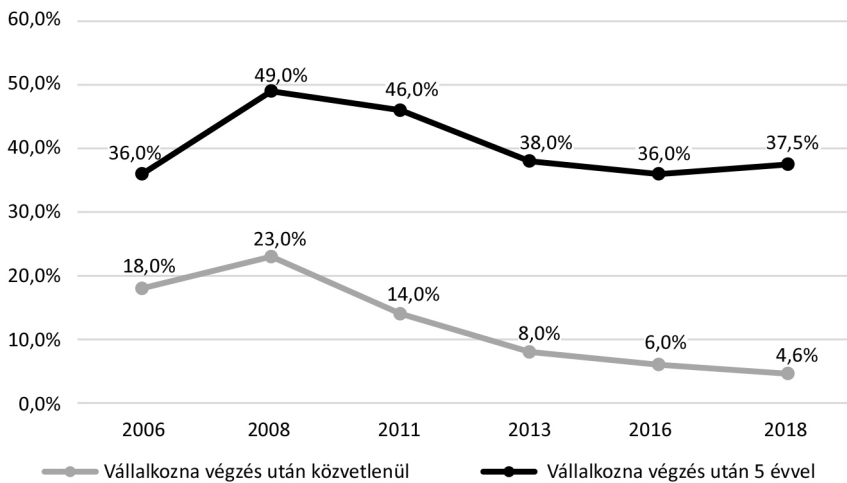

10. ábra. Elektronikusan számlázó KKV-k aránya az EU tagországaiban (%)
(Forrás: EURÓPAI BIZOTTSÁG [2019c])

A 10. ábrán szintén a sorba rendezett oszlopdiagramok „padlóhoz közelebbi” végén szerepelnek a magyar KKV-k, amelyeknek mindössze mintegy 5%-a használ számlázó-programot, pedig annak használata számottevően gyorsíthatja egy vállalkozás üzletmenetét. Sajnos hasonló képet mutat a magyar KKV-k informatikai szoftverellátottságának szintje az ellátásilánc-menedzsment (SCM) szoftverek tekintetében is, hiszen alig több mint 7%-uk rendelkezik csak ilyenekkel. Sokat elárul az is, hogy a magyar kisvállalkozások 40%-ának még honlapja sincsen (EB 2017). A magyar KKV-k zöme megrekedt egy alacsony informatikai fejlettségi szinten, és nem akarja, vagy megfelelő segítség nélkül nem tudja modern informatikai megoldásokkal fejleszteni vállalkozását. Mindezekből levonható az a következtetés, hogy a KKV-k vállalati informatikai rendszerekhez juttatása, és azok magabiztos használatához szükséges képzések biztosítása rendkívül fontos, és a jövőben megtérülő kormányzati befektetés lenne.

4.3. A vállalkozói pálya népszerűsítése a felsőoktatásban és a megfelelő alapkompenciák átadása

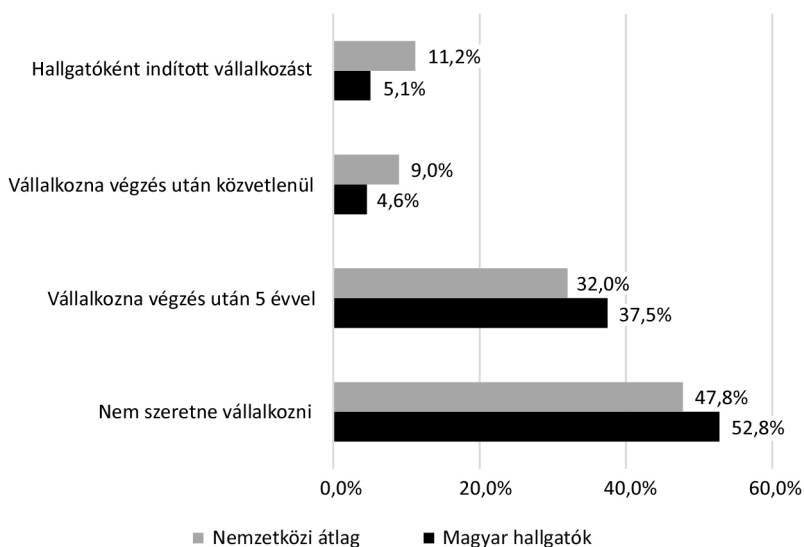
Részben talán a jelenlegi vállalkozói kör vállalkozásépítési és -működtetési kompetenciáiban tapasztalt hiányosságokat belátva, a KKV-k több mint egyharmada célszerűnek tartaná a felsőoktatásban a vállalkozásépítéshez szükséges korszerű képzés biztosítását, valamint a vállalkozói életpálya népszerűsítését – feltehetően nem konkurenciagarapítási céllal, hanem inkább a megfelelően képzett utánpótlás biztosítása érdekében.

11. ábra. Fiatal magyar hallgatók vállalkozói karrierterveinek alakulása
(Forrás: saját szerkesztés, a GLOBAL UNIVERSITY ENTREPRENEURIAL SPIRIT STUDENTS' SURVEY [2018] adatai alapján)

A magyar felsőoktatásban tanulók a jövő sikeres vállalkozói utánpótlását jelenthetik, ezért nagyon fontos feltérképezni elképzeléseiket a vállalkozásindításról, és meghatározni, hogyan lehet ezeket kedvező irányba elmozdítani. Magyarország 2006-ban csatlakozott a svájci Sankt Gallen-i Egyetem által irányított GUESSS (*Global University Entrepreneurial Spirit Students' Survey*) kutatáshoz, amely a hallgatók vállalkozásindítással kapcsolatos elképzeléseit és vállalkozási tevékenységét vizsgálja. A 11. ábrán a magyar hallgatók vállalkozásindítási elképzeléseire vonatkozó vizsgálatok eredményei láthatóak. Az ismétlődő adatfelvételeknek köszönhetően lehetőség nyílik a vállalkozói hajlandóság időbeli alakulásának megfigyelésére. A fenti ábra a vállalkozni tervezők arányát mutatja, az összes válaszadó százalékában. Amint az ábrán látható, a vállalkozói kedv 2008-ban némileg megugrott, mind a végzést követő, mind pedig öt évvel későbbi tervek tekintetében. 2008 óta azonban a vállalkozói kedv folyamatos csökkenése figyelhető meg, 2018-ban például a 2008-as érték csaknem negyedére esett vissza a végzést követően tervezett vállalkozások vonatkozásában (GUBIK – FARKAS 2016).

Nemzetközi viszonylatban a hazai felsőoktatásban részt vevő hallgatók vállalkozási tervei sokkal szerényebbek (lásd 12. ábra). Ebben nagy valószínűséggel szerepet játszik az is, hogy a Világbank évente közzétett, 190 országot vizsgáló ranglistáján hazánk legutóbb csupán a 79. helyen szerepelt a tekintetben, hogy Magyarországon mennyire egyszerű egy KKV alapítása, illetve 48. helyezést ért el a KKV-k működtetésének adminisztratív terhei terén (WORLD BANK 2018). Holott a vállalkozóvá válásnak és a vállalkozói tevékenység ösztönzésének kiemelt gazdaságpolitikai kérdésnek kellene lennie, már csak a munkahelyteremtésre és a gazdasági növekedésre gyakorolt hatása miatt is. A fiatal korosztály kiemelkedően magas munkanélküliségi rátájának csökkentésére szintén a vállalkozói tevékenység lehet az egyik megoldás (EUROFOUND 2015).

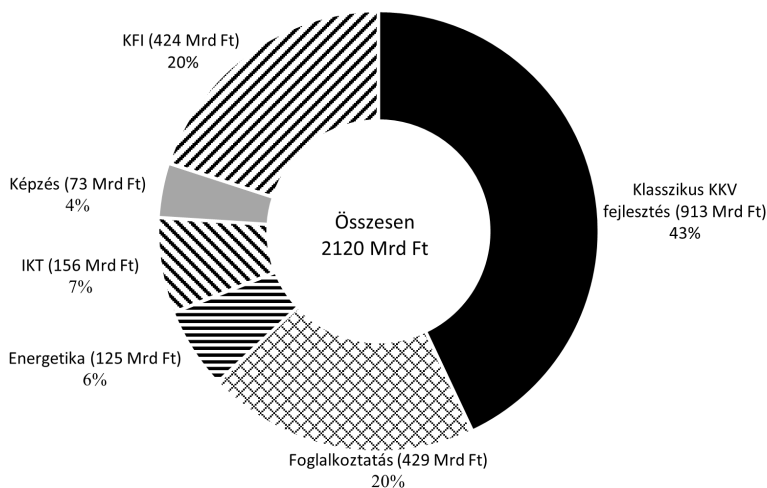
12. ábra. A magyar és a külföldi hallgatók vállalkozási terveinek összehasonlítása
(Forrás: saját szerkesztés a GLOBAL UNIVERSITY ENTREPRENEURIAL SPIRIT STUDENTS' SURVEY [2018] adatai alapján)

A vállalkozói kedv növelése és az ahhoz szükséges korszerű alapok közvetítése érdekében a felsőoktatási intézményeknek alkalmazkodniuk kellene a karrier-elképzelések változásához. Új típusú tudásátadási megoldásokat kellene kidolgozni, amelyek több gyakorlatorientált képzést, például szimulációt, esettanulmányokat tartalmazhatnának, vagy akár valós mintavállalkozások indításán keresztül világíthatnának rá a vállalkozásokkal kapcsolatban felmerülő lehetőségekre, feladatokra és buktatókra.

4.4. Szakértők bevonásának támogatása a KKV-k számára elérhető hitelek igényléséhez és pályázatokon való részvételhez

Sajnos hazánkban a KKV-k körében nem túl pozitív az uniós pályázati lehetőségek megítélése. Bár egyre több cég talál számára hasznosnak vélt pályázati kiírást, ugyanakkor mélyponton vannak várakozásaik a támogatás elérhetőségére vonatkozóan. A K&H Bank Zrt. tavaly készült reprezentatív felmérésében a megkérdezett KKV-k több mint harmada hallott olyan pályázatról, amely komolyan érdekelheti cégét a jövőben (K&H 2019). Leginkább a középvállalatok lelkesek a pályázati lehetőségeket tekintve, a mikro- és kisvállalkozásoknak mintegy harmada talál csak a cég számára hasznos pályázati kiírást.

A néhány éve megújult pályázati rendszer nem teljesen váltotta be a hozzá fűzött reményeket, hiszen a megkérdezett vállalkozások továbbra továbbra is nehezen hozzáférhetőnek tartják az uniós forrásokat, nem kis részben a támogatások igénylésének

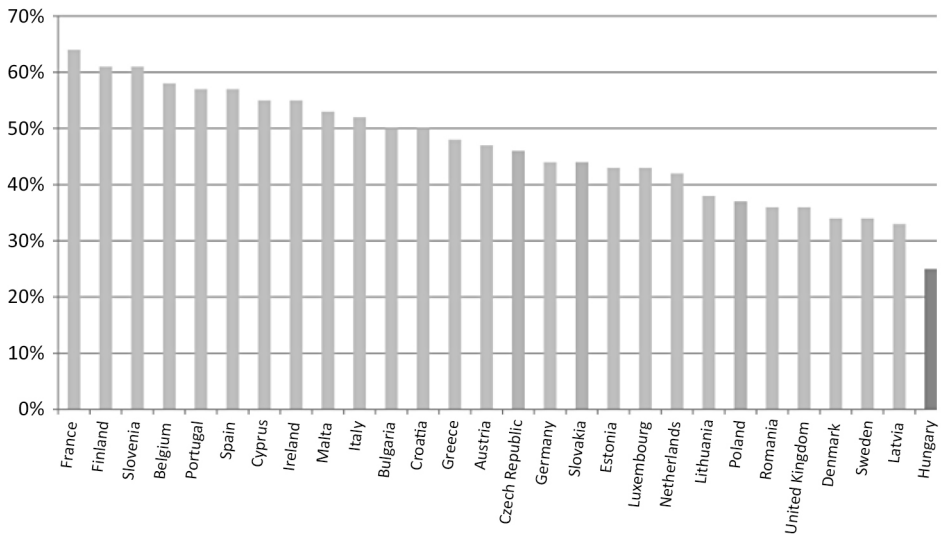

13. ábra. A magyar KKV-k számára elérhető európai uniós források összege és aránya, tematikus célkitűzések szerint (Forrás: saját szerkesztés, a NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL [2020] adatai alapján)

(a nem szakavatottak számára) bonyolult ügymenete miatt. Holott a Magyarországon működő mikro-, kis- és középvállalkozások számára az idei évben is több mint 2000 milliárd forintnyi, az Európai Unió által biztosított forrás áll rendelkezésre, amelynek legnagyobb részét (csaknem 1000 milliárd forint) a 13. ábrán látható módon a magyar KKV-k legfontosabb céljára, vagyis hagyományos KKV-fejlesztésre igényelhetnék. Emellett rendelkezésre állnak források kutatás-fejlesztésre, innovációra, képzésekre, információ- és kommunikációtechnológiára, energetikai korszerűsítésekre és foglalkoztatásra is.

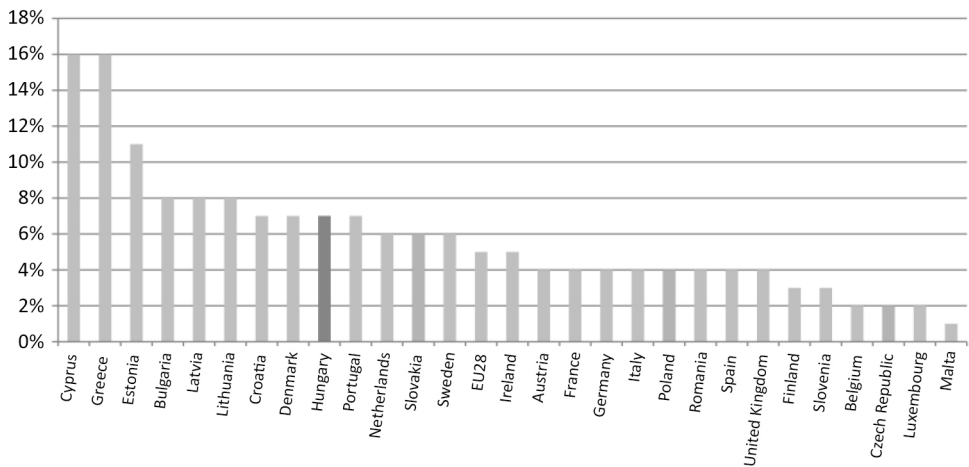
Az előző évhez képest 7%-kal, 32%-ról 39%-ra nőtt azon vállalkozások aránya, amelyek szakértői segítség bevonása nélkül nehezen elérhetőnek, legtöbb esetben teljesen elérhetetlennek vélik a pályázatok nyújtotta forrásokat. Ezzel szoros összefüggésben a cégvezetők kevesebb, mint fele tartja valószínűnek, hogy támogatáshoz juthat az idei évben, ami a bank felmérései közül az eddig mért legalacsonyabb érték (K&H 2019).

Az Európai Központi Bank keresleti oldalra vonatkozó rendszeres felméréseinek (Survey on Access to Finance) eredménye (14. ábra) szerint az EU országai közül számárányukat tekintve a magyarországi KKV-k azok, amelyek finanszírozási igényük fedezéséhez a legritkábban használnak banki hitelt. A magyar vállalkozók viszonylag ritka banki hitelfelvételei mögött egyfelől a hazai bankok kockázatkerülő üzletpolitikája, és ezáltal alacsony mértékű hitelezési hajlandósága állhat, másfelől a banki finanszírozás iránti vállalkozói bizalmatlanság, harmadrészt pedig, amint a 15. ábrán is látható, a magyar KKV-k körében az EU-s átlagnál magasabb az elutasítástól félelem. Az elutasítástól való félelem egyébként részben jogos, hiszen a felmérés szerint a magyarországi KKV-k hiteligényléseinek visszautasítási rátája az elmúlt években tapasztalt csökkenés ellenére

14. ábra. Hitelt igénybe vevő KKV-k az EU tagországokban
(Forrás: EUROPEAN CENTRAL BANK [2020])

jelenleg is stabilan magas (ECB 2020). Előbbi jelenségben feltehetőleg az is fontos szerepet játszik, hogy hozzáértés és rálátás híján a vállalkozók nincsenek tisztában a lehetőségeikkel és a banki hitelek mögött rejlő kockázatokkal.

15. ábra. A valószínűsíthető elutasítás miatt bankhitelt nem igénylő KKV-k az EU tagországokban (Forrás: EUROPEAN CENTRAL BANK [2020])

Az előzőek alapján egyértelmű, hogy a magyar KKV-k a szakértői segítség hiánya miatt állnak olyan rosszul forráskihasználás szempontjából, pedig köztudott tény, hogy a fejlődéshez legtöbb esetben forrás szükségeltetik. Egész egyszerűen a KKV-k többségének

nincsen hozzáértő munkatársa, aki akár uniós pályázati források, akár banki hitelforrások igénylésében jártas lenne. Indokolt lenne tehát egy központi forrásalap létrehozása, szakértők igénybevételének céljára a segítségre szoruló KKV-k számára.

5. ÖSSZEFOGLALÓ ÉRTÉKELÉS

Tanulmányom fő célja a magyar mikro-, kis- és középvállalkozások aktuális problémáinak meghatározása, a szükséges fejlesztési területek azonosítása és az e területeken megvalósítható, a hazai KKV-k megerősítését célzó fejlesztési lehetőségek és módszerek kutatása volt. Mindemellett az új nemzeti KKV Stratégia fejlesztési céljainak és beavatkozásainak vizsgálatával, valamint a KKV-knak a COVID19 világjárványra reagáló újtási hajlandóságával is foglalkoztam.

Megállapított tény, hogy a hazai mikro, kis- és közepes méretű vállalkozások rendkívül fontos szerepet töltenek be gazdaságunk számos területén, így a magyar gazdasági versenyképesség erősítése nagyszámú, növekedésorientált, biztos hátterű és innovatív KKV nélkül megvalósíthatatlan. Sajnos hazánkban ezen vállalkozások zömére alacsony szintű termelékenység jellemző, és jelentős nehézségekkel küzdve működnek. A kisvállalkozások többségének legégetőbb problémái a magas adminisztrációs és adózási terhek, a képzett munkaerő hiánya, az állami és európai uniós forrásokhoz jutás nehézségei, a vállalatirányítási és egyéb informatikai szoftverek és kompetenciák hiánya, az innováció alacsony szintje, a gyenge hatékonyság és termelékenység, valamint az oktatási rendszer vállalkozással kapcsolatos edukatív programjának hiánya. Ezen problémák a széles körben végzett, mélyreható felmérésem alapján legalább a KKV-k egyharmadát érintik.

Bár a KKV-k jelentik a magyar gazdaság fő hajtóerejét, ennek ellenére kevés az innovatív kisvállalkozás Magyarországon, pedig innováció nélkül aligha maradhatnak hosszabb távon versenyképesek. Hatalmas növekedési tartalék van ebben a szegmensben, ugyanakkor csak azok a cégek juthatnak előre, amelyek képesek túllépni a saját árnyékukon. Ennélfogva a KKV szektor fejlesztésére, valamint a fejlesztés ösztönzésére kell törekedni, növelve a hatékonyságukat, a magyar gazdasági növekedés fenntartása érdekében. A KKV szektor mielőbbi fejlesztést igénylő területei: az adózás, a bürokrácia, a munkaerőképzés, a forráshoz jutás, az informatikai szoftverellátás, az informatikai képzés, az innováció, a hatékonyságnövelés és a vállalkozástani képzés. Ezek tulajdonképpen az előző bekezdésben sorra vett, a KKV-k többségét érintő konkrét problémakörök, ugyanis a diagnosztizált problémákhoz rendeltük hozzá a szükséges fejlesztési területeket. A felsorolt fejlesztési területeken megvalósuló sikeres intézkedések a magyar KKV-k több mint fele számára komoly előrelépést jelentenének. Tehát ezekre a területekre érdemes fókuszálni, itt kell mielőbbi előrelépést felmutatni.

Az új nemzeti KKV Stratégia fő céljait, alapelveit, kitűzött fejlesztési céljait és azok megvalósításához kijelölt módszereit, valamint a KKV-knak a fejlesztési célok hasznos-

ságára vonatkozó meglátásait megvizsgálva megállapítható, hogy a Stratégia kellően részletes és következetes, ebből adódóan alkalmasnak bizonyulhat egy stabilan működő, sok embernek munkát adó vállalkozói kör megerősítésére, a gyors növekedésre képes vállalatok támogatására annak érdekében, hogy sikerrel kapcsolódjanak be a nemzetközi versenybe, a KKV-k értékteremtő-képességének megerősítésére, a szektor számára a működéshez szükséges kiszámítható keretek biztosítására, a termelékenység és a hozzáadott érték növelésére, akár a vállalkozások exportképességének növelésére is.

A magyar kisvállalkozásoknak csupán kétharmada prognosztizál fejlődést saját vállalkozására nézve a KKV Stratégia fejlesztési céljainak realizálódása esetén, azonban a KKV-k egyharmada még a KKV Stratégia komoly beavatkozásaitól sem vár saját üzletében bekövetkező komolyabb fejlődést, ezért érdemes olyan egyéb innovatív fejlesztési lehetőségeket is kidolgozni, amelyek még célzottabban tudják erősíteni az egyes kisvállalkozásokat. A számos különféle méretkategóriájú, az ország különböző pontjain, eltérő területeken tevékenykedő, itthoni KKV megkérdezésével elvégzett felméréséből az derült ki, hogy a magyar KKV-szektor csaknem egészének igénye lenne a KKV Stratégia fejlesztési céljain kívüli egyéb fejlesztésekre is. Az igényekkel szembesülve megkísértem több olyan fejlesztési koncepciót is kidolgozni, amelyek az általam összegyűjtött és feldolgozott, releváns forrásokból származó adatok alapján hasznosak lehetnek a KKV-k számára. Innovatív fejlesztési koncepcióim hasznavehetőségére vonatkozóan visszaigazolás érkezett a magyar KKV-szektorból, hiszen reprezentatív felmérésem alapján felvetéseim mindegyikét legalább a megkérdezett KKV-k egyharmada célszerűnek tartotta.

Innovatív fejlesztési koncepcióim közül, cseppet sem meglepő módon, a KKV-szektor adózási terheinek nemzetközi átlagszintre való csökkentését megcélzó terv kapta a legszívélyesebb fogadtatást, amelyet csaknem a KKV-k háromnegyede hasznosnak tartana, de a térítésmentes vállalati informatikai rendszerekhez és képzésekhez jutás lehetőségét is nagyon vonzóknak találná a magyar KKV-k csaknem fele. Csakúgy, mint a hitelek igényléséhez és a pályázatokon való részvételhez igénybe vehető szakértők bevonásának támogatására vonatkozó akciótervet. Különös módon, talán részben beismerve a jelenlegi vállalkozói kör vállalkozásépítési és működtetési kompetenciáinak hiányát, a KKV-k több mint egyharmada célszerűnek tartaná a felsőoktatásban a vállalkozásépítésre felkészítő alapképzés biztosítását, és a cégvezetői utánpótlás biztosítása érdekében, a vállalkozói pálya népszerűsítését.

Az innovációs szándékot a hazai KKV-szektorban a világjárvány sem igazán pörgette fel. A KKV-k túlnyomó része a járványra csupán egészségügyi szabályok bevezetésével reagált, az esetlegesen bevezetett egyéb újítások száma e szektorban drasztikusan alacsony maradt. Új szolgáltatással, termékkel vagy marketingeszközzel alig néhány vállalat állt elő, de az új fizetési módok bevezetése sem volt sokkal népszerűbb újítás, a vállalkozásoknak csaknem a fele pedig semmit nem változtatott a működésén a járvány hatására.

IRODALOMJEGYZÉK

- EB – EURÓPAI BIZOTTSÁG (2018): *Digital Economy and Society Index Report 2018: Integration of Digital Technologies*. Európai Bizottság, Brüsszel. http://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=52243 (Letöltés dátuma: 2020. augusztus 19.)
- EB – EURÓPAI BIZOTTSÁG, (2019a): *SMEs that share internally electronic information with an ERP*. Európai Bizottság, Brüsszel. [https://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={,indicator-group:ebusiness,indicator:e_erp1,breakdown:ent_sm_xfin,unit-measure:pc_ent,ref-area:\[,AT,BE,BG,HR,CY,CZ,DK,EE,EU,FI,FR,DE,EL,HU,IS,IE,IT,LV,LT,LU,MT,NL,NO,PL,PT,RO,SK,SI,ES,SE,UK\]}](https://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={,indicator-group:ebusiness,indicator:e_erp1,breakdown:ent_sm_xfin,unit-measure:pc_ent,ref-area:[,AT,BE,BG,HR,CY,CZ,DK,EE,EU,FI,FR,DE,EL,HU,IS,IE,IT,LV,LT,LU,MT,NL,NO,PL,PT,RO,SK,SI,ES,SE,UK]}) (Letöltés dátuma: 2020. augusztus 20.)
- EB – EURÓPAI BIZOTTSÁG (2019b): *SMEs using Customer Relationship Management (CRM) software*. Európai Bizottság, Brüsszel. [https://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={,indicator-group:ebusiness,indicator:e_crman,breakdown:ent_sm_xfin,unit-measure:pc_ent,ref-area:\[,AT,BE,BG,HR,CY,CZ,DK,EE,EU,FI,FR,DE,EL,HU,IS,IE,IT,LV,LT,LU,MT,NL,NO,PL,PT,RO,SK,SI,ES,SE,UK\]}](https://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={,indicator-group:ebusiness,indicator:e_crman,breakdown:ent_sm_xfin,unit-measure:pc_ent,ref-area:[,AT,BE,BG,HR,CY,CZ,DK,EE,EU,FI,FR,DE,EL,HU,IS,IE,IT,LV,LT,LU,MT,NL,NO,PL,PT,RO,SK,SI,ES,SE,UK]}) (Letöltés dátuma: 2020. augusztus 21.)
- EB – EURÓPAI BIZOTTSÁG (2019c): *SMEs sending e-invoices*. Európai Bizottság, Brüsszel. [https://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={,indicator-group:ebusiness,indicator:e_invsnd,breakdown:ent_sm_xfin,unit-measure:pc_ent,ref-area:\[,AT,BE,BG,HR,CY,CZ,DK,EE,EU,FI,FR,DE,EL,HU,IS,IE,IT,LV,LT,LU,MT,NL,NO,PL,PT,RO,SK,SI,ES,SE,UK\]}](https://digital-agenda-data.eu/charts/analyse-one-indicator-and-compare-countries#chart={,indicator-group:ebusiness,indicator:e_invsnd,breakdown:ent_sm_xfin,unit-measure:pc_ent,ref-area:[,AT,BE,BG,HR,CY,CZ,DK,EE,EU,FI,FR,DE,EL,HU,IS,IE,IT,LV,LT,LU,MT,NL,NO,PL,PT,RO,SK,SI,ES,SE,UK]}) (Letöltés dátuma: 2020. augusztus 22.)
- ECB – EUROPEAN CENTRAL BANK (2020): *Survey on the Access to Finance of Enterprises in the euro area*. Európai Központi Bank, Frankfurt. https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/safe/html/ecb.safe202005~c4b89a43b9.en.html#toc1 (Letöltés dátuma: 2020. szeptember 23.)
- GUESS – GLOBAL UNIVERSITY ENTREPRENEURIAL SPIRIT STUDENTS' SURVEY (2018): *Entrepreneurship intentions and activities of students in Hungary 2018*. Miskolc. http://www.guesssurvey.org/resources/nat_2018/GUESS_Report_2018_Hungary.pdf (Letöltés dátuma: 2020. augusztus 23.)
- GUBIK Andrea – FARKAS Szilveszter (2016): A karriermotívumok változásának hatásai a magyarországi hallgatók vállalkozásindítási elképzeléseinek alakulására. *Vezetéstudomány* 47(3), 46–55.
- HADDARA, Moutaz – ZACH, Ondrej (2011): *ERP Systems in SMEs*. University of Agder, Kristiansand, Norway.
- IEM – INSTITUT ÉCONOMIQUE MOLINARI (2017): *The Tax Burden of Typical Workers in the EU 28 – 2017*. Institut économique Molinari, Paris – Bruxelles – Montréal.

- <http://www.institutmolinari.org/IMG/pdf/tax-burden-eu-2017.pdf> (Letöltés dátuma: 2020. augusztus 18.)
- ITM – INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM (2019): *A magyar mikro-, kis- és közepes vállalkozások megerősítésének stratégiája 2019–2030*. Innovációs és Technológiai Minisztérium, Budapest. https://www.kormany.hu/download/5/f7/b1000/KKV_Strategia.pdf#!DocumentBrowse (Letöltés dátuma: 2020. augusztus 22.)
- K&H BANK (2019): „Erre számítanak 2019-ben a kkv-k”. (Sajtóhír). <https://www.kh.hu/csoport/sajto/-/sajtohir/erre-szamitanak-2019-ben-a-kkv-k> (Letöltés dátuma: 2020. augusztus 21.)
- MK – MAGYARORSZÁG KORMÁNYA (2019): *A magyar mikro-, kis- és közepes vállalkozások megerősítésének stratégiája*. Budapest. <https://www.kormany.hu/hu/innovacios-es-technologiai-miniszterium/gazdasagstrategiaert-es-szabalyozasert-felelos-allamtitkar/hirek/a-magyar-mikro-kis-es-kozepes-vallalkozasok-megerositesenek-strategiaja-2019-2030> (Letöltés dátuma: 2020. május 18.)
- MKIK – MAGYAR KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA (2020): *KKV Restart*. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest. <https://mkik.hu/hirek/mkik-kkv-restart> (Letöltés dátuma: 2020. május 20.)
- NKFIH – NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL (2020): *A hazai innovációs teljesítmény az Európai Innovációs Rangsor adatai szerint*. Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal, Budapest. <https://nkfi.gov.hu/hivatalrol/hivatal-hirei/milyen-hazai-innovacios-teljesitmeny> (Letöltés dátuma: 2020. szeptember 22.)
- WB – WORLD BANK (2018): *Doing Business 2018: Report*. World Bank, Washington D.C. <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf> (Letöltés dátuma: 2020. augusztus 17.)

A NÖVEKEDÉSI HITELPROGRAM HATÁSA A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK HELYZETÉRE

ABSZTRAKT

Dolgozatom témájául a 2013-ban bemutatott Növekedési Hitelprogram szakaszainak elemzését választottam, különös tekintettel a hazai piacon tevékenykedő KKV-k helyzetére. Kitérek a hitelezés fontosságára, valamint az ezt segítő programok bemutatására. Fő célkitűzésem annak a kutatási kérdésnek a megválaszolása, hogy a bevezetett monetáris programeszközök mennyiben járultak hozzá Magyarország hitelezési állapotának változásához.

A KKV-szektor fontossága, ahogyan az Európai Unió többi tagállamában, úgy Magyarországon sem kérdőjelezhető meg. A kis- és középvállalatok hitelezési korlátait illetően – melyeket nemcsak válságok hoznak létre –, a gazdaság egészének az az érdeke, hogy ezen korlátokat a gazdaságpolitika lehetőleg teljes mértékben oldja. Úgy gondolom, hogy leginkább a Növekedési Hitelprogram hozott változást e téren, ezért főként annak szakaszainak bemutatására törekszem, illetve annak általános és makrogazdasági hatásáról fogok részletes elemzést készíteni. Továbbá beszámolok több hitelezést segítő intézkedési programról, és vizsgálni fogom Magyarország 2010-es éveinek hitelkeresletét és kínálatát.

1. A NÖVEKEDÉSI HITELPROGRAM FONTOSSÁGA ÉS EREDMÉNYEI

A Magyar Nemzeti Bank 2013 óta új szerepfelfogást követ a gazdaságba való mikroszintű beavatkozás terén. A vállalkozásösztönzés jóval hangsúlyosabbá vált. Az e területen vállalt aktív szerep a koronavírus-járvány idején bekövetkezett visszaesés során is hangsúlyozódott. A vállalkozásösztönzést illetően nemcsak a KKV-szektor finanszírozása, hanem e szektor finanszírozási hatékonysága is fontos. A Növekedési Hitelprogram során ugyan más hitelcélok is érvényesültek, de prioritás volt a műszaki fejlesztés. A

beruházások megvalósításának köszönhetően képes a szektor növekedni, és ezzel a gazdaságot is megfelelő növekedési pályán tartani. A beruházások között, a termelékenység emelését szem előtt tartva, az innovációs és technológiai fejlesztésre irányuló eszközöket és programokat, a fejlett technológiai eljárásokra való áttérést szükséges hangsúlyozni. A Növekedési Hitelprogram több esetben a forgóeszköz-finanszírozást és a támogatások előfinanszírozását is előtérbe helyezte, valamint a fontos célok között szerepelt a drágább hitelek kiváltása (KOLLÁR-VIZIN 2017). Véleményem szerint fontos a KKV-szektor támogatása kedvezményes hitelekkel, ugyanis a gazdaság nagy részét ezek a vállalatok teszik ki, vagyis a gazdaság növekedését nagyban befolyásolja ezen vállalkozások üzletmenetének a sikeressége és rugalmas működése.

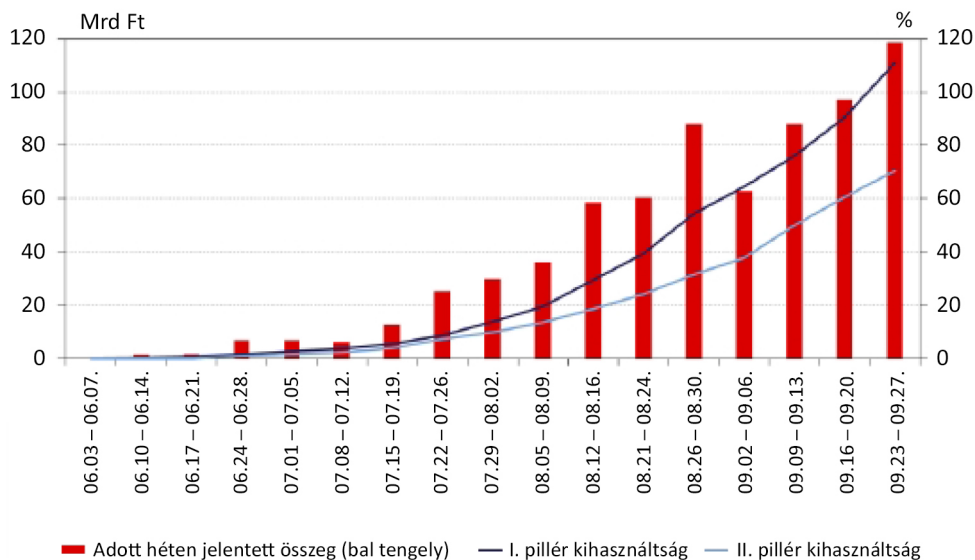
2. A NÖVEKEDÉSI HITELPROGRAM HATÁSAI ÉS EREDMÉNYEI

2.1. Első szakasz

A Magyar Nemzeti Bank a rendelkezésre álló adatok, valamint a hitelintézetektől és az üzleti szféra képviselőitől kapott visszajelzések alapján elemzést készített a Növekedési Hitelprogram (NHP) első szakaszának sikerességvizsgálata céljából. Ez alapján elmondható, hogy a program első része eredményesnek bizonyult, ugyanis a kezdetekkor kitűzött célokat sikerült elérni. Sok vállalat átgondolta üzleti tevékenységének finanszírozási módját, és ennek átszervezéseként hitelkérelmet nyújtott be. A program következtében a bankok figyelme fokozottabban irányult a KKV-szektorra. Ezek alapján megállapítható, hogy az NHP mind a keresleti, mind a kínálati oldalon élénkülést hozott a hitelpiaci szereplők tevékenységében. A kedvezményes feltételű hitel hatására csökkentek a KKV-kat illető kamatterhek, ami vállalkozásuk ügymenetét gördülékenyebbé tette. A vállalatok devizahitel-állománya szintén nagymértékben redukálódott, ami korrigálta a programban részt vevő vállalkozások pénzügyi stabilitását. A vállalati hitelezési feltételek enyhülésének a kezdete is erre az időszakra tehető, melyben kiemelt fontosságú tényező a program 0%-os forrásköltsége.

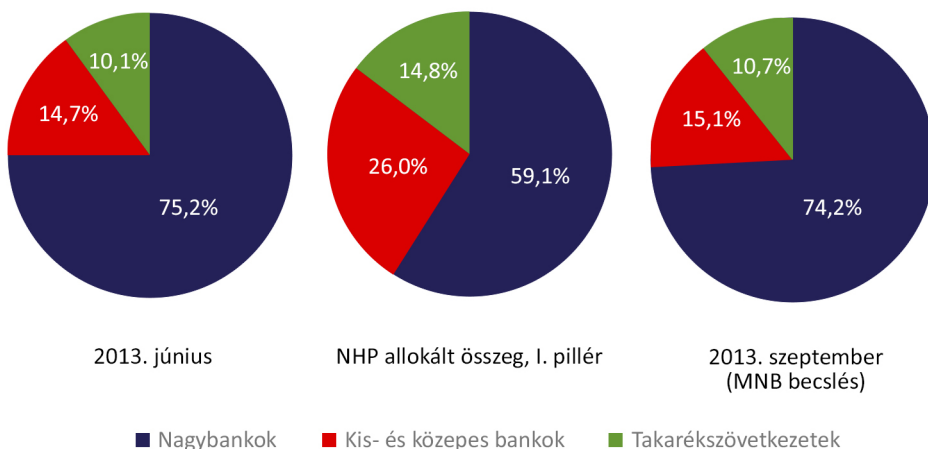
A projekt első szakaszában részt vevő pénzintézetek összesen 701 milliárd forintnyi hitel folyósítására kötöttek szerződést a kis- és középvállalkozásokkal. A két pillér teljes keretösszegére 750 milliárd forint állt rendelkezésre, így a kihasználás mértéke 93% feletti volt.

Az 1. ábrán megfigyelhető, hogy az I. pillérben élénkebb kereslet mutatkozott a KKV-k részéről. Ennek okán a jegybank hozzájárult ahhoz, hogy a hitelintézetek által a II. pillérben alokált keretösszeg még fel nem használt részének az első pillérbe való átsorolása megengedett legyen. Az első pilléres 425 milliárd forintnyi keretösszeg 111%-ának megfelelő hitelösszeg került folyósításra. Az I. pillérben így 8131 darab hitelügylet valósult meg, 472 milliárd forintnyi szerződéses összegben. A II. pillér eredeti keretösszegének (325 milliárd forint) 70%-a került ki, tehát 1713 darab devizahitelt cseréltek le forint-

1. ábra. Az MNB felé jelentett KKV-hitelszerződések összege (milliárd forintban, heti bontásban) és ezek kumulált alakulása pillérenként, az allokált keretösszeg hányadában
(Forrás: MNB 2013)

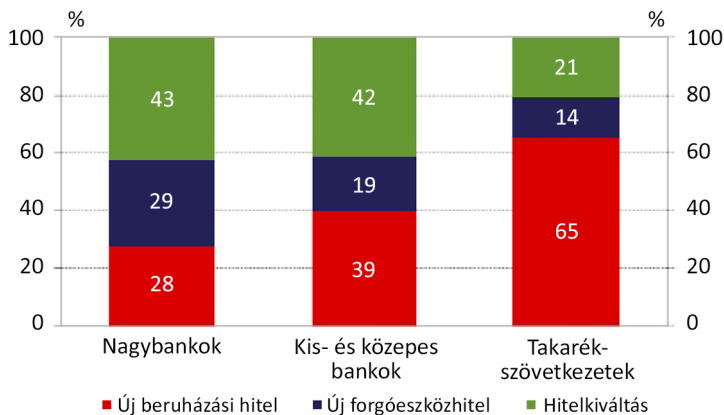
hitelre, 229 milliárd forint értékben. Megfigyelhető a program első szakaszának utolsó harmadában mutatott kiugróan magas kihasználtsági eredmény, mely annak tudható be, hogy ekkor nyújtották be a hitelintézetek az összes jelentett szerződéses összeg majdnem kétharmadát. Ezt az MNB augusztus 1-jén 1 hónappal meghosszabbította. Az említett hitelintézetek közötti verseny tovább fokozódott. A 2. ábrán látható a hitelállomány megoszlása a három hitelintézmény között.

2. ábra. Az NHP hatása a KKV-hitelállományra bankcsoportok szerint (Forrás: MNB 2013)

A nagybankok részesedése a teljes KKV-hitelállományon belül kimagaslónak mondható, ám ha azt tekintjük, hogy mely intézetek jutottak állományarányosan magasabb hitelkerethez, akkor elengedhetetlen megemlíteni a kis- és közepes bankokat, illetve a takarékszövetkezeteket. Továbbá megállapítható, hogy a kis- és közepes bankok, valamint a takarékszövetkezetek részesedésének aránya a program első szakaszának végén – kis mértékben ugyan, de – nőtt a kezdeti helyzethez képest. A hitelintézeteket tanulmányozva megállapítható, hogy a hitelkeret kezdeti allokációja és a bankváltás lehetősége fokozta közöttük a versenyt. Ez a kiélezettség hatással volt az erőforrások hatékonyabb felhasználására, illetve a vállalkozások hitelhez jutási esélyei is javultak.

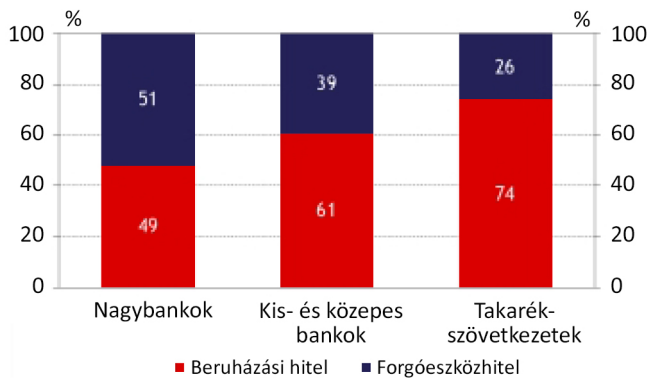
A program kifejezetten azért jött létre, hogy segítse a KKV-k fejlesztési céljainak megvalósítását, ugyanis alapesetben előfordulhat, hogy azok szigorú hitelezési feltételekhez vannak kötve. Az NHP I. pillérben nyújtott hitelek 60%-a új hitel, a II. pillérben kiváltott hitelek több mint 60%-a pedig beruházási hitel, amint az a 3. és 4. ábrákon látható.

3. ábra. Az I. pillérben nyújtott hitelek megoszlása hitelcél szerint
(Forrás: MNB 2013)

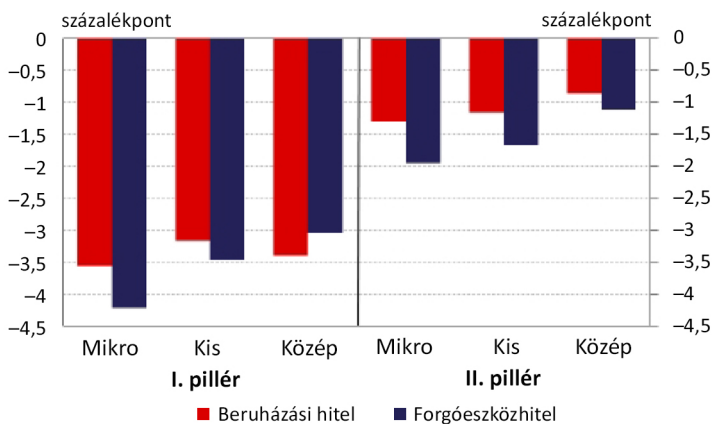
A legmagasabb arányban a takarékszövetkezetek nyújtottak hitelt a vállalkozások számára, melyben kimagasló arányban beruházási célú hitelt helyeztek ki. A kis- és közepes bankok, valamint a nagybankok közel azonos mértéket mutatnak a két hitelfajta megoszlását illetően, az igényelt hitelek típusa náluk nem volt arányaiban szélsőségesen eltérő.

A 4. ábra szemlélteti a kiváltott hiteleket aszerint, hogy milyen célból kerültek felhasználásra. Eszerint a nagybankok esetében majdnem egyenlő mértékben került kiváltásra beruházási- és forgóeszközhitel. A kis- és közepes bankokat, illetve a takarékszövetkezeteket tekintve a beruházási hitel dominált, utóbbi esetében jelentős mértékben. Az összes kiváltott hitelt tekintve 61%-os volt a beruházási hitelek aránya, ami szintén azt mutatja, hogy ez a program nagyban segítette a kis- és középvállalkozások fejlesztési elképzelésinek megvalósítását.

4. ábra. A hitelintézetek által kiváltott hitelek cél szerinti megoszlása (I. és II. pillér együtt) (Forrás: MNB 2013)

A kedvező feltételű új hitelnek köszönhetően csökkentek a vállalkozások kamatterhei, ami szintén kitűzött cél volt annak érdekében, hogy a KKV-k stabilitása, illetve jövedelmezőségi helyzete javuló tendenciát vegyen fel.

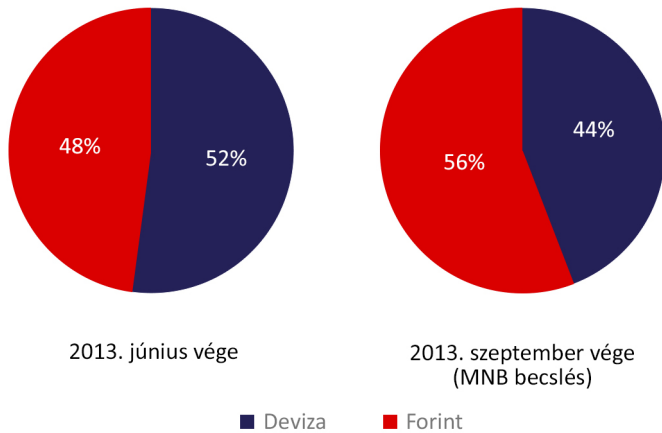

5. ábra. Kamatcsökkenés a kiváltott hiteleknél (Forrás: MNB 2013)

Az 5. ábra segítségével megállapítható, hogy az első pillérben alakult ki nagyobb mértékű kamatcsökkenés. Ez főleg a mikrovállalkozásokat érintette, forgóeszközhitel kiváltásánál ugyanis több mint 4 százalékpontos enyhülés következett be. A kisvállalkozásoknál szintén a forgóeszközhitel, középvállalkozásnál a beruházási hitel ért el : számottevőbb kamatterhek-csökkenést, ez 3–3,5 százalékpont közötti értéket jelent. A második pillérben már kevésbé mérséklődött a kamatterhek, ám itt is a mikrovállalkozásokat kell kiemelnünk, mindkét hitelcél esetében. Mindhárom vállalkozástípus esetében a forgóeszköz-hitelre esett nagyobb hangsúly: 1–2 százalékpont közötti tehercsökkenésről beszélhetünk. A csökkenő kamatterhekből kamatmegtakarítási üzletmenet folytatható,

az így felszabaduló forrásait a vállalkozások pedig hosszabb távon legfőképp üzleti tevékenységük bővítésére fordíthatják.

A kamatteher csökkenése mellett érdemes megemlíteni az árfolyamkitettség mérséklődését is.

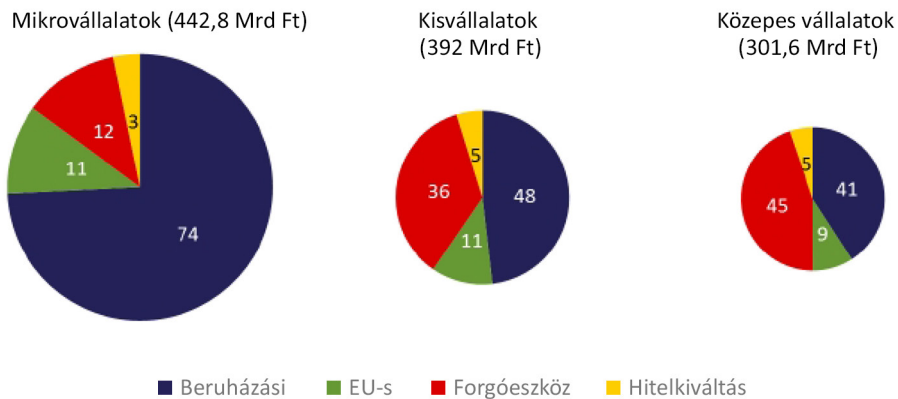
6. ábra. A KKV-hitelállomány devizanemenkénti megoszlása
(Forrás: MNB 2013)

A 6. ábra jól mutatja, hogy a vállalatok a program segítségével jelentős arányban tudták csökkenteni devizaalapú hiteleik mértékét. 2013 júniusának végén a devizahitelek aránya még magasabban állt, de a második pillér keretein belül a programban részt vevő KKV-k csaknem 229 milliárd forinttal csökkentették devizaalapú hitelállományukat, valamint 8%-kal mérséklődött ez az arány júniusról szeptemberre. A jelentősen csökkenő árfolyamkitettség elősegíti a kiszámíthatóbb, stabilabb működést a vállalatok számára (MNB 2013).

2.2. Második szakasz

A Növekedési Hitelprogram második szakaszának keretében mintegy 1140 milliárd forint összegben jutott hitelhez közel 24 000 vállalkozás. A program folytatásakor a cél a nagyobb növekedési hatás elérése volt, melyben nagy hangsúlyt kaptak az új hitelszervezők, azon belül is a beruházási hitelek. Az összes hitel több mint fele ilyen célú volt, ennek felét mikrovállalkozások vették fel. Számokban kifejezve: a hitelintézetek összesen 443 milliárd forint összegben nyújtottak kölcsönt a program keretében ezen vállalkozásoknak, amihez 24 500 darab ügylet kapcsolódik.

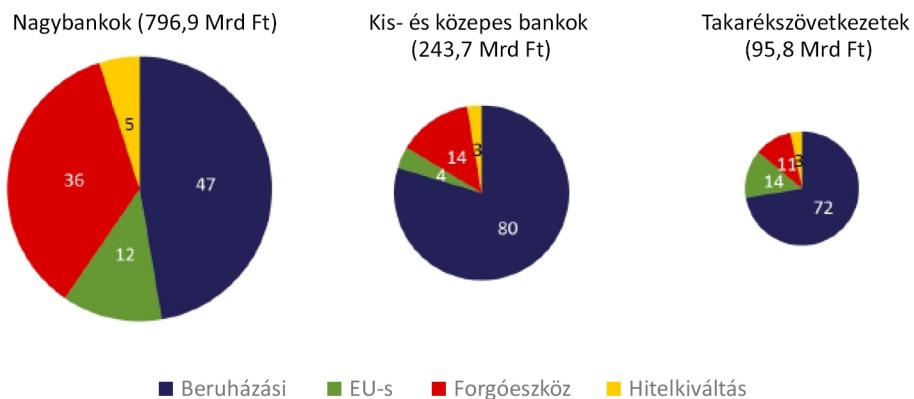
A 7. ábra mutatja be a vállalkozáskategória szerinti hitel-eloszlást. A mikrovállalatoknál a hitelcél 74%-át a beruházási hitelek adták, ezt követték a kisvállalatok 48%-kal. A közepes vállalatokat nézve ez a szám már csak 41%, itt ugyanis inkább a forgóeszköz-

7. ábra. A vállalatcsoportokon belüli hitelcélok megoszlása, szerződéses összeg szerint (Forrás: MNB 2015)

hitelek domináltak, s az összeredményt tekintve ezeknél a vállalatoknál jelentkezett a legkisebb hiteligeny. A beruházási hitel után a legnépszerűbb a forgóeszköz-hitel volt a mikro- és a kisvállalatok esetében, melyet az EU-s hitelek, majd a hitelkiváltás követett. A forintértékeket tekintve a kisvállalkozások 392 milliárd forint összegben, a közepes méretű vállalkozások majdnem 302 milliárd forint összegben vettek fel hitelt, ami az összes NHP-s hitelfelvétel 34, illetve 27%-át teszi ki.

Vizsgálhatjuk azt is, hogy mely hitelintézmények milyen arányban folyósítottak hitelt ezeknek a vállalkozásoknak, amit a 8. ábra szemléltet.

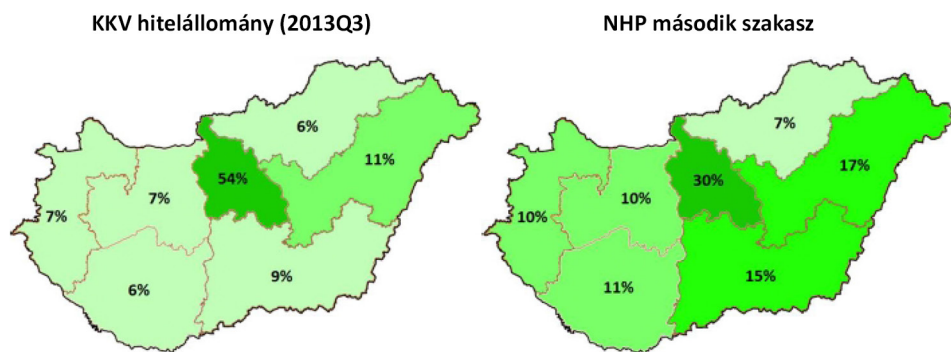

8. ábra. A hitelcélok megoszlása az egyes bankcsoportok méretkategóriája szerint (Forrás: MNB 2015)

A nagybankok nyújtották a vállalkozások számára az összes hitel közel kétharmadát, 797 milliárd forint értékben. Ez 21 800 darab szerződés kötést jelent, amelynek 47%-át beruházási, 36%-át pedig forgóeszköz-hitelcélok tették ki. A kis- és közepes bankok

mintegy 244 milliárd forint értékben, több mint 12 800 darab hitelszerződést kötöttek, a takarékszövetkezetek pedig 96 milliárd forintnyi KKV-hitelt nyújtottak, ami közel 5 000 darab ügylethez kapcsolódik. A kis- és közepes bankoknál, és a takarékszövetkezeteknél is a „beruházásra adott hitel” kategórián belüli arány magasabb volt, mint a nagybankoknál, sőt, ez tette ki hitelnyújtásuk közel háromnegyedét.

A program eredményei között elengedhetetlen beszámolni arról is, hogy a korábban problémaként felmerült területi hitelállomány-koncentráció mérséklődött. Már az első szakaszban is jelentek meg erre utaló jelek, ám a második szakaszban a javulás még inkább szembeötlő volt.

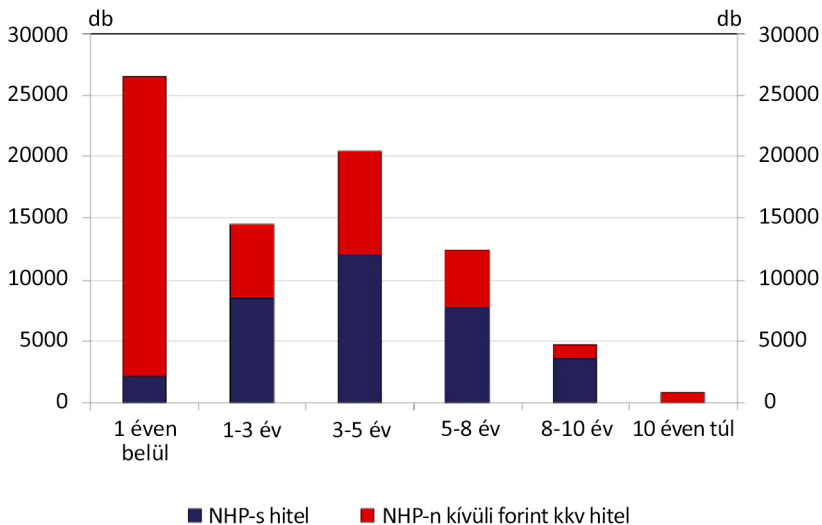
9. ábra. A KKV-hitelek eloszlása terület szerint (Forrás: MNB 2015)

A 9. ábra alapján bizonyítható, hogy a program második szakasza pozitív irányú változást hozott a területi koncentrációt illetően, ugyanis a közép-magyarországi régióban (Budapest és Pest megye) 54%-os hitelállományi fedezettség volt jellemző a 2013-as induló szakaszban, mely a második szakaszra 30%-os arányra esett vissza, „teret adva” az ország többi területein lévő vállalkozásoknak. Az NHP második szakaszában megkötött hitelszerződések összege a többi térségben átlagosan 4%-kal növekedett. Tekintve a mezőgazdasági vállalkozások NHP-n belüli magas arányát, az alföldi régiók programban való részesedése szinte a leghangsúlyosabb, ugyanis a hitelek harmada ide folyt be. Ebben a térségben 6%-os emelkedés látható, mely a legnagyobb e tekintetben.

Megkülönböztethetjük az egyes régiók arányait aszerint is, hogy a hitelcél és a hitelt felvevő vállalkozások mérete között milyen kapcsolat áll fenn. A teljes második szakaszban nyújtott hitelek megoszlása az alábbiak szerint alakult: az új beruházási hitelek részesedése 56%, az új forgóeszközhitelké 29%, az EU-s támogatások előfinanszírozására nyújtott hiteleké 11%, míg a hitelkiváltások aránya 4% volt.

A MNB 2015-ös hitelelemzéséből látható, hogy az új beruházási hitelek aránya a nyugat-dunántúli régióban a legmagasabb (63%-kal), míg forgóeszköz-hiteleket a legnagyobb arányban (36%-ban) az észak-alföldi régióban folyósítottak.

Ahogy az a 10. ábrán látható, a program keretein belül nyújtott hitelek összevetésre kerültek egyéb, az NHP-ban nem szereplő hitelekkel. Ez alapján megállapítható,

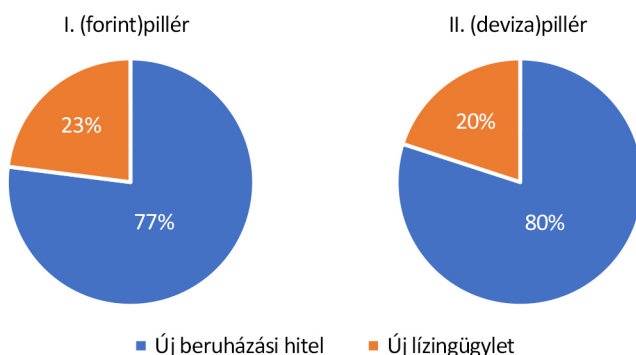
10. ábra. Az NHP és NHP-n kívüli KKV-forinthitelek darabszáma, a futamidőt alapul véve (2014. január és 2015. augusztus között megkötött hitelekre vonatkozóan) (Forrás: MNB 2015)

hogy a vállalkozások főként a középlejáratú hitelek finanszírozását választották a program keretein belül, mintegy 60%-ban. Második legjellemzőbb az 1–3 éves időszak, majd ezt követi az 5–8 és a 8–10 éves szegmens. Időszakot tekintve az utóbbi kategóriában a legnagyobb az NHP-s hitelezés, ám darabszámát tekintve alacsonynak mondható. A vállalkozások legnagyobb számban rövid távú likviditást nyújtó, éven belüli lejáratú hiteleket választanak, amelyek feltehetően folyószámlahitelek, ám ezt az NHP-n kívül nyújtják a hitelintézetek (MNB 2015; MÓDOS – BOKOR – HIDASI 2014).

2.3. Harmadik szakasz

A Növekedési Hitelprogram harmadik szakasza 2016. január 1-jétől 2017. március 31-ig zajlott. Az adatszolgáltatások alapján az e szakaszban részt vett hitelintézetek feltehetően 685 milliárd forint összegű szerződést kötöttek mintegy 13934 vállalkozással, 21 766 darab ügylet keretein belül. Az ebben az időszakban szerződötetett érték 78%-a új beruházási hitel, 22%-a pedig új lízingügylet (MNB 2017).

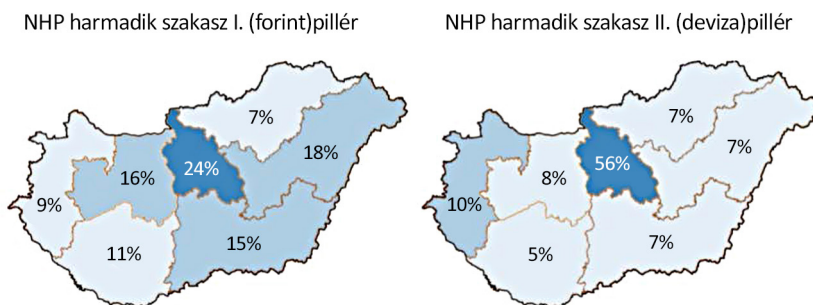
A 11. ábráról leolvasható, hogy a harmadik szakasz mindkét pillérében az új beruházási hitelek adták a hitelek több mint háromnegyedét. Ezt számokban kifejezve: az első pillér során, melyben forinthiteleket nyújtottak, 365,9 milliárd forintnyi beruházási hitel, 108,4 milliárd forintnyi pedig lízingügylet formájában jött létre. A második pillérben, melyben devizahitel került folyósításra, 168,2 milliárd forintnyi (540,2 millió

11. ábra. A hitelcélok megoszlása az I. és II. pillér keretében
(Forrás: saját szerkesztés az MNB adatai alapján, MNB 2017)

euró) valósult meg beruházási hitelként, 42,4 milliárd forintnyi (136,1 millió euró) pedig lízingügylet keretében.

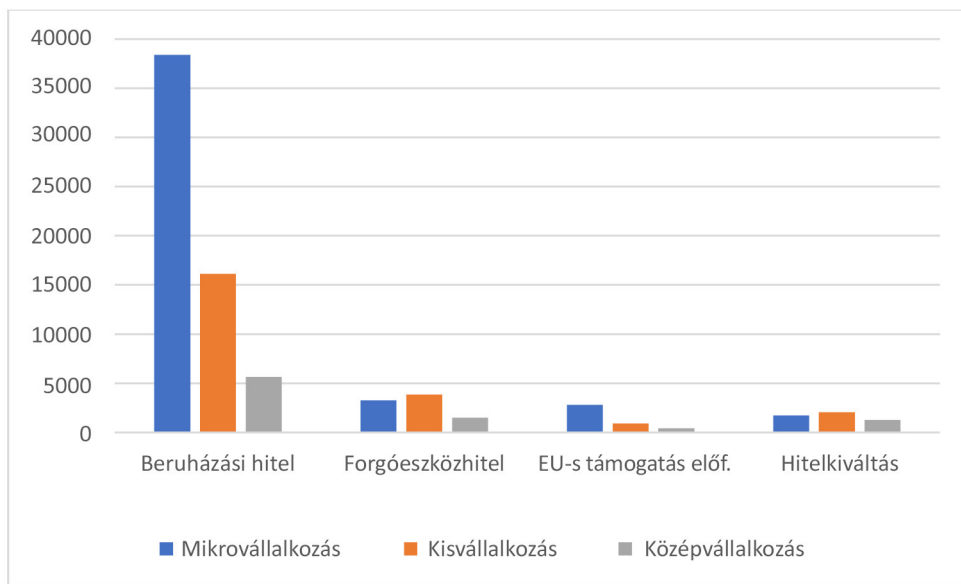
A hitelek típus szerinti eloszlásán túl vizsgálhatjuk még a vállalatkategória szerinti eloszlást is. Az első pillér keretein belül a nyújtott hitelek összegének mintegy 63%-a mikrovállalkozásokhoz köthető. A devizapillérben kihelyezett finanszírozás körülbelül kétharmada középvállalatokhoz került, túlnyomórészt hitel formájában. A két pillért együttesen tekintve is megállapítható, hogy a mikro-, illetve a kisvállalkozások általi hitelfelvétel dominált.

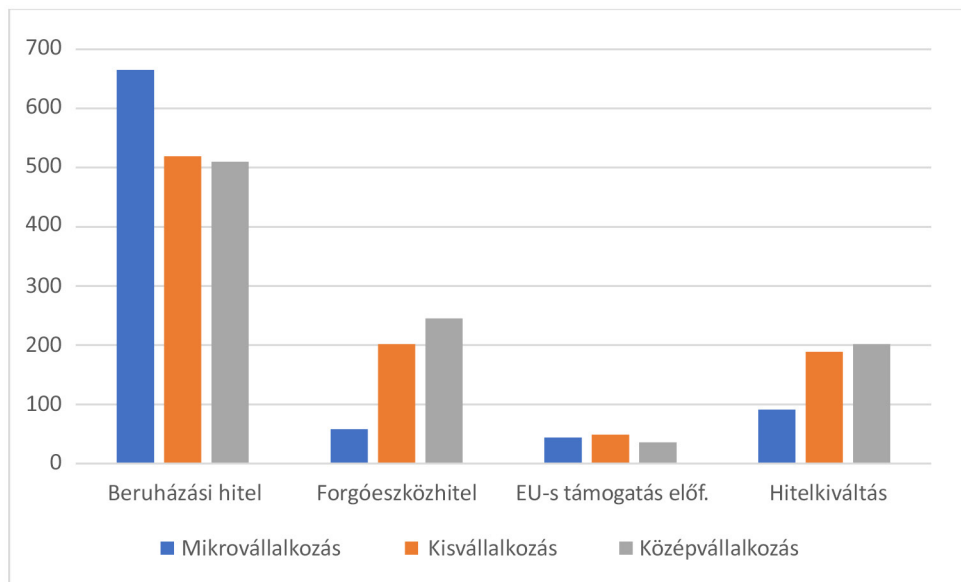
12. ábra. A hitelek régió szerinti eloszlása (Forrás: MNB 2017)

A 12. ábrán látható a harmadik szakaszban nyújtott hitelek regionális eloszlása. A program kezdeti ciklusában jellemző erőteljes közép-magyarországi koncentráció a harmadik szakaszban már közel sem ugyanakkora mértékű, bár a legtöbb finanszírozás ebben a térségben történt. Az első pillért tekintve a koncentráció jobb eloszlású volt, mint a második esetében, de utóbbi így is eredményesnek mondható.

A Növekedési Hitelprogram összes szakaszában együttesen 39 253 hazai vállalkozás jutott kedvező finanszírozáshoz 2 811 milliárd forint összegben (MNB 2017). E részben célom megvizsgálni, hogy a vállalatméret és a hitelcél milyen összefüggéseket mutat.

13. ábra. A Növekedési Hitelprogram első három szakaszában megvalósult hitelszerződések megoszlása, célok szerint (Forrás: MNB 2017)

14. ábra. A Növekedési Hitelprogram első három szakaszában megvalósult hitelszerződések hitelösszeg szerinti megoszlása, célok szerint (Forrás: MNB 2017)

A mikrovállalkozásokra nemcsak darabszámot illetően igaz, hogy a legjelentősebb beruházási hitelfelvevők, hanem összességükben is. Csaknem 30%-kal magasabb összegű hitelt vettek fel az NHP program során, mint az utánuk 519 milliárd forinttal következő

kisvállalkozások. Jellemzően a beruházási hitelek voltak a legnépszerűbbek, ezek adták a felvett hitelek 77%-át. A forgóeszközhiteltek összességében magasabbak voltak a kis- és középvállalkozásoknál, a mikrovállalkozások csak a felvett forgóeszközhiteltek 11%-át tették ki. Az EU-s támogatások előfinanszírozása mind a felvett hitelek arányában, mind darabszámra az ügyletek 5%-át tette ki. Míg darabszámra az EU-s támogatások előfinanszírozásában a mikrovállalkozások vezettek, összességében a kisvállalkozások használták erre leginkább a forrásokat, de nem volt kirívó utóbbiak aránya sem. A hitelkiváltásban már egyértelműen domináltak a kis- és közepes vállalkozások, a kiváltott hitelek nagyságrendje egyértelműen a középvállalkozásoknál volt a legnagyobb.

3. JAVASLATOK, ÉRTÉKELÉS

A Növekedési Hitelprogram során nagyszámú kis- és közepes vállalkozás jutott kedvezményes feltételű hitelhez. Összességében a program jól működőnek bizonyult, és beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a vállalkozások könnyebben valósítsanak meg beruházásokat, valamint jelentős technikai fejlesztések történtek a hitelprogram keretében. A járvány okozta válság következtében szorosabb lett az együttműködés a pénzügyi szektorban. A jegybank számos intézkedést hozott annak érdekében, hogy a kereskedelmi bankok zökkenőmentesen végig tudják vinni ezeket a programokat, például likviditásbővítéseket hajtottak végre, és, egyebek mellett, nullára csökkentették az alapkamatot.

A kis- és középvállalkozásokra erősen ható koronavírus-járvány a jelenlegi vizsgálatok és elemzések szerint valószínűsíthetően 2021-re lesz megfékezhető. Ha ez teljesül, az utána következő 2–3 év még erőteljes hatással lesz a magyar gazdaságra és a hazánkban működő vállalkozásokra. Ebből kifolyólag feltétlenül szükségesnek tartom a további hitelprogramszakaszok elindítását, amelyeknél kiemelt figyelemmel kell lenni a termelékenységet javító elemekre, különösen a műszaki fejlesztésre.

Az intézményi garanciavállalás jelentős szerepet tölt be azon vállalkozások tevékenységében, melyek kevésbé tekinthetők hitelképesnek, ugyanis ennek segítségével nagyobb mértékben juthatnak forráshoz. Magyarország viszonylag elmaradott országnak tekinthető a garanciavállalás terén. Véleményem szerint több ezirányú intézkedést kellene végrehajtani, valamint EU-s szintre kellene emelni a termékkínálatot. Más tagállamokban egy-egy válság bekövetkeztekor lényegesen több garanciavállaló program jelenik meg, hazánkban is szükséges lenne felzárkózni az ilyen intézkedések terén. Segítő célzatú lehet egy pénzügyi garanciaprogram elindítása, melyben minél több hazai KKV részt venne, annál inkább előrevinné fejlődésüket, tevékenységüket. Javasolható továbbá, hogy kutatás-fejlesztési tevékenységre, és a Magyarországon még be nem vezetett új technológiák átvételére nyújtott hitelek legyenek kamatmentesek a KKV-szektorban.

4. ÖSSZEGZÉS

A rendelkezésre álló, illetve a felmérésekből átvett és elemzett adatok alapján a Növekedési Hitelprogram sikeresnek mondható, ugyanis teljesültek az MNB által elvárt célok. A vállalatok átértékelték üzletmenetüket, és éltek a program előnyeivel, megindult a hitelkérelmek beadása. Az NHP mind a keresleti, mind a kínálati oldalon hatást gyakorolt a piaci szereplőkre, a finanszírozó intézmények különös figyelmet fordítottak a KKV-kra (MNB 2013). A vállalati hitelezés feltételei enyhülni kezdtek már az első szakasz folyamán, egyrészt a finanszírozó intézmények közötti egyre szorosabb verseny kialakulása, másrészt a 0%-os forrásköltség miatt. A program keretében lehetőség nyílt a hitelező bankok közötti váltásra is, amivel felmérések alapján a vállalatoknak nagyjából 20%-a élt. Csökkentek a cégek kamatterhei, a beruházási hitelek átlagosan 5,9%-ról, a forgóeszközhitel kamata pedig átlagosan 5,8%-ról 2,5%-ra csökkentek. A mikrovállalkozások által felvett hitel 60%-a új beruházási hitel volt, annak ellenére, hogy számukra a legkockázatosabb a hitelfelvétel. A koncentrációdást számba véve is pozitív hatása volt a programnak, a közép-magyarországi telítettség is eltolódott a keleti részek felé, így viszonylag arányos hitelfelvételi eloszlás alakult ki (LÁSZLÓ 2016).

Dolgozatomban a Magyar Nemzeti Bank által 2013 júniusában elindított Növekedési Hitelprogramot vizsgáltam. Munkám során nagyszámú szakirodalmat, szakcikket használtam fel forrásként, valamint nagyban támaszkodtam az MNB hivatalos adataira, közléseire. Részletesen vizsgáltam az NHP szakaszait, valamint az általa generált változásokat a magyar vállalati hitelezésben. Az elemzés során törekedtem arra, hogy az összefüggéseket és azok változásait ábrák, táblázatok és diagramok segítségével szemléltessem.

A Növekedési Hitelprogram bevezetését a KKV-k gyengülő hitelezése indokolta. Célja volt, hogy ezek a vállalatok alacsony kamatszinten és kedvező feltételekkel tudjanak hitelhez jutni, vagyis a hitelpiaci korlátok enyhítése, a verseny növelése, és a pénzügyi stabilitás megőrzése. A program keretében a Magyar Nemzeti Bank 0%-os kamatozású hitelt nyújtott a hitelintézetek számára, akik maximum 2,5%-os felár ellenében bocsáthatták ezt a hitelt a kis- és középvállalkozások rendelkezésére. Az optimális kondícióknak köszönhetően a KKV-k hitelhez jutási esélyei javultak, melynek következtében beruházásaik száma gyarapodhatott.

Összességében elmondható, hogy a Növekedési Hitelprogram sikeresnek bizonyult. A jegybank által kitűzött cél, a verseny növelése teljesült, ugyanis a bankváltás lehetősége fokozta a hitelintézetek közötti versenyt. A problémaként jelentkező területi hitelátlomány-koncentráció is javuló eredményeket mutatott már a program első szakaszában, a másodikban pedig ez az eredmény csak fokozódott. A makrogazdasági mutatókra is pozitív hatást gyakorolt az élénkítés, többek között a foglalkoztatás szintjét mintegy 17 000 fővel növelte meg. Az NHP-val egyidejűleg futó további hitelösztönző programok, valamint azok kivezetését támogató intézkedések a KKV-hitelezés szerkezetére kívántak hatni, a hosszú lejáratú, rögzített kamatozású hitelhez jutás lehetőségének hatékonyabb

irányba terelésével. Ezek még inkább hozzájárultak a program sikerességéhez. Az első szakaszban 93%-os kihasználtság volt jellemző a hitelfelvétel tekintetében. Ebben az időszakban csökkentek a vállalkozások kamatterhei, ami a KKV-k stabilitásához járult hozzá, a második pillér során pedig a vállalkozások csökkenteni tudták devizaalapú hiteleiket, mely szintén kitűzött cél volt. A program második szakasza pozitív irányú változást hozott a területi koncentrációt illetően. A harmadik szakasz mindkét pillérében az új beruházási hitelek adták a hitelek több mint háromnegyedét, melyet a vállalkozások olyan beruházásokra fordítottak, amelyek hozzájárultak a gazdaság színvonalának emelkedéséhez.

Kutatásommal sikerült igazolnom kezdeti hipotéziseimet, miszerint szoros összefüggés áll fenn az NHP-hitelek száma és összege, valamint a vállalatok mérete között. A mikrovállalkozások mind darabszámot, mind összegnagyságot tekintve a legjelentősebb beruházási hitelfelvevők voltak. A hitelcélokat is vizsgálva a beruházási hitel volt magasan a leggyakoribb a KKV-k körében.

IRODALOMJEGYZÉK

- KOLLÁR-VIZIN Renáta Janka (2017): Vállalati hitelkínálat és az állami beavatkozás. In: FARKAS Beáta – PELLE Anita (szerk.): *Várakozások és gazdasági interakciók*. JATE-Press, Szeged. 125–139. <http://eco.u-szeged.hu/download.php?docID=70100> (Letöltés ideje: 2020. július 16.)
- LÁSZLÓ András (2016): A Növekedési Hitelprogram hatása a magyar gazdaságra. *Hitelintézeti Szemle* 15(4) <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/laszlo-andras.pdf> (Letöltés ideje: 2020. június 19.)
- MNB – Magyar Nemzeti Bank (2013): *A Növekedési Hitelprogram első szakaszának igénybevétele*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest. <https://www.mnb.hu/letoltes/nhp1-elemzes-v5-clean.pdf> (Letöltés ideje: 2020. június 30.)
- MNB – Magyar Nemzeti Bank (2015): *A Növekedési Hitelprogram második szakaszában nyújtott hitelek elemzése*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest. <https://www.mnb.hu/letoltes/az-nhp-masodik-szakaszaban-nyujtott-hitelek-elemzese.pdf> (Letöltés ideje: 2020. június 4.)
- MNB – Magyar Nemzeti Bank (2017): „Közlemény a Növekedési Hitelprogram harmadik szakasza keretében nyújtott hitelekről”. (Sajtóközlemény). Magyar Nemzeti Bank, Budapest. <https://www.mnb.hu/letoltes/nhp3-havi-kozlemen-y-20170404.pdf> (Letöltés ideje: 2020. március 6.)
- MÓDOS Dániel – BOKOR Csilla – HIDASI Balázs (2014): *Az NHP-ban nyújtott hitelek és a hitelfelvevő vállalatok fontosabb jellemzői*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest. <https://www.mnb.hu/letoltes/novekedesihitelprogramazelső18honap.pdf> (Letöltés ideje: 2020. március 25.)

A VÁLLALATOK FINANSZÍROZÁSÁNAK ALAKULÁSA A NÖVEKEDÉSI KÖTVÉNYPROGRAM MEGJELENÉSÉVEL

ABSZTRAKT

Dolgozatom célja rávilágítani a vállalatok által elérhető finanszírozási források sokszínűségére, valamint a kötvények egyre jelentősebb szerepére a vállalatfinanszírozás terén. Ezen a téren főképp a Növekedési Kötvényprogram mint forrásbővítő eszköz bír nagy jelentőséggel. A cél, hogy jobban meghonosodva a magyar piacon, a vállalatok a Magyar Nemzeti Bank programjai nélkül is életképes maradjanak. Tanulmányomban alternatív finanszírozási lehetőségekre mutatok rá, fő módszereim: az elemzés, összevetés, ok-okozati vizsgálat. Számszerű elemzést is alkalmazok esetpéldám kapcsán, illetve részletesen megvizsgálom a *Scope Ratings* minősítési rendszerét. Az ALTEO Energiaszolgáltató Nyrt. példáján fogom szemléltetni, hogyan változhat meg egy vállalat finanszírozási szerkezete a program alkalmazásával, annak milyen előnyei és hátrányai lehetnek. Végezetül kitérek a járvány következtében kialakult helyzetre, arra, hogy milyen változásokat eredményez ez magában a kötvényprogramban, valamint a kis- és középvállalkozások életében. Véleményem szerint a kötvényprogram jó lehetőségeket kínál az arra érett magyar vállalkozások számára, hogy jelentősebb súllyal szerepeljenek a nemzetközi kötvénypiacon, és egyfajta megmérettetést is jelent a hazai cégeknek.

1. BEVEZETÉS

Válsághelyzetben, amikor a vállalkozások többsége napi szintű nehézségek elé néz, a finanszírozási kérdések is jobban előtérbe kerülnek. A válság időszakában a legtöbb vállalatnál olyan kapacitások szabadulnak fel, amelyeket akár megújulásra is felhasználhatnak, hogy a válság elmúltával majd gyorsabb növekedést és fejlődést produkálhassanak, ehhez azonban finanszírozási források korlátozottan állnak rendelkezésre. Magyarországon külső források nagyrészt bankhitelekkel származnak, a vállalkozások forrásainak je-

lentős részét ezek alkotják. Az érett vállalkozások ugyanakkor a nemzetközi piacokat is megcélozhatnak – ez nagyságrendileg növelné az elérhető források számát, másrészt a nemzetközi piacokon elvárt követelményekhez való alkalmazkodás versenyképesebbé tenné a magyar vállalati szektort.

A kötvények megjelenése, a világ számos országához hasonlóan, hazánkban is lényeges előrelépést jelentett a finanszírozási források bővülése kapcsán. Világszerte alkalmazzák ezt a forrásbevonási lehetőséget, amely által a kibocsátók konkrét beruházásokat tudnak megvalósítani. Ezt hivatott elősegíteni a Magyar Nemzeti Bank által 2013-ban bevezetett Növekedési Kötvényprogram, amely a forrásszerkezet átformálásával dinamikusabbá tudja változtatni a vállalkozások finanszírozási szerkezetét. A kötvénypiacra is jó hatással van, növeli annak likviditását, forgalmát.

2. A NÖVEKEDÉSI KÖTVÉNYPROGRAM BEMUTATÁSA, ELŐZMÉNYEI

2016-ban a brit jegybank (*Bank of England*) és az Európai Központi Bank (EKB) monetáris politikai eszköztárát vállalatikötvény-vásárlási programmal (CSPP, azaz *Corporate Sector Purchase Programme*) alapozta meg (575/2013/EU rendelet 503. cikk). A két bank hasonló keretek között kezdte el tevékenységét, ám a vállalatikötvény-vásárlási programok eltérő eredményekkel jártak (MNB 2019a).

2.1. Az Európai Központi Bank vállalatikötvény-vásárlási programja

Az EKB 2016 márciusában jelentette be, hogy addigi eszközvásárlási programját kiterjeszti a nem banki/nem pénzügyi vállalkozások által kibocsátott értékpapírok, szűkebb értelemben kötvények megvételére is. Júniustól vezették be a programot, amelynek keretében hat nemzeti jegybank hajtott végre vásárlásokat az EKB nevében, csak befektetésre ajánlott minőségű, az euróövezetben bejegyzett vállalatok értékpapírojaira. Feltételként rögzítették, hogy a kibocsátási sorozatnak legfeljebb 70%-a vásárolható meg az EKB által, és azok futamideje 6 hónap és 30 év között kell, hogy legyen (MNB 2019a).

Ahogy az 1. táblázat is mutatja, a program 2016 júniusától 2018 decemberéig tartott, ezalatt 178 milliárd eurónak megfelelő vállalati kötvényt vásárolt az EKB, ami az uniós GDP 1,6%-át tette ki. A kötvények hitelminősítésének el kellett érnie minimum a BBB-minősítést. A kötvények futamidejének 6 hónaptól 30 évig kell terjednie, ezeket az elsődleges és másodlagos piacon volt lehetséges megvásárolni.

1. táblázat. EKB kötvénylvásárlási programjának főbb jellemzői

Corporate Sector Purchase Programme (CSPP) A vállalati szektort érintő vásárlási program	
A program célja	Mennyiségi lazítás (QE) és a vállalatok finanszírozási költségeinek csökkentése
A program időtartama	2016. június – 2018. december
A vásárolható kötvények állománya	920 milliárd euró
A vásárolt mennyiség (a GDP arányában)	178 milliárd euró (1,6%)
A vásárolt mennyiség aránya	19%
A vásárolt kötvényeket kibocsátó vállalatok száma	274
A vásárolt kötvények devizaneme	EUR
A vásárolt kötvények hitelminősítése	Minimum BBB
A vásárolt kötvények futamideje	Minimum 6 hónap, maximum 30 év
Vásárlás az alábbi piaco(ko)n	Elsődleges és másodlagos piac

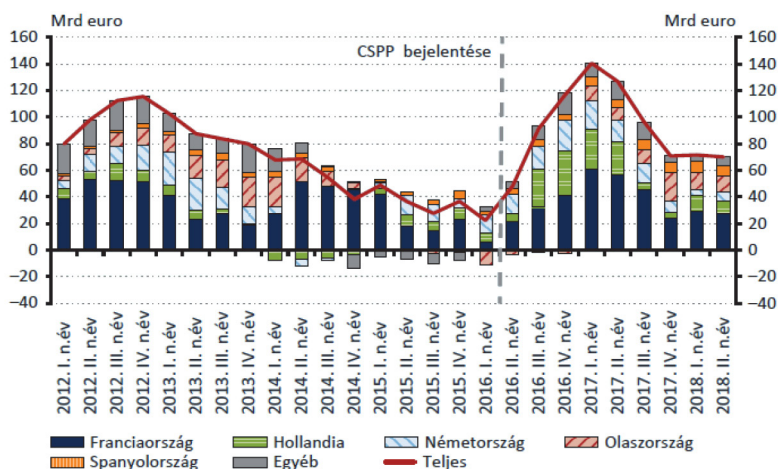
Forrás: EKB, saját készítésű táblázat

A vállalatikötvény-vásárlásokkal az EKB célja a reálgazdaság finanszírozási erőnlétének javítása volt, emellett a vállalati költségek csökkentése, illetve a monetáris politikai lazítás – amely előidézheti az infláció fenntartható szintjének elérését. Az EKB kifejtette, hogy nemcsak a nagyvállalatok működésére hathat kedvezően a program, hanem a kis- és középvállalkozásokra is, mivel a bankok nagyobb mértékben tudják őket finanszírozni, így csökkenhetnek forrásszerzési költségeik. Mindez pozitívan hatással lehet a gazdasági növekedésre, a munkahelyteremtésen és a megvalósuló beruházásokon keresztül. Az Európai Központi Banknak kulcsszerepe volt abban, hogy az eurózónában nőtt a székhellyel rendelkező nem pénzügyi vállalkozások jegyzte kötvénykibocsátás. Ez a tendencia 2016 második felében erősödött fel, aminek egyik fő oka az EKB által bejelentett vállalatikötvény-vásárlási program volt.

A bejelentés előtt az éves kibocsátás 22 milliárd euróra csökkent, ám a bejelentéssel párhuzamosan megugrott a kibocsátási volumen: 2018-ban az éves kötvénykibocsátás 70 milliárd euró körül alakult (MNB 2019a).

Mint utaltunk rá, 2012-től a CSPP bejelentéséig a vállalati kötvények kibocsátása folyamatos mérséklődést mutatott (értéke éves szinten 22 milliárd euróra csökkent). A bejelentést követően a vállalatikötvény-kibocsátás emelkedésnek indult, amelynek hátterében leginkább holland, francia, valamint a német vállalatok kibocsátásai álltak, ahogyan azt az 1. ábra is mutatja. Az olasz és a spanyol vállalatok kötvénykibocsátásai is enyhén emelkedtek. 2017 második felében hanyatlani kezdett a kibocsátások száma; majd 2017 IV. negyedévében megállt a csökkenés, és beállt egy 70 milliárd euró körüli szintre, a stagnálás egészen 2018 II. negyedévéig tartott.

A CSPP hatására a vállalatikötvény-kibocsátás emelkedett, a felárak pedig csökkentek. Bár a kibocsátást követően a kötvényszám nem nőtt, a felárak tovább mérséklődtek

1. ábra. A nem pénzügyi vállalatok kötvénykibocsátása az eurózónában
(Forrás: Eurostat 2019)

– ami azt jelentette, hogy sok vállalat olcsóbb finanszírozáshoz jutott, amint a 2. táblázat is mutatja. A hároméves papírok harmada, az ötéves papírok kétharmada, a több mint 10 év futamidejű papírok 80%-a kuponnal került kibocsátásra. A CSPP indulásával megnőtt a hosszú lejáratú papírok kibocsátásának aránya az összes új kötvényen belül, valamint kisebb csökkenés történt a fixen kamatozó értékpapírok esetében.

2. táblázat. Az eurozóna vállalatikötvény-programja

Az eurozóna vállalatikötvény-programjának főbb jellemzői						
	2013–2015			2016–2018		
	3 év	5 év	10 év	3 év	5 év	10 év
A vállalatikötvény-piac mérete a GDP arányában	11,6%			12,8%		
Új kötvények száma	416	1467	535	243	1039	454
Kibocsátó vállalatok száma	143	762	270	100	602	292
Fix kamatozású aránya	36%	68%	89%	36%	64%	81%
Átlagfelár (bp)*	60	107	87	35	104	71

* Megjegyzés: a felárak az EUR swap-görbéhez képest számított értékek.

Forrás: Bloomberg, Eurostat, saját készítésű táblázat.

Az EKB 2018 decemberében lezárta a CSPP keretében eszközölt, nettó értelemben vett vásárlásokat, a meglévő állomány fenntartása mellett. 2018 júniusában az EKB a program kétlépcsős kivezetését határozta el: az ütemterv alapján mérsékelten csökkentették a havi vásárlások volumenét, illetve a program 2018 decemberében történő leállításáról döntöttek. Innentől kezdve az EKB nem vesz a CSPP keretében állománynövelési céllal

értékpapírokat. A törlesztőrészleteket azonban újra befektetik, a 178 millió eurós állományt pedig fenntartják (MNB 2019a).

2.2. A *Bank of England* vállalatikötvény-vásárlási programja

A brit jegybank 2016 szeptemberében indította útnak a vállalatikötvény-vásárlási programot, egy növekedést segítő, inflációfenntartó csomag tagjaként, amelyben helyet kapott az eszközvásárlások kiszélesítése és az alapkamat mérséklése is. Az állam az Egyesült Királyságban működő, a gazdaságot nagymértékben támogató, nem pénzügyi vállalként funkcionáló gazdasági társaságoktól vállalatok által kibocsátott, fontban denominált kötvényeket vásárolt, amelyek összege 10 milliárd fontot ért el. A vásárlásokra 18 hónapos keretet szabtak meg, azonban az állomány már 2017 áprilisában elérte a kitűzött célt, miképp a 7. táblázat is mutatja. Ettől kezdve csak fenntartják az állományt, további állománybővítés nem történik, és nem is történhet. A vásárolt mennyiség 10 milliárd font, amely a GDP 0,5%-át teszi ki. A kötvényeknek el kellett érniük a BBB minősítési szintet. A futamidő minimum 12 hónap volt, a kötvényeket a másodlagos piacon lehetett megvásárolni.

Az intézkedésekkel – az EKB programjához hasonlóan – a kamatfelárak mérséklődését és a kibocsátások kiszélesítését kívánták elérni. A *Bank of England* közzétette, hogy azok a vállalatok, amelyek vállalati kötvényeiket eladják, nagyobb eséllyel tudják újra felhasználni a tőkét, mint azok, akikről a kevésbé kockázatos állampapírokat vételezték. Emiatt kedvezőbbnek ítélik meg ezt a kötvényvásárlási programot, mint az államkötvényvásárlási programokat. A bejelentés hatására a kamatfelárak csökkentek, és a vállalati kötvények állománya jelentősen megnövekedett. Már a bejelentés napján 10 bázispontot zuhant a nem pénzügyi vállalatok által kibocsátott kötvények száma (MNB 2019a).

3. táblázat. A Bank of England kötvényvásárlási programja

A Bank of England vállalatikötvény-vásárlási programja	
A program célja	Mennyiségi lazítás (QE), a vállalati finanszírozási költségek csökkentése és a kibocsátások ösztönzése
A program időtartama	2016. szeptember – 2017. április
A vásárolható kötvények állománya	133 milliárd font
A vásárolt mennyiség (a GDP arányában)	10 milliárd font (0,5%)
A vásárolt mennyiség aránya	8%
A vásárolt kötvényeket kibocsátó vállalatok száma	144
A vásárolt kötvények devizaneme	GBP
A vásárolt kötvények hitelminősítése	Minimum BBB
A vásárolt kötvények futamideje	Minimum 12 hónap
Vásárlás az alábbi piaco(ko)n	Másodlagos piac

Forrás: Bank of England, saját készítésű táblázat.

2.3. A magyarországi vállalatikötvény-vásárlási program

A Magyar Nemzeti Bank a Monetáris Tanács 2019. március 26-i döntésének köszönhetően indította el a Növekedési Kötvényprogramot (NKP). Ennek keretében az MNB kiszélesítette monetáris politikai eszköztárát (MNB, 2019b).

A döntés előzményeihez tartozik, hogy: *a)* a magyar kötvénypiac egyik sajátossága hosszú ideje az állampapírok nagymértékű jelenléte. Az államkötvény- és a diszkontkincstárjegy-kibocsátások volumenének hatása mindmáig megmutatkozik az egyéb hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok piacán is (TÓTH 2012). Másrészt, *b)* Magyarországon a KKV-k finanszírozása nagymértékben a bankokon alapszik, a bankhitel-állomány a GDP több mint negyedét teszi ki, ezzel szemben a kötvények állománya nem sokkal haladja meg az 1%-ot. A vállalati kötvénypiac likviditása alacsony. Magyarországon a közelmúltig elsődleges cél volt a hitelpiaci zavarok mérséklése, amely a Növekedési Hitelprogram segítségével meg is valósult. A 2008-as válság következtében ugyanis Magyarországon a vállalati, elsősorban a kis- és középvállalkozásokhoz kötődő hitelek állománya nemzetközi viszonylatban is jelentős csökkenést szenvedett el. Mivel fennállt annak kockázata, hogy úgynevezett 'hitelösszeomlás' (*credit crunch*) alakul ki, jegybanki beavatkozásra volt szükség. A kis- és középvállalkozások hitelösszeomlásának megelőzése érdekében a Magyar Nemzeti Bank 2013 júniusában útjára bocsátotta a Növekedési Hitelprogramot. Ez jelentős hatást gyakorolt a gazdasági növekedésre: a beruházások támogatása és a finanszírozási feltételek csökkentése 3,5%-kal járult hozzá a 2013 és 2018 közötti fellendüléshez. Az elmúlt években a komplett vállalati szféra, sőt még a kis- és középvállalkozások hiteleinek tranzakciós alapú éves fejlődése és volumene is meglehetősen módon növekedett: 2018-ban 12%-ot ért el. A cégek hitelállomány-gyapodása jellemzően körülbelül 0,25%-os GDP-bővülést eredményezett, ez a banki hitelre támaszkodó gazdasági növekedés pedig belső forrásból valósult meg (MNB 2019a).

Az MNB korábbi diagnózisa szerint a vállalati hitelezés volumene megfelelőnek bizonyult, de a vállalatok túlságosan támaszkodtak a bankrendszerre. A jegybank megállapításai közé tartozott, hogy a hitelállományok megfelelőek, viszont a finanszírozási szerkezeten változtatni lehetne. A szektor hitelei között továbbra is kis arányban szerepeltek a hosszú lejáratú fix kamatozású hitelek, amelyeket a központi bank a 2019-ben megújított *NHP Fix*-en keresztül kíván megvalósítani. A nagyvállalatok esetében szerintük a bankhitellel versenyző kötvénypiac nyújthat megoldást. Magyarországon a kötvénypiac – kismértékű jelenléte miatt – a közelmúltig nem számított megfelelő forrásbevonási opciónak sem a nagyvállalatok, sem a kis- és középvállalkozások számára. Ezek mindenütt elsősorban inkább a nagyvállalatoknak jelenthetnek alternatívát, ugyanakkor a kis- és középvállalkozásokkal szemben fennálló követeléseik is megjelenhetnek értékpapírosított formában, ami tovább javíthatja a szektor finanszírozási feltételeit (BÉZA – CSAPÓ – FARKAS – FILEP – LÁSZLÓ 2007). A monetáris politika hatékonyságának növelése és a vállalati kötvénypiac javulása érdekében indította el az MNB a Növekedési Kötvényprogramot, amelynek keretében 2019 júliusától a jegybank 300 milliárd forintos keretösszeggel jó

minősítéssel rendelkező, nem pénzügyi vállalatok kötvényeit vásárolja meg. Lehetőség nyílik a gazdasági társaságokkal szemben fennálló hitelkövetelések fedezete mellett értékpapír-vásárlásra, amivel az értékpapírosítás elterjesztése a cél (MNB 2019a).

4. táblázat. A magyarországi Növekedési Kötvényprogram

A Növekedési Kötvényprogram főbb paraméterei	
Keretösszeg	300 milliárd forint (a GDP 0,7%-a)
A vásárlások kezdete	2019. július 1.
A megvásárolt kötvények kiállítói	Hazai székhellyel rendelkező nem pénzügyi vállalatok
A vásárolt kötvények devizaneme	HUF
A vásárolt kötvények eredeti futamideje	Legalább 3 év, legfeljebb 10 év
A vásárolt kötvények hitelminősítése	Legalább B+
Az MNB vásárlásának aránya egy kötvénysorozatból	Legfeljebb 70%
Az MNB maximális kitettsége egy vállalatcsoporttal szemben	20 milliárd forint
Egy kibocsátás minimális volumene	1 milliárd forint
A vásárlásokból eredő többletlikviditás semlegesítése	Preferenciális betéttel

Forrás: MNB, saját készítésű táblázat

A 4. táblázat adatai alapján láthatjuk, hogy minimum 3, maximum 10 évre lehet megvásárolni az értékpapírokat. Az NKP keretében kibocsátott vállalati kötvényeknek el kell érniük a B+ minősítést. Fontos feltétel, hogy a Magyar Nemzeti Bank kitettsége egy vállalatcsoporttal szemben kezdetben maximum 20 milliárd forint lehetett (az összegről a későbbiekben is esik szó).

2.4. A Növekedési Kötvényprogramhoz kapcsolódó előnyök

A Növekedési Kötvényprogram hozzájárulhat az MNB monetáris politikai hatékonyságának növeléséhez. Tekintve, hogy a magyar vállalatok forrásbevonásában a bankhitelek teszik ki a legnagyobb részt, az MNB kötvénytípusú forrásbevonással kívánja bővíteni a KKV-szektor finanszírozási lehetőségeit. A program hozzájárulhat a pénzügyi stabilitás megteremtéséhez, és a kötvénypiac megerősítésével meggyorsíthatja a válságból való kilábalást, valamint enyhítheti annak előnytelen hatásait. Ez a program nem befolyásolja a monetáris politika erejét, a kamatpolitikára nézve semleges. Az NKP keretében végrehajtott vásárlásokból adódó többlet-pénzmenyiséget a jegybank az alapkamaton kamatozó preferenciális betéttel korrigálja. A preferenciális betét 2016 óta biztosít betételhelyezési alternatívát a jegybankok számára, az adott programban való részvétel támogatására. Az eszköz kihasználtsága az elmúlt 12 hónapban meghaladta a 90%-ot.

A program indulása óta az MNB az általa vásárolt kötvényekkel bővítette a jegybanki fedezetként alkalmazható értékpapírok körét, ezzel növelve a kötvények iránti igényt. A fedezetek bővítése mellett értékpapírkölcsönzési lehetőséget is nyújt az árjegyzést végző hitelintézetek számára. Az árjegyzések elősegítik a piaci likviditást és a fizetőképességet (MNB 2019a). Az árjegyző olyan személy vagy cég, amely vállalja egy adott értékpapír tartásának kockázatát, hogy a befektetők kereskedhessenek vele. Az árjegyző egy vételi és egy eladási árat is jegyez az adott termékre, azt remélve, hogy a befektetők kereskedni fognak vele (ERB – HAVRAN 2015).

A program indulásával egyidejűleg a Budapesti Értéktőzsde 'BÉT Xbond' néven új piacot hozott létre a kötvénykibocsátást tervező vállalatok számára, amelyen könnyített feltételek mellett léphetnek ki a nyilvános piacra (MNB 2019a).

2.5. Az elindításhoz kötött feltételek

A kötvénykibocsátó vállalatokra az alábbi feltételeknek kell teljesülniük: magyarországi székhellyel (is) rendelkező nem pénzügyi vállalatoknak kell lenniük, a legutóbbi két lezárt üzleti évről alkotott pénzügyi jelentések és beszámolók alapján minimum 1 milliárd forintnak megfelelő összegű mérlegfőösszeggel. Kivételt képeznek ez alól a BÉT rendszerezett piacának részvénydivíziójában jegyzett vállalatok. Utóbbi cégek nem rendelkeznek olyan anyavállalattal, amely felügyelt hitelintézet, pénzügyi vállalkozás, ezek fióktelepe, vagy ennek megfelelő, harmadik országbeli székhellyel rendelkező szervezet. Nem szanalási intézkedés alkalmazásából eredő vagyont kezelő szanalási vagyonkezelő intézmények, és nem is végeznek bizalmi vagyonkezelői tevékenységet. Ugyancsak a potenciális jelöltek közé tartoznak a BÉT rendszerezett piacának részvénydivíziójában nem jegyzett vállalatok, amelyekben az állam nem rendelkezik közvetve vagy közvetlenül befolyásoló részesedéssel; illetve a BÉT szabályozott piacának részvény szekciójában jegyzett, közvállalkozásnak nem minősülő vállalkozások, amelyek nem tartoznak az állam meghatározó befolyása alá (sem közvetve, sem közvetlenül), nem állnak végelszámolás, illetve felszámolás alatt, és nincs ellenük folyamatban csődeljárás.

A vállalati kötvények kibocsátásának helye Magyarország, a kibocsátás devizaneme forint (HUF). Az eredeti futamidő minimum 3 év, maximum 10 év; a papír kamatozása lehet fix, változó vagy zéró kupon kötvény. A kibocsátáskor forgalomba hozott tételnek minimum az 1 milliárd forintot el kell érnie; a névértéke legalább 100 ezer eurónak megfelelő forintösszeg.

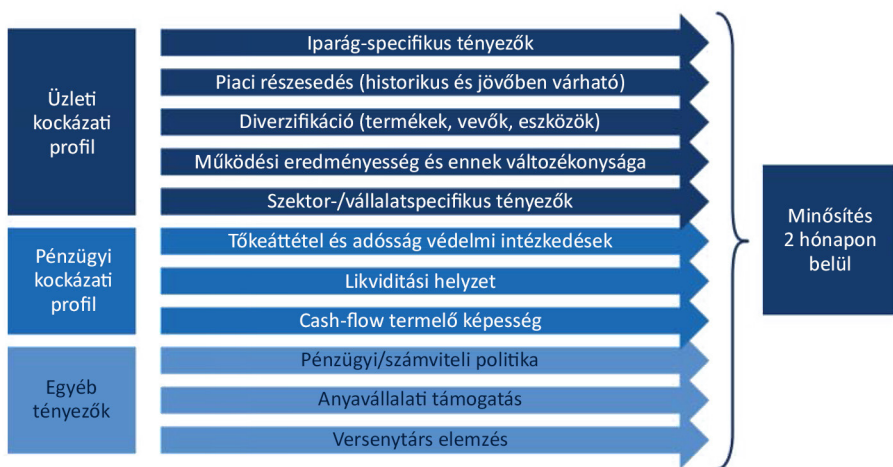
Keretösszeg és minősítés: A kölcsönözhető vállalati kötvények mindenkori értéke az MNB tulajdonában lévő és kölcsönadott vállalati kötvények együtt számolt, összesített névértékének 2,5%-a lehet, ha ennek az állománynak a 2,5%-a nem éri el a 100 eurónak megfelelő forintösszeget, akkor az ügyféllimit 50 millió forint. A kibocsátott értékpapírnak legalább B+ vagy ennek megfelelő hitelminősítéssel rendelkeznie, az Európai Értékpapírpiaci Hatóság (ESMA) által nyilvántartásba vett, felügyelt és az MNB által

a jegybanki fedezetértékelés körében elfogadott hitelminősítőtől. A jegybank mind zárt, mind nyilvánosan forgalomba hozott kötvényekből vásárolhat. További feltétel, hogy a kötvény be legyen vezetve a Budapesti Értéktőzsde Zrt. által működtetett valamely kereskedési helyszínre, illetve az elsődleges piaci vásárlások esetén a kibocsátónak írásban kötelezettséget kell vállalnia arra, hogy a bevezetés legkésőbb a forgalomba hozatal lezárását követő 180 napon belül megtörténik. A kibocsátó átváltás útján, vagy az általa megtestesített jog gyakorlásával nem adhat jogot valamely más értékpapír vagy egyéb pénzügyi eszköz megszerzésére. (MNB 2019a).

A Növekedési Kötvényprogram hatására megnőtt a nem pénzügyi vállalatok hajlandósága a kötvények kibocsátására. 2019 szeptemberében mintegy 12%-kal emelkedett a kibocsátott értékpapírok száma az előző hónaphoz képest. Szeptemberről októberre pedig további 3%-os emelkedés, vagyis összesen 15% volt tapasztalható.

2.6. A szükséges hitelminősítés megszerzése

A részvételhez szükséges, hogy a nem-pénzügyi vállalatok által kibocsátott kötvények minimum B+ minősítést szerezzenek az Európai Értékpapír-piaci Hatóság (ESMA) által nyilvántartásba vett hitelminősítőtől. A regisztrációt és a befektetési szolgáltatóval való egyeztetést követően kerül sor a vállalat hitelminősítésére. Ezt a vállalat a saját költségére, vagy az MNB által biztosított hitelminősítőn keresztül is elvégezheti.

2. ábra. A hitelminősítők módszertanának főbb jellemzői (Forrás: MNB)

A 2. ábra megmutatja a hitelminősítők által alkalmazott módszertant. A folyamat maga 2 hónapot vesz igénybe. Ezalatt megvizsgálják egyrészt az üzleti kockázati profilt, amelybe beletartozik a vállalat piaci részesedése, a diverzifikáció, a működés eredményének változékonysága; másrészt a pénzügyi kockázati profilt, azon belül a tőkeáttételt, a likviditási

helyzetet és számos egyéb tényezőt. A jegybank erre a célra a *Scope Ratings* és az *Euler Hermes* hitelminősítőkkal szerződött. A hitelminősítés legfeljebb a már említett 60 napot veszi igénybe, amennyiben az információk megfelelő módon és időben rendelkezésre vannak bocsátva (MNB 2019a).

Abban az esetben, ha a vállalat eléri a B+ minősítést, akkor a fedezetlen kötvénye is ezt a minősítést fogja kapni. Amennyiben egy vállalat nem éri el a minősítést, két lehetősége van. Az első, hogy fedezet, bankgarancia keretében lehetősége nyílik javítani a kötvény minősítésén. Illetve ha nagymértékben eltérő a minősítés, akkor azokat a kötvényeket az MNB nem fogja megvásárolni. Amennyiben elfogadják a kötvényeket, nyilvánosságra kerülnek az adatok, amelyhez a vállalat előzetes beleegyezése szükséges – ez a kötvénykibocsátás feltételeinek egyike. Az MNB a papírokat évente felülvizsgálja és nyilvánosságra hozza, az eredménytől függetlenül.

2.7. A nyilvános és a zártkörű kibocsátás jellemzői

Nyilvános kibocsátáshoz szükséges okmányok: tájékoztató, regisztrációs okmány, értékpapíregyzék, összefoglaló. 2019. július 21-től azonban a zárt körben kibocsátott, majd később MTF platformra regisztrált értékpapírok esetében a kibocsátási összértéktől függetlenül nem lesz szükséges az MNB Felügyelet által jóváhagyott tájékoztató és hirdetmény közzététele, elegendő lesz a BÉT által jóváhagyásra kerülő Információs Dokumentum összeállítása (MNB 2019a).

2.7.1. A kibocsátási szakasz, aukció

Az MNB kizárólag nem nyilvános ajánlati könyves aukciós értékesítéssel kibocsátott értékpapírokat vásárol. Ennek lényege, hogy az ajánlattétel során az ajánlattevők nem ismerik, ki milyen hozamon, illetve árfolyamon adott be ajánlatot. Továbbá a jegybank csak olyan aukción vásárol értékpapírokat, amely megfelel bizonyos kritériumoknak. Egyrészt a kibocsátott értékpapírok maximum 50%-a kerülhet egy aukciós taghoz, másrészt a meghirdetett mennyiségtől maximum 10%-kal térhet el a kibocsátott mennyiség; illetve a benyújtható hozamajánlatok felső és/vagy a benyújtható árajánlatok alsó korlátja meghatározásra kerül. Emellett a kibocsátó vállalja, hogy az értékpapír-sorozat egy részének a futamidő lejáratá előtti visszavásárlása esetén legalább olyan arányban vásárol vissza abból az MNB-től, mint amilyen arányban az MNB az adott értékpapír-sorozatból értékpapírral rendelkezik a visszavásárlás időpontjában (MNB 2019b).

A kibocsátó vállalatnak – a befektetési szolgáltató közreműködésével – az aukció előtt számos feladata van. Meg kell határoznia az aukciós ajánlattevők körét (mely befektetők, vállaltok vehetnek részt az aukción). Az NKP során, zártkörű forgalomba hozatal esetén, legalább 5 minősített befektetőt kell meghívnia a kibocsátónak (amelyben a kibocsátó nem rendelkezik befolyásoló részesedéssel), akik felkeresésében a befektetési szolgáltató tud segítséget nyújtani. Szükséges meghatározni az aukció pontos paramétereit,

a kereskedési szakaszok időtartamát, időpontját, az ellenajánlatokat, valamint az aukciós ajánlat (eladási ajánlat) megtételére jogosultak körét. Ez utóbbi azt a személyt jelenti, aki az aukciós ajánlatot a kibocsátó vállalat nevében az aukciós rendszerbe küldi, miután a kibocsátó meghatározta az elfogadni kívánt mennyiség/hozam/árfolyam kombinációt. A kibocsátó vállalatnak lehetősége van részt venni a BÉT-en egy próbaaukción, ahol bemutatják számára, hogy a kibocsátás napján, hol és mit kell tennie (a BÉT-en személyesen megjelenni, döntést hozni az elfogadott mennyiségről).

A kibocsátónak és a BÉT-nek egy aukciós szerződést kell kötnie, annak érdekében, hogy az aukció bonyolítása a tőzsde rendszerén keresztül történhessen. Rögzíteni kell a kibocsátásra kerülő kötvény pontos paramétereit, amelyek elengedhetetlenek a befektetők tájékoztatásához, ezek: a kibocsátani kívánt mennyiség, a kamatozás típusa, a tőketörlesztés módja, az ár/hozam kalkuláció típusa, az elszámolási módok és időpontok. A szükséges információkkal ki kell tölteni a végleges feltételeket tartalmazó dokumentumot, majd el kell küldeni jóváhagyásra a Felügyeletnek. Szükséges egy aukciós megrendelőlap kitöltése, amit a BÉT-nek kell elküldeni (MNB 2019b).

A kibocsátó vállalatnak az aukció napján is számos feladata van. A vállalat képviselőjének meg kell jelennie személyesen a BÉT-en, ahol nyomon követheti az aukció ideje alatt a beadott ajánlatokat, és az aukció lezárását követően döntést kell hoznia az elfogadott hozam/ár/mennyiség kombinációról. Ekkor az allokáció alapján a kibocsátó és a főforgalmazó dönt az egyes jegyzések és ajánlatok elfogadásáról (ERB – HAVRAN 2015). Végül az aukción elfogadott mennyiségről jegyzőkönyv készül, amelyet a kibocsátó vállalat, a forgalmazó és a BÉT egyaránt aláír. A BÉT átadja a beérkezett ajánlatokat és a született kötések a kibocsátónak.

Az aukciót követően a BÉT elküldi az aukciós díj számláját a kibocsátónak. A sikeres kibocsátás tényét be kell jelenteni a Felügyeletnek, valamint ki kell állítani az erről szóló okiratot, amit a Központi Elszámolóház és Értéktár (KELER) Zrt. számára szükséges benyújtani. A kibocsátás után a bevont forrás T+2 munkanapon belül a vállalat értékpapír-számláján jóváírásra kerül, és azt követően szabadon rendelkezhet vele (MNB 2019b).

2.7.2. A vállalatikötvény-kölcsönzés paramétereit

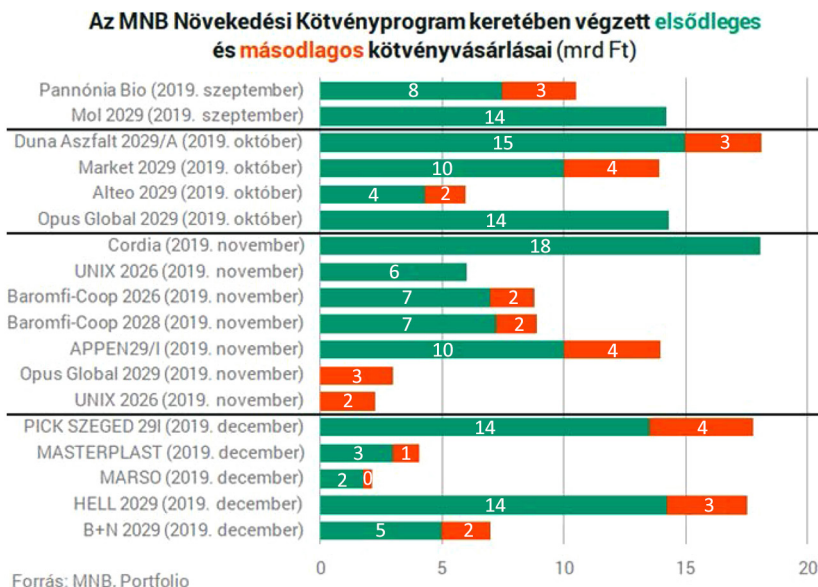
Mint az már említésre került, a program keretében az MNB nem pénzügyi vállalatok által kibocsátott kötvényeket vásárol, valamint kis- és középvállalkozásokkal szembeni hitelkövetelések fedezete mellett vásárol az elsődleges és a másodlagos piacon. Azok a közvetlen VIBER- és BKR-tagsággal rendelkező belföldi, tartalékköteles hitelintézetek köthetnek vállalatikötvény-kölcsönzési szerződést, akik a kötvénysorozatra írásban ár-jegyzői megállapodást írtak alá. A papírok tulajdonjogát a kibocsátó azzal a feltétellel adja át, hogy azokat abban a minőségben és mennyiségben adja vissza az MNB-nek, mint amiben kapta. A vállalati kötvények közül azok kölcsönözhetőek, amelyek a Magyar Nemzeti Bank tulajdonát képezik, elérik a 3 hónapos futamidőt az ügylet megkötésekor, illetve azokat az elsődleges piacon vásárolták. Legkorábban az MNB NKP keretében megvásárolt kötvények bejelentését követő napon köthető megállapodás.

Amennyiben nem egy, hanem kettő árjegyző kötne ügyletet, akkor annak sorrendje a Magyar Nemzeti Bank által fogadott sorrendben történik. Amennyiben az ajánlat meghaladja a keret összegét, akkor annak erejéig kerül elfogadásra; ha pontosan a keretösszeggel megegyező, akkor további vásárlás nem történik. Az ügyfél jogosult a kötvényeket visszaadni, viszont amennyiben az ügyfél nem teljesíti a kötelezettségét, vagyis nem juttatja vissza a kötvényeket darabszámmal és értékkel megfelelően, akkor a Magyar Nemzeti Bank részére az értékpapír-állomány piaci értékének 105%-át köteles megfizetni.

Az ügylet az ajánlat ügyfél általi beadásával és az MNB jóváhagyásával valósul meg. A legalacsonyabb vételi ajánlat az értékpapírcsomag névértéke. Az ügyfél a kötelezettségei teljesítésének biztosítására fedezeti számlát vezet a Magyar Nemzeti Banknál. Így az MNB meg tudja vizsgálni az ügyfél napi tevékenységét. Az ügyfél a futamidő alatt keletkező hozamokat, tőketörlesztést a teljesítéssel azonos munkanapon kifizeti az MNB számára, és felhatalmazza a Magyar Nemzeti Bankot, hogy az ügyfél fedezeti számláját azzal terhelje meg (MNB 2019b).

3. A MAGYARORSZÁGON MEGVALÓSULT KÖTVÉNYKIBOCSÁTÁSOKAT KÖVETŐ VÁSÁRLÁSOK

Az MNB-nek az NHP elindulása óta eszközölt kötvénypiaci vásárlásai jelentősen növekedtek a kötvényeladásokat. Különösen igaz ez az elsődleges piacra. Mint a 3. ábra mutatja, nagyobb részben az elsődleges piacon vásárolt kötvényeket a jegybank, ahol a legnagyobb

3. ábra. Az MNB által elsődleges és másodlagos piacon vásárolt kötvények
(Forrás: MNB, Portfolio)

mennyiségben a Cordia, Duna Aszfalt, Mol, Opus Global, PICK SZEGED, HELL cégektől szerzett be kötvényeket. A másodlagos piacon főként a Market, APPENINN, PICK SZEGED vállalatoktól vásárolt.

3.1. Az ALTEO Energiaszolgáltató Nyrt. – a magyarországi példák egyike

Az ALTEO Nyrt. az elsők között volt, akik kibocsátották kötvényeiket. A kötvények minősítését a *Scope Ratings* végezte el, a cég BB+ besorolást kapott (SCOPE 2019).

A kibocsátói minősítést alátámasztja az ALTEO növekvő *cash-flow*-kitettsége, a szabályozott megújulóenergia-termelés, a vállalat monopolisztikus helyzete a hőtermelésben, és a kínálat, valamint a kamatlábak megfelelő szintje. Az indoklás szerint a vállalat hitelképességét stabilizálja az integrált energiahasználati modell, amely energiaszolgáltatásokkal van kiegészítve. Ez biztosítja, hogy az árrés összességében stabil tud maradni a beáramló *cash-flow* ellenére, amellet, hogy a szabályozatlan energiatermelés továbbra is érzékeny a kereskedelmi kockázatokra. A magyar piacon érvényesülő magas árrés által szabályozott megújuló energiaforrások és a társaság új termékei segítenek az energiaellátási kockázatok csökkentésében. A minősítést az ALTEO korlátozott általános vállalati tájékoztatása, illetve regionális és eszközkoncentrációs kockázata korlátozza az energiatermelésben. A pénzügyi kockázati profil újabb besorolási korlátozást jelent, de fokozatos javulásra számítanak az elkövetkező három év alatt. A vállalat a szerves növekedésre összpontosít. Likviditási helyzete szintén várhatóan enyhül, a következők szerint: a magasrangú fedezetlen kötvény és a magasrangú biztosított projekt előirányzott refinanszírozása finanszírozza az adósságot, egy újonnan kibocsátott vállalati kötvényen keresztül, az MNB kötvényfinanszírozás keretében (SCOPE 2019).

A *Scope Ratings* értékelése szerint számos pozitív minősítési jellemző igaz a vállalatra, amelyek a következők:

Az EBITDA és a *cash-flow* kombinációjából eredő részesedésnövekedés várható, amit a vállalat a 10 évig meglévő megújulóenergia-erőművek megmaradó szabályozásának köszönhet, valamint képességének tartalékkapacitás, gáztüzelésű erőművek és egy virtuális erőmű biztosítására Magyarország-szerte, beleértve az illékony megújuló energiaforrásokat és a csúcsterhelésű gázüzemű erőműveket.

A *Scope Ratings* által becsült adósság és az EBITDA aránya a 2020-as évre vetítve javulást mutat. A bővítési szakasz véglegesítésére vonatkozó törekvések, amelyet a közelmúltbeli tőkeemelés és a 30%-os céltőke-arány is mutat, erős elkötelezettséget jelent a AutoWallis Nyrt. felé. A szabad működési *cash-flow* és a *Scope Ratings* által becsült adósság arányának kétszeresére való növekedése várható a program által. A vállalatot integrált üzleti modell jellemzi, amely lefedi a termelési és kínálati tevékenységet, energia- és hulladékgazdálkodási szolgáltatásokkal kiegészítve. Az elemzések alapján az ALTEO csökkenő likviditási kockázatot mutat az elkövetkezendő években, a tervezett

kötvényszeres vásárlásokat követő refinanszírozás után, melynek keretében a Magyar Nemzeti Bank 9,3 milliárd forint értékben vásárol vállalati kötvényeket a cégtől.

Negatív minősítési jellemzők is igazak a vállalatra, amelyek a következők:

Az ALTEO egy magyarországi cég, amely státuszát tekintve kisméretűnek mondható, alacsony piaci részesedéssel rendelkezik az országos villamosenergia-termelés, valamint energiaellátás tekintetében. A *Scope Ratings* becslései alapján a közeljövőben várható a cég teljes üzleti kitettség Magyarországon. Negatív irányba mozdítja a hitelminősítést az árrés enyhülése az energiaellátás és az energiaszolgáltatások terén. A szélenergia generálásából származó kockázatok is jelentősek, amik az termelést és az eszközösszetételt veszélyeztetik. Magyarországon magasabb szabályozási kockázatok jellemzőek, mint más nyugati-európai országok piacán, ami szintén kisebb hátrány. További kockázatot jelent, hogy a Paks II erőművi blokkok üzembe helyezése megváltoztathatja a magyarországi megrendeléseket. A hitelminősítést pozitív irányba változtató jellemző, ha a tőkeáttétel 3,5-szörös érték alatt marad, az EBITDA kamatfedezet 7-szeres megtérülést biztosít. A hitelminősítést negatív irányba változtató jellemző, ha a tőkeáttétel 4,5-szörös érték felett marad, az EBITDA kamatfedezeti mutatója leromlik 5-szörös érték alá a későbbi időszakban.

A Növekedési Kötvényprogramnak köszönhetően 2019-ben növekedett a hosszabb távú finanszírozás, amely egyre magasabb értéket mutat 2023-ig, és még azon túl is. Az összetétel kötvényekből, hosszú távú személyi kölcsönökből, pénzügyi lízingekből és másokból áll, míg a refinanszírozás előtt túlnyomórészt kölcsönökből és lízingekből tevődött össze. Mivel az NKP hatására megnőtt a kötvények száma a finanszírozási struktúrában, így a forrásösszetétel sokszínűsége is növekedett.

3.2. A 2020. július 29-i változások

A *Scope Ratings* megerősítette a magyarországi ALTEO Nyrt. stabil BB+ kibocsátói hitelminősítését, a BBB- hosszú távú, fedezet nélküli elsőbbségi adósminősítéssel együtt. A kibocsátói minősítést nagyban támogatta, hogy az ALTEO kiegyensúlyozottan kombinálja a szabályozott és nem szabályozott tevékenységeket: a villamosenergia- és hőtermelést, valamint az energiaellátást és kapcsolódó szolgáltatásokat, ami szilárd *cash-flow* profilt eredményez.

A COVID19-járvány következtében elrendelt lezárások negatív hatással voltak az ALTEO néhány energiaügyfelére (elsősorban a kis- és közepes méretű vállalatokra), a *cash-flow* általános hatása várhatóan 2020 további időszakában is korlátozott marad, és ellensúlyozza azt az áramtermelés növekedése. Az aktualizált beruházási terv 20 milliárd forintos beruházást vetít előre, ami szerves növekedést és kisebb felvásárlásokat idézhet elő, így 2024-ig a hitelmutatók várhatóan támogatni fogják a jelenlegi értékelést. A tőkeáttétel és az adósság szintje várhatóan a jelenlegi értékeléssel azonos szinten tud maradni, jelentős EBITDA-növekedéssel együtt. Az ALTEO Nyrt. likviditási profilja várhatóan

továbbra is szilárd lesz, és a következő három évben esedékes adósságlejáratok nem okoznak aggodalmat a közelgő refinanszírozással kapcsolatban.

A pozitív minősítési jellemzők a következőkkel lettek kiegészítve:

A frissített 20 milliárd forintos beruházási terv teljesítése által várhatóan növekszik a cég piaci elérhetősége, valamint csökken az eszközkoncentrációból származó kockázat. Megalapozott adósságvédelem és likviditási profil jellemzi a céget; a vállalat a jövőben is fenntarthatóvá kívánja tenni az EBITDA kétszámjegyű összegét. A COVID19 miatti lezárások viszonylag kevés hatást gyakorolnak a programra.

A negatív minősítési jellemzők a következőkkel lettek kiegészítve:

A tőkeáttételi tevékenység visszafogása és a frissített beruházási összeg szabad működési *cash-flow*-t és várhatóan hatókörrrel kiigazított eredményt fog generálni, 4,0-szeres körüli tőkeáttétellel (SaD / EBITDA).

3.3. 2020. szeptember 23-ától megváltoztak a Növekedési Kötvényprogram egyes feltételei

Az MNB által módosított keretösszeg a Növekedési Kötvényprogramon belül 750 milliárd forintra emelkedett: a 300 milliárd forintos összeggel korábban felemelték 450 milliárdra, a megnövekedett vásárlások következtében. A vásárlás ezen összeg felhasználásáig tart, valamint a teljesített tőketörlesztések nem fordítódnak további vásárlásokra. A papírok maximális eredeti futamideje felemelkedett 20 évre, a minimum 3 év nem változott. A Magyar Nemzeti Bank kitettsége egy adott vállalatcsoporttal szemben nem lépheti túl az 50 milliárd forintot (MNB 2020). A magyar pénzügyi szektor szereplői már nemcsak befektetnek, hanem szervezőként is részt vesznek a kötvényprogramban (OTP Bank, MKB Bank, Takarékbank).

3.4. *Scope Ratings* értékelése Magyarországról, a kialakult járványhelyzet következtében

A *Scope Ratings* legújabb országértékelése szerint a magyar állam intézkedései a COVID19 okozta sokk gazdasági hatásainak enyhítésére jelentős hatással voltak, és vannak ma is az államháztartásra: ezen intézkedések következtében az államadósság 80%-ra emelkedett, ami a legmagasabb szám 2011 óta. Az államadósság növekedése gyengíti a gazdaság szerkezetét, és ellehetetleníti a válság előtti növekedési pályára való visszaállást belátható időn belül, valamint fokozottan kiszolgáltatottá teszi az ország államháztartását a jövőbeli váratlan negatív eseményekkel szemben. Az államadósság lejáratainak további meghosszabbítása megerősítené Magyarország költségvetésének rugalmasságát, a magas éves bruttó finanszírozási igény (GFN) csökkentésével, de ennek megvalósítása a hazai befektetők befogadóképességétől függ.

A legfontosabb előrejelzések Magyarországgal kapcsolatban (BBB+, stabil minősítés): elsősorban felülvizsgálják a költségvetési hiány előrejelzését 2020-ig, a GDP 10%-áig, a pandémiára való tekintettel. A névleges kibocsátás folyamatos növekedése várható az elkövetkezendő években, amelynek az államadósságot 75%-ra kell visszacsökkentenie. A várakozások szerint hosszú távon Magyarország adósságprofiljának javulása várható, csökkenni a külső szektorral szembeni kockázatok, tartósan stabilak maradnak a piaci viszonyok, részben a magyar monetáris politikának köszönhetően (SCOPE 2020).

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Magyarországon a kötvénypiac megjelenése (az 1980-as évek) óta komoly változásokon ment keresztül. Bár hosszú ideig nem túl jelentős hányadot képviselt a finanszírozási források között, a Növekedési Kötvényprogram bevezetésének és sikerének köszönhetően ez a szegmens dinamikus fejlődésnek indult. Az NKP hatására megnőtt a nem pénzügyi vállalatok hajlandósága a kötvények kibocsátására, ami a bevezetést követő hónapban ugrásszerű növekedést eredményezett, és a kötvényvásárlási programra allokált keretösszeg előszöri emeléséhez vezetett. Dolgozatomban az ALTEO Energiaszolgáltató Nyrt. példáján keresztül szemléltettem az NKP előidézte változásokat, megvizsgálva a bevezetés előnyeit és hátrányait.

Ahogy az ALTEO részletes minősítésének bemutatása során láthattuk, megnőtt a vállalat által kibocsátott értékpapírok lejáratának ideje. A cég (re)finanszírozási forrásainak összetételét is megváltoztatta a kötvényprogram, javítva annak sokszínűségét. A 2020. szeptember 23-án hatályba lépett változások az NKP keretében megvásárolható vállalati kötvények lejáratát és keretösszegét megnövelték, ami javíthatja a piaci részesedési arányt; és tovább erősítheti a kötvények jelenlétét a vállalkozások életében; valamint még inkább szélesítheti a központi bank monetáris politikai eszköztárát. A jelenlegi járványhelyzet következtében a vállalkozások megrendelésállománya lényegesen lecsökkent, s vannak, akik ezt az állapotot kihasználva meg tudnának valósítani bizonyos beruházásokat, vagy meg tudnának újulni. Ebben csak a finanszírozási források hiánya jelenthet akadályt.

Arra a következtetésre jutottam, hogy – tekintettel a program sikerére – célszerű a Növekedési Kötvényprogramot folytatni, tovább növelve annak keretösszegét. Ezáltal Magyarország kötvénypiacon való jelenléte erősödhetne, amely akár a közepes vállalatok életében is növelné a vállalati kötvények szerepét, noha elsősorban olyan eszközről beszélünk, amely az érett, nagyvállalati szektor számára nyújt forrást (lévén, hogy a hazai kis-és középvállalkozások nemzetközi piacokon nem számítanak kimondottan tőkeerősnek). Azonban számos vállalat számára, amely a közepes vállalatok felső kategóriájába tartozik, komoly fejlesztési forrásokat jelentene a programba való belépés. A nemzetközi piacokon való megmérettetés pedig fokozná a forrásokért folytatott versenyt, ezzel együtt gyorsabb fejlődést alapozna meg, amellyel a tekintélyesebb közepes vállalatok a nagyvállalati szektorba léphetnek.

IRODALOMJEGYZÉK

- BÉZA Dániel – CSAPÓ Krisztián – FARKAS Szilveszter – FILEP Judit – SZERB László (2007): *Kisvállalkozások finanszírozása*. Perfekt Kiadó, Budapest.
- ERB Tamás – HAVRAN Dániel (2015): Mit veszítünk a piaci súrlódásokkal? A pénzügyi piacok mikrostruktúrája. *Közgazdasági Szemle*, XII. évf., 1. szám, 229–262. http://real.mtak.hu/22442/1/01_ErbHavran_u_154844.427309.pdf (Letöltés ideje: 2020. 09. 25.)
- MNB – MAGYAR NEMZETI BANK (2019a): *Vállalati kötvénykibocsátási útmutató az MNB Növekedési Kötvényprogramjához*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest. <https://www.mnb.hu/letoltes/nkp-kibocsatasi-utmutato.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 03. 08.)
- MNB – MAGYAR NEMZETI BANK (2019b): *Tájékoztató a Növekedési Kötvényprogramhoz kapcsolódó vállalati kötvény-kölcsönzés feltételeiről*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest. <https://www.mnb.hu/letoltes/tajekoztato-vallalatikotveny-kolcsonzes.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 09. 28.)
- MNB – MAGYAR NEMZETI BANK (2020): *Tájékoztató a Növekedési Kötvényprogram feltételeiről*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest. https://www.mnb.hu/letoltes/nkp-termek-tajekoztato.pdf?fbclid=IwAR1YP-O-d_OOx8NC_B1wJND3LrllvDCXSaTbndbQdsf-fasE9jBfV8zm-vKc (Letöltés ideje: 2020. 09. 28.)
- portfolio.hu (2019): „Beindult az MNB kötvényprogramja, de kik kapkodták el a papírokat?” (Újságcikk). <https://www.portfolio.hu/bank/20200108/beindult-az-mnb-kotvenyprogramja-de-kik-kapkodtak-el-a-papirokat-411775#> (Letöltés ideje: 2020. 03. 20.)
- SCOPE RATINGS GMBH (2019): *Rating report on the 7th of August in 2019*. Scope Ratings, Berlin, Germany. <https://www.scoperatings.com/ScopeRatingsApi/api/download-analysis?id=0ceeb50b-60d2-4ea2-854e-c5778fcf47b2> (Letöltés ideje: 2020. 03. 08.)
- SCOPE RATINGS GMBH (2020): *Rating report on the 29th of July in 2020*. Scope Ratings, Berlin, Germany. <https://www.scoperatings.com/ScopeRatingsApi/api/download-analysis?id=b649981d-603e-4d40-a7b2-dd7d5205c8e1> (Letöltés ideje: 2020. 09. 26.)
- TÓTH Éva (2012): *Az európai bankrendszer koncentrációs folyamatának következményei*. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.

A BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDÉN MEGKÖTÖTT BEFEKTETÉSI ÜGYLETEK TRENDJEI AZ ELMŰLT ÉVTIZEDBEN

ABSZTRAKT

A tőzsdék kialakulása és a világkereskedelem fejlődési folyamata csaknem párhuzamosan ment végbe. A tőzsdék a történelem folyamán mindig remek helyszínéül szolgáltak annak, hogy a kereskedők, a megtakarításaikat befektetni és forgatni vágyók megtalálják számításaikat, és egyéni érdekeiket összehangolják egy közös cél érdekében. A közös cél ebben az értelemben a hozamok maximalizálást jelenti.

A Budapesti Értéktőzsde, amely idén június 21-én ünnepelte újraalapításának 30. évfordulóját, a magyar tőzsdézés központi helyszínét jelenti. 30 évvel ezelőtt, az újranyitás napján, talán nem is gondolhatták, hogy ma milyen volumenű kereskedési ügyletek mennek végbe a BÉT platformjain. A Budapesti Értéktőzsdén jelenleg zajló változatos és sokrétű tevékenységeket szeretném szemléltetni dolgozatom második részében, bemutatva a kereskedés összetételét befektetői csoportonként, szekciónként, illetve igyekszem rávilágítani arra, hogy mennyiben befolyásolták a forgalmat a különböző nemzet- vagy világgazdasági változások a hazai részvényt piacon.

TDK dolgozatom célja tehát a Budapesti Értéktőzsde befektetési trendjeinek elemzése, külön kitérve a pszichológiai tényezők hatására és a pénzügyi viselkedésméletekre. Itt tárgyalom azokat az elméleteket, amelyek választ adhatnak arra, mi alapján döntenek a befektetők, milyen szempontokat tartanak szem előtt, és milyen stratégiákat alkalmazhatnak.

Dolgozatom gyakorlati jelentőségét abban látom, hogy a rövid távú elemzésekkel szemben hosszú távú trendeket kutat, közvetett segítséget nyújtva a hosszú távú befektetési döntésekhez, pl.: miképpen képezik le a tőzsdei mozgások a világgazdasági folyamatokat reál- és pénzügyi szempontból? Lehet-e a gyorsan változó világban olyan döntéseket hozni, amelyek rövid távú ingadozásra és hosszú távú stabilitásra építenek? A válaszok megtalálásához átfogó, sokszempontú, interdiszciplináris előrejelző munkára van szükség. Ebben a tanulmányban 10 év trendelemzése alapján kívánom legalább részben megválaszolni ezeket a kérdéseket, illetve megteremteni az alapot egy későbbi nagyobb kutatómunkához.

1. A BÉT-EN ZAJLÓ BEFEKTETÉSI TRENDÉK ELEMZÉSE

Ebben a fejezetben a befektetési kedv alakulását, a tőzsdeforgalom változásának irányait fogom elemezni a Budapesti Értéktőzsde internetes oldaláról letöltött adatok segítségével. A vizsgálat során külön alfejezetet kapnak a befektetői csoportok, a tőzsdei szekciók és a kockázat, tehát e szempontok szerint veszem sorra a befektetési trendek változását. Külön alfejezetet kapott még a koronavírus okozta jelentős változások tőzsdére és a befektetőkre gyakorolt hatásának vizsgálata is.

1.1. A tőzsdei forgalom megoszlása befektetői csoportonként

Ebben az alfejezetben befektetői csoportok szerint elemzem a Budapesti Értéktőzsde forgalmi megoszlását 2010-től 2019-ig, illetve vizsgálom a 2020-as előrejelzéseket is. A Budapesti Értéktőzsde nemcsak a hazai, hanem a külföldi befektetők számára is vonzó kereskedési felületet nyújt, és meghatározó szerepet tölt be mind Magyarország, mind a közép-európai régió tőkepiacán. A folyamatos fejlesztéseknek köszönhetően a BÉT ma már a legmagasabb elvárásoknak megfelelően szolgálja ki a kibocsátókat, kereskedőket, befektetőket a világ minden pontján (BÉT1). A hazai tőzsde a magyar értékpapírok másodpiaci kereskedésének központja. Bár a világ más tőzsdéin is kereskedhetnek néhány (BÉT-re is bevezetett) magyar társaság részvényeivel, a befektetők figyelme az esetek többségében a budapesti piacra koncentrálódik: mind a magyar, mind a külföldi befektetők itt bonyolítják le ügyleteik döntő többségét. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a piac nyitott, a budapesti kereskedési platformon keresztül valamennyi értékpapír-kibocsátó számára adott a hozzáférés a teljes globális befektetői piachoz (BÉT2).

A külföldi befektetők általánosságban a tőzsdei értékpapír-forgalom több mint felét jegyezték a vizsgált időszakban. Az 1. ábra a 2010-es azonnali piaci forgalom megoszlását mutatja a befektetői csoportok arányában. Már ebben az évben megfigyelhető volt a külföldi befektetők arányának számottevő súlya, 39%-os részaránnyal. Ez az érték 2011-re már 41,8%-ra növekedett, 2014-re pedig már az 50%-ot is meghaladta – derül ki a BÉT historikus adatelemzéseiből. A külföldi befektetőkhez biztosított elérés alapját az erős hazai befektetői bázis jelenti. Az értéktőzsde 2014-es összefoglaló elemzésében olvasható, hogy részvénytulajdonlás szempontjából a hazai intézményi és lakossági befektetők jelentősége alulmarad a külföldi befektetőkéhez képest, viszont a hazai piaci aktivitás számottevően meghaladja a külföldit. A külföldi befektetők érdeklődése inkább az azonnali piacon volt magasabb, a derivatív piacon ugyanebben az évben mindössze az összforgalom 11%-át tették ki ezek a befektetések. 2014-ben, amellett, hogy nőtt a külföldi befektetők részaránya a Budapesti Értéktőzsde forgalmában, a 2014-es év összegző jelentésből az is kiderül, hogy legaktívabbak az amerikai befektetők voltak, mintegy 33%-os arányt foglalva el a BÉT külföldi befektetői forgalmából. A derivatív piac forgalmi megoszlását vizsgálva ebben az évben elmondható, hogy a külföldi befektetők

részesedése tovább csökkent: mindössze 4,5%-kal voltak jelen a származékos szekcióban, és 12,1%-kal a *BÉT*a-piacon. A hazai börze célja, hogy a magyar értékpapírok kereskedésében betöltött központi szerepét világszerte tovább erősítse.

Az eddigi trendeket vizsgálva megállapítható, hogy a Budapesti Értéktőzsde azonnali piacon a legjelentősebb a külföldi befektetők aktivitása, míg a derivatív piacon ennek éppen az ellenkezője figyelhető meg, a hazai intézményi szereplők és a hazai háztartások befektetéseinek túlsúlyával. Ez az irány a 2015-ös, 2016-os évben sem változott: tovább növekedett a külföldi befektetések aránya, mely 2016-ra elérte az 54,5%-ot az azonnali piacon, míg a derivatív piacon továbbra is a hazai befektetések domináltak, a külföldiek mindössze 0,2%-át tették ki a szekció éves összforgalmának.

2017–2018-ban a piac tovább tartotta ezt az állását, amiből kiindulva az elemzők 2020-ra is hasonló arányokat várnak. Az azonnali piac külföldi befektetők körében tapasztalt népszerűségének hátterében vélhetőleg a javuló magyar befektetői megítélés, a csökkenő országhoz tartozó kockázat és a fejlődő gazdasági teljesítmény állhat. A hazai befektetők számára továbbra is a magasabb kockázattal jellemezhető derivatív piac a vonzóbb, ennek oka a hazai befektetők magasabb kockázati étvágya és magasabb hozamelvárásai lehetnek.

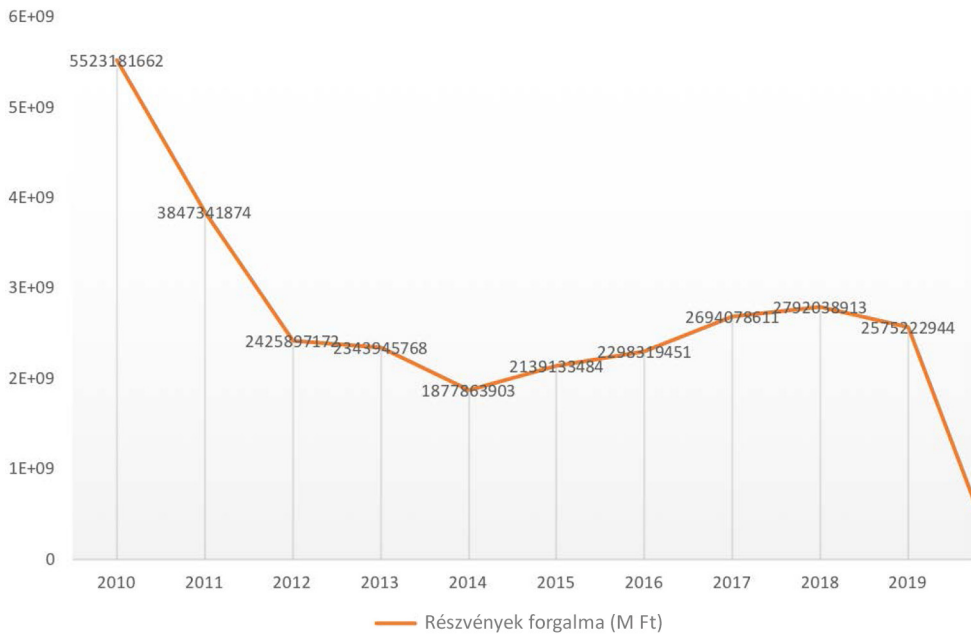
1.2. A tőzsdei forgalom alakulása szekciónként

A következő alfejezetekben a szekciók forgalmának trendjeit, alakulását, illetve azok hátterében álló makrogazdasági tényezőket fogom ismertetni. 2010, illetve a nagy gazdasági világválság óta a tőkepiac is jelentős változásokon ment keresztül; a befektetői kedv és kockázattal vállalási hajlandóság pedig a gazdasági eseményeknek és az aktuális híradásoknak megfelelően változott.

1.2.1. A részvénytőzsde forgalmának alakulása

Az 1. ábra szemlélteti a részvények forgalmában végbement jelentős és hullámozó forgalmat. A 2010-es és 2011-es évben látható erőteljes forgalomgyengülés még a válság utóhatásának tudható be. A Magyar Nemzeti Bank 2010-ben készült éves makrogazdasági jelentéséből is kiderül, hogy a 2008-ban kezdődött recesszió nagyban befolyásolta a befektetési kedvet: az előző évtizedekhez képest újraértékelődtek a kockázatok, magasabbak lettek a kockázati felárak, így a hazai és a külföldi befektetők is óvatosabbak lettek, a magyar makrogazdasági egyensúlytalanságoknak köszönhetően.

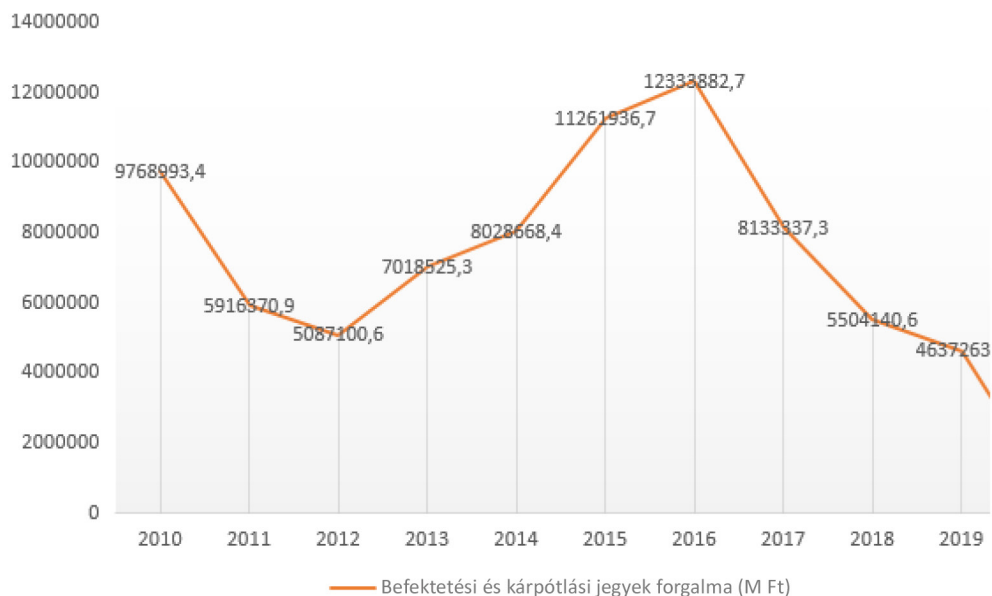
A Magyar Fejlesztési Bank 2011-es éves jelentésében is olvasható, hogy a magyar gazdaság „megtorpant”, és lassan lábalt ki az előző évek válságos helyzetéből. Ennek oka a kedvezőtlen külső gazdasági környezet, az euró-zóna elhúzódó adósságai voltak, illetve az, hogy a belső kereslet nem tudta ellensúlyozni a kedvezőtlen külső folyamatok hatásait. A magyar GDP 2011-ben a vártnál jobb, 1,5%-os bővülést mutatott, azonban a lakossági fogyasztás továbbra is stagnált, ami hatalmas fékezőerőt jelentett a gazdasági növekedés számára. A fogyasztást és a befektetéseket is jelentősen befolyásolta a bérek

1. ábra. A részvényszekció forgalmának alakulása 2010–2019 között (M Ft)
(Forrás: saját készítésű diagram, a BÉT honlapjáról letöltött adatok segítségével)

és a lakossági hitelek alakulása. A nettó bérek elmaradtak a bruttó bérek növekedéséhez képest, és a lakosság vásárlóereje is veszített az értékéből. Szintén kiderül az MFB éves jelentéséből, hogy a részvények árfolyama régiós átlag alatti eredményt ért el, ami a gyengülő világgazdasági és hazai kilátásoknak, a visszaeső kockázatvállalási kedvnek és magyar gazdaság romló megítélésének volt köszönhető. A 2011-es gyengébb eredmények hátterében olyan országspecifikus tényezők is álltak, mint a forint gyengélkedése vagy a megemelkedett országhoz tartozó kockázati prémium. A hazai börze jövőbeli kilátásait ekkor az is rontotta, hogy 2011-ben a forgalom jelentősen elmaradt az egy évvel korábbitól. Ez hétéves negatív rekordot is jelentett, éves szinten mintegy 3847 milliárd forintnyi forgalommal. 2008-ban a negatív külgazdasági és belső hatások eredményeképpen 53,3%-kal esett a BUX-index értéke, és 2011-ben ismét 20,4%-os csökkenéssel zárta az évet (BÉT3).

A Magyar Fejlesztési Bank 2013-ban elkészített éves elemzése szerint 2013-ban a várakozásokhoz képest jelentősebb mértékben bővült a magyar gazdaság. Emelkedni kezdett a keresetek vásárlóereje, és növekedésnek indultak a nettó bérek. A háztartások megtakarítási és befektetési szerkezete megváltozott, nőtt a befektetési jegyek forgalma, és a lakosság tulajdonában lévő állampapír-állomány is tovább bővült. A következő diagram (2. ábra) is igazolja, hogy a részvényszekción belül a befektetési jegyek kereslete a 2011-es és 2012-es gyengébb eredmények után 2013-tól jelentős növekedést produkált. Ennek oka a betéti kamatok folyamatos csökkenése lehetett. Az állampapírpiacon erősö-

2. ábra. Befektetési és kárpótlási jegyek forgalma 2010–2019 (M Ft)
(Forrás: saját készítésű diagram, a BÉT honlapjáról letöltött adatok segítségével)

dése annak volt betudható, hogy az államkötvényeket nem terhelte a kamatadó melletti 6%-os egészségügyi hozzájárulás.

A BÉT irányadó indexe is várakozásokon fölüli eredményeket ért el 2013-ban 4,7%-os emelkedéssel, azonban ez továbbra is a nemzetközi befektetői hangulat ingadozásaihoz igazítható érték, hiszen a nagyobb globális kockázati étvág és likviditásbőség hajtotta felfelé a részvények árát, valamint az országhoz kapcsolódó kockázati felár süllyedése és a gazdasági kilátások javulása is támaszt nyújtott a BUX növekedésének. A kockázatvállalási kedv élénküléséhez mérten viszont nyomottabb volt a BUX értéke a várhatónál.

A Századvég Gazdaságkutató Zrt. 2014-ben készült elemzésében olvasható, hogy a magyar gazdaság 2014-re nyolc éve nem látott ütemben növekedett, aminek az oka a belföldi felhasználás élénkülése is lehetett. A fogyasztók bizalmát jelző indexek értéke is javult, a kedvező gazdasági kilátásokkal összhangban. A munkaerőpiac fejlődése a gazdasági növekedés dinamikájához képest lelassult, a foglalkoztatottak száma visszaesett. A lakossági költségeket továbbra is fékezte a magas adósságállomány, illetve az óvatossági megtakarítások. Az 1. ábrán is látható a 2013-as és 2014-es év közötti lassabb csökkenés a részvények forgalmában. Az állampapírpiaci hozamok is követték a globális piacok mozgásait, a rövid lejáratú papírok hozamai nagyobb mértékben, a hosszú lejáratú papíroké mérsékeltebb ütemben csökkentek.

Szintén a Századvég Zrt. 2016 márciusában elkészített jelentéséből következtethetünk a részvénypiaci keresletben bekövetkező változások háttérében álló makrogazdasági folyamatokra. A magyar gazdaság kedvező trendjei 2015-ben is folytatódtak, ami mö-

gött a háztartások fogyasztásának, illetve a hazai beruházásoknak a bővülése állhatott. A munkaerőpiacon nőtt a foglalkoztatottság és az aktivitás, a keresetek növekedtek, és ezzel arányosan a befektetési hajlandóság is fokozódott. A hazai kockázati környezet szintén javuló tendenciát mutatott, a forint erősödött az euróval szemben, az országhoz tartozó kockázati felár alig emelkedett – annak ellenére, hogy Magyarország a minősítések szerint maradt a „befektetésre nem ajánlott” kategóriában. 2016-ra az előrejelzések szerint további GDP növekedést és a pozitív gazdasági trendek követését várták, ami be is igazolódott a tőkepiaci befektetések vonatkozásában. Mintegy 2298 milliárd forintba növekedett a részvények, és 12 milliárd forintba a befektetési és kárpótlási jegyek forgalma. A BUX index követte az emelkedő trendeket.

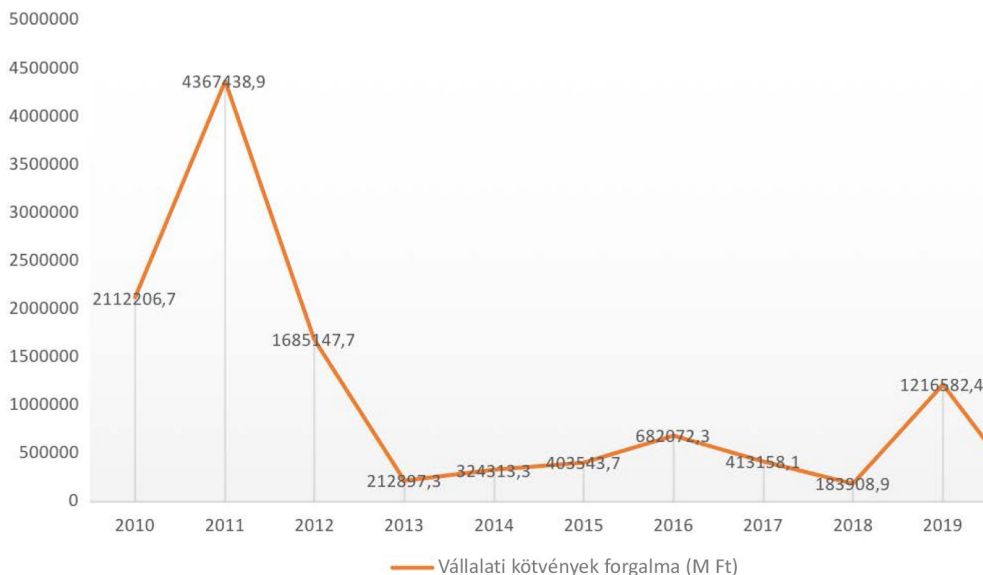
Az OTP Bank 2017-es éves jelentésében olvashatjuk, hogy a fejlett világban továbbra is kedvezően alakultak a makrogazdasági folyamatok. Az eurózónában az előzetes várakozásokat is fölülmutatta a gazdaság bővülése, még a Brexit-tárgyalások addigi eredményei sem jelentettek problémát. Az előrejelzésekhez képest is magasban alakult a magyar GDP, tovább erősödött a forint. A gazdasági erősödés tovább támogatta a részvények iránti kereslet növekedését, míg a befektetési jegyek tekintetében jelentős csökkenés történt (2. ábra), aminek hátterében az MNB olyan intézkedései állhattak, mint a jegybanki alapkamat szinten tartása.

A Pénzügyminisztérium 2018-ban elkészítette saját makrogazdasági és költségvetési prognózisát a 2022-ig tartó időszakra, mely szerint a gazdasági növekedés érett szakaszba lépett, amit a bővülés dinamikájának mérséklődése is tükrözött. Az egyre kevésbé támogató külső környezet ellenére 2018-ban pozitív változások mentek végbe hazánkban, felgyorsult a belső növekedés, aminek legfőbb mozgatórugóját a beruházások bővülése képezte. A lakosság jövedelmi helyzete jelentősen javult, a munkaerőpiaci változások is követték a kedvező trendeket. A befektetési jegyek iránti kereslet csökkenése is lassuló dinamikát mutatott, míg a részvénytőke forgalma stagnált 2018–2019 között.

2019-ben a világgazdaság lassulása kedvezőtlen hatással volt a magyar gazdaságra. A külső gazdasági környezet tekintetében több recessziót előrejelző tényező is megjelent, aminek hátterében a protekcionista amerikai (és kínai) gazdaságpolitika, a fenntarthatósággal kapcsolatos aggodalmak, a globális járműipar kihívásai, a COVID19-járvány egyre gyorsuló terjedése, valamint az elhúzódó Brexit-ügy is állhatnak. „A növekedési folyamatok érdemi javulására nincs kilátás” – olvasható a Pénzügyminisztérium a 2019-től 2023-ig tartó időszakra vonatkozó makrogazdasági és költségvetési előrejelzéséből. A bruttó hazai termék 2019 első felében 5,1%-kal emelkedett, növekedtek a lakossági beruházások és megtakarítások is. A bérek dinamikusan emelkedtek, ami növelte a háztartások jövedelmét is, és ez mind a fogyasztásra, mind a növekedésre kedvezően hatott. A 2019-es esztendő, a 2018-as évhez hasonlóan mozgalmasnak számított a pénzügyi piacok szempontjából. A magyar hozamok 2019-ben rekordalacsony szintre csökkentek, ezzel párhuzamosan az országhoz tartozó kockázati felár is mérséklődött, és az ország befektetői megítélése javult. A koronavírus-járvány kirobbanása előtt íródott prognózisban az olvasható, hogy az elemzők 2020-ban továbbra is a gazdasági helyzet stagnálására számítottak.

1.2.2. A Hitelpapír szekció forgalmának alakulása – az állampapírpiacon elszívó ereje

A hitelpapír szekción belül a befektetők különböző kincstárjegyekkel, jelzáloglevelekkel, vállalati- és államkötvényekkel kereskedhetnek. A vállalati kötvények forgalmának ingadozása a legszámottevőbb ezen a piacon.

3. ábra. Vállalati kötvények forgalma 2010–2019 (M Ft)

(Forrás: saját készítésű diagram, a BÉT honlapjáról letöltött adatok segítségével)

Az óvatosabb befektetési stratégiát követők számára a kötvények adásvétele vonzóbbnak bizonyulhat, az alacsonyabb kockázat miatt. A BÉT termékpalettáján a pénzügyi intézmények és nagyvállalatok fix és változó kamatozású kötvényei is elérhetőek, teret adva a vállalati forrásbevonás valamennyi tőkepiaci eszközének (BÉT). A vállalati kötvények forgalmának vonalát követve látható, hogy a 2011-es évben ugrásszerűen nőtt meg a vállalatok által kibocsátott kötvények kereslete, ennek hátterében az állhat, hogy a kedvezőtlen kockázati és belgazdasági tényezők miatt mind az azonnali piaci részvények (1. ábra), mind a határidős részvények (6. ábra) kereslete csökkent, és a befektetők inkább biztonságosabb lehetőségek után néztek. 2012-től kisebb visszaesést figyelhetünk meg a vállalati kötvények forgalmában, ami a következő évre fokozódott, majd 2014-től stagnált az ilyen típusú értékpapírok forgalma. A tavalyi, azaz a 2019-es év magasabb értékeket produkált az előző évekhez képest, 1216 milliárd forintnyi forgalommal.

A Budapesti Értéktőzsde másodlagos piacot biztosít az állam által kibocsátott értékpapírok számára is. Az Államadósság Kezelő Központ Zrt. (ÁKK) a forintban kibocsátott államkötvények és diszkontkincstárjegyek nagy részét tőzsdére vezeti, így a befektetők

számára elérhetővé válik a magyar állam által forintban kibocsátott értékpapírok jelentős része. A tőzsdei termékpalettán a rövidebb futamidőt a 3–5 éves államkötvények képviselik, a 12 hónapos kincstárjegyek mellett. Akik hosszabb időre szeretnék ilyen módon befektetni megtakarításaikat, akár 10–15 éves államkötvényeket is vásárolhatnak a BÉT-en. Érdekes itt megjegyezni, hogy az állampapírok tőzsdei forgalmának volumene elenyésző az elsődleges kibocsátók forgalmi adataihoz képest, így a következő adatok erről a piacról az Államadósság Kezelő Központ Zrt. hivatalos oldaláról származnak, és az egyes évek makrogazdasági elemzései alapján vizsgálom az állampapírok elszívó erejét.

A 2012-ben kiadott makrogazdasági elemzésből kiderül, hogy a 2011-ben bekövetkezett, Magyarországot érintő kockázati leminősítések egyre óvatosabbá tették a hazai, valamint a külföldi befektetőket egyaránt, ami a papírok árának csökkenéséhez vezetett, és a globálisan mérséklődött kockázati étvágy kisebb lejtmenetbe kényszerítette az állampapírpiac forgalmát (11. ábra). A 2013-ban az ÁKK által közzétett sajtóközleményből látható, hogy 2012-ben a lakosság számára értékesített állampapírok növekménye 512,7 milliárd forintot tett ki, míg jelenleg a lakosság kezében lévő összes mennyiség 1043,5 milliárd forintnyi értékpapír, ami az előző évekhez képest jelentős fellendülésnek tekinthető. A 2014–2015-ös éveket nézve elmondható, hogy az állampapírok népszerűsége töretlen maradt, míg a vizsgálat ugyanezen éveiben megfigyelhető az azonnali és a határidős részvények forgalmának visszaesése. Ez az ingadozás akár az állampapírpiac elszívó erejének is betudható, hiszen az alacsonyabb kockázatvállalási hajlandóságot tanúsító befektetők vagy spekulánsok inkább orientálódnak az állampapírokkal történő kereskedés felé, a jóval kockázatosabb és kiszámíthatatlanabb részvénytőzsdén helyett.

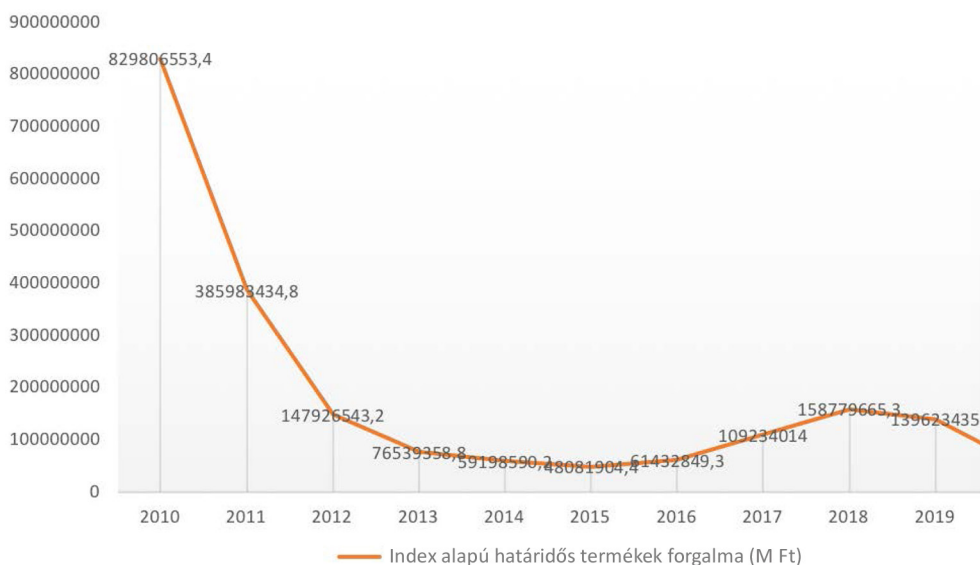
2016-ban is mintegy 1550 milliárd forintos növekedés történt a lakossági kézben összpontosuló állampapír-állományban. „Az állomány 2010 óta folyamatosan bővül és az elmúlt két év növekedési üteme kiemelkedő volt” – derül ki az ÁKK 2017-es évet összegző sajtóközleményéből (ÁKK 2018). Ugyanezen közleményben található diagram szemlélteti, hogy 2010 óta több mint tízszeresére nőtt a lakossági állampapírok állománya. Az elemzők a 2017-es évre további növekedést prognosztizáltak, ami be is következett – nem véletlenül titulálták a 2017-es évet is „az állampapír-megtakarítások évének” egy 2018-ban kiadott sajtóközleményben. Az évek óta tartó folyamatos és dinamikus bővülés oka, hogy az állampapírok egyet jelentenek a biztonságos befektetéssel, a versenyképes kamattal és a széleskörű hozzáférhetőséggel. 2017–2018-ban az államadósság döntő részét már hazai megtakarításokból finanszírozták, a 2010 óta eltelt időszakban több mint tizenötszörösére emelkedett a lakossági állampapír-állomány. A magyar állampapírok 2019-ben is központi szerepet tölthettek be a megtakarítási piacon, a tavalyi év végére a lakosság kezében lévő állampapír-állomány meghaladta a 9074 milliárd forintot.

A magyar állam ösztönzése, a befektetőknek az állampapírpiac felé történő terelgetése – kedvező kamatozást, alacsony kockázatot és biztos megtérülést ígérő kampányokkal – megtette a hatását a kockázatosabb tőzsdei részvény- vagy devizakereskedelemre

is. Az állampapírpiac hazai felfutásának éveiben érzékelhető volt az elszívó hatás: egyre többen keresték a kevésbé kockázatos, biztosabb befektetéseket, alacsonyabb hozamszint bevállalása mellett. Az állampapírpiaci forgalom nemcsak az államkötvényeket, hanem a diszkontkincstárjegyeket is magában foglalja, amelyek inkább a kisbefektetők igényeit elégítették ki évről évre, szintén növekvő forgalmi trend mellett.

1.2.3. A származékos szekció forgalmának alakulása

A származékos szekció forgalmának vizsgálata során külön-külön érdemes elemezni a határidős deviza-, a határidős részvény- és a határidős indexalapú termékek keresletét. A Budapesti Értéktőzsde származékos szekciójában határidős és opciós ügyleteket tudunk lebonyolítani. A derivatívákkal történő kereskedés során fontos szem előtt tartani, hogy ezen termékek árfolyama egy másik alaptermék árfolyamából származik, ilyenek például az indexalapú határidős termékeken belül az olyan derivatívák, amelyek a BUX-index árfolyamát követik. A 4. ábra szemléletesen ábrázolja az indexalapú határidős termékek forgalmát, egészen 2010-től.

4. ábra. Indexalapú határidős termékek forgalma 2010–2019 (M Ft)

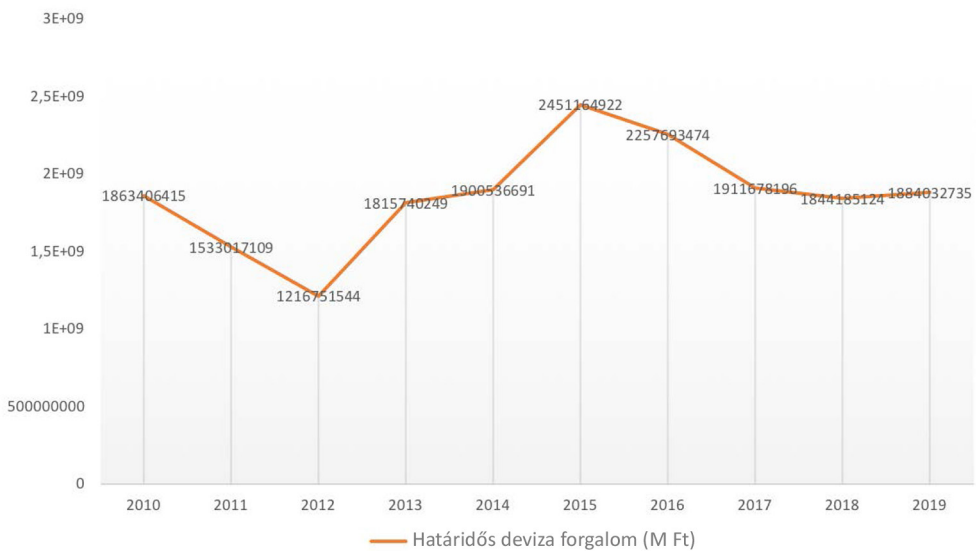
(Forrás: saját készítésű diagram, a BÉT honlapjáról letöltött adatok segítségével)

Ahogy már az előző fejezetben is említettem, 2010-től mindinkább egy óvatos befektetői stratégia jelent meg a tőkepiacon, amelynek hátterében a belföldi és euróövezeti bizonytalanságot keltő tényezők álltak. A Budapesti Értéktőzsde által kiadott 2010-es összefoglaló elemzésben olvasható, hogy a derivatív szekció forgalmának közel felét a hazai magánbefektetők generálták, itt kisebb volt a külföldi befektetők súlya az azonnali piacokhoz képest. Megfigyelhető, hogy a derivatív piac összforgalmának mindössze

21%-át tették ki az indexalapú termékek, 31,6%-át a határidős részvények, és 47,4%-át a határidősdeviza-forgalom.

Az elemzés 2011-es kiadása szerint az indexalapú termékek forgalma a származékos szegmensben belül csökkenő tendenciát mutatott, 14,1%-os forgalmi részaránnyal, azonban a határidős BUX-kontraktusok még mindig népszerűek voltak a befektetők körében. A kereslet csökkenését 2010 és 2013 között a 4. ábra is tükrözi. A meredek lejtmenetet követő forgalmi adatok háttérben állhatnak bizonyos pszichológiai tényezők is, mint például a nyájhatás érvényesülése. 2013-ban az ország befektetői hajlandóságát és kockázatvállalási étvágját egyfajta stagnálás jellemezte, ami nemcsak az indexalapú határidős termékek keresletében jelent meg.

Az 5. ábra a határidős devizaforgalmat mutatja meg, 2010-től kezdődően.

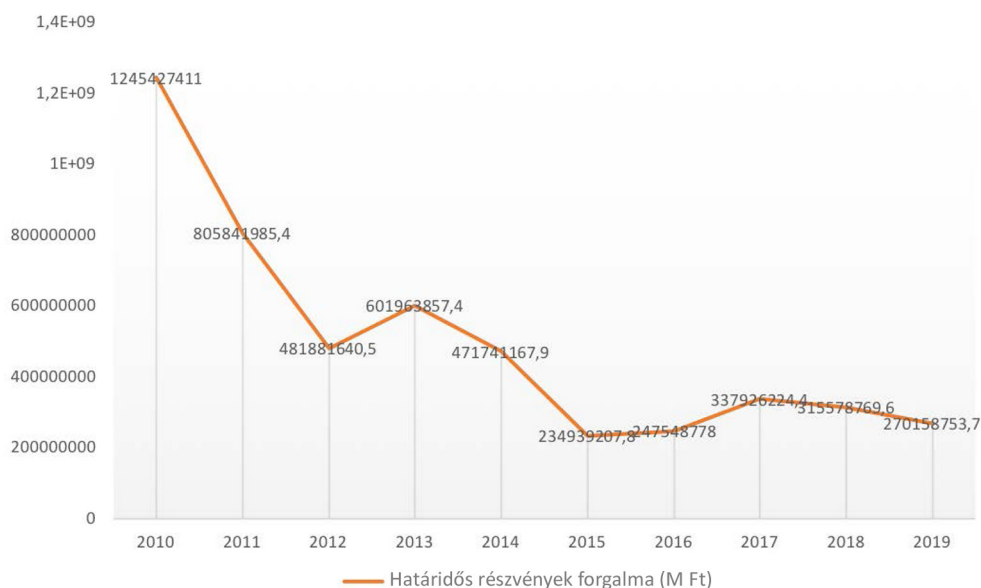

5. ábra. Határidős devizaforgalom 2010–2019 (M Ft)

(Forrás: saját készítésű diagram, a BÉT honlapjáról letöltött adatok segítségével)

Az 5. ábrán látható egy erősebb csökkenő trend 2010 és 2012 között, azonban itt érdemes megjegyezni, hogy a BÉT összefoglaló elemzése alapján a derivatív piac forgalmának legnagyobb részét a határidős deviza képezi; ez 2010-ben mintegy 47,4%-ot, 2011-ben pedig már 56,4%-ot jelentett. 2013-tól a határidős devizapiacot is stagnálás, majd lassú növekedés jellemezte.

A 2014-es év slágertermékei a származékos szekción belül továbbra is a devizapiaci instrumentumok voltak, melyek forgalma 43%-kal emelkedett az előző évhez képest (5. ábra), míg a részvényt piac szinte egészét lefedő részvény- és indexalapú termékek a derivatív piac árfolyamértéken vett forgalmának 21%-t tették ki.

6. ábra. Határidős részvények forgalma 2010–2019 (M Ft)

(Forrás: saját készítésű diagram, BÉT honlapjáról letöltött adatok segítségével)

A 6. ábra is tükrözi az eddigi megállapításokat: az éves összefoglaló elemzésekből látható, hogy a határidős részvények forgalma a származékos szekciónak 31,6%-át tette ki 2010-ben, és ez az érték 2011-re 29,5%-ra csökkent.

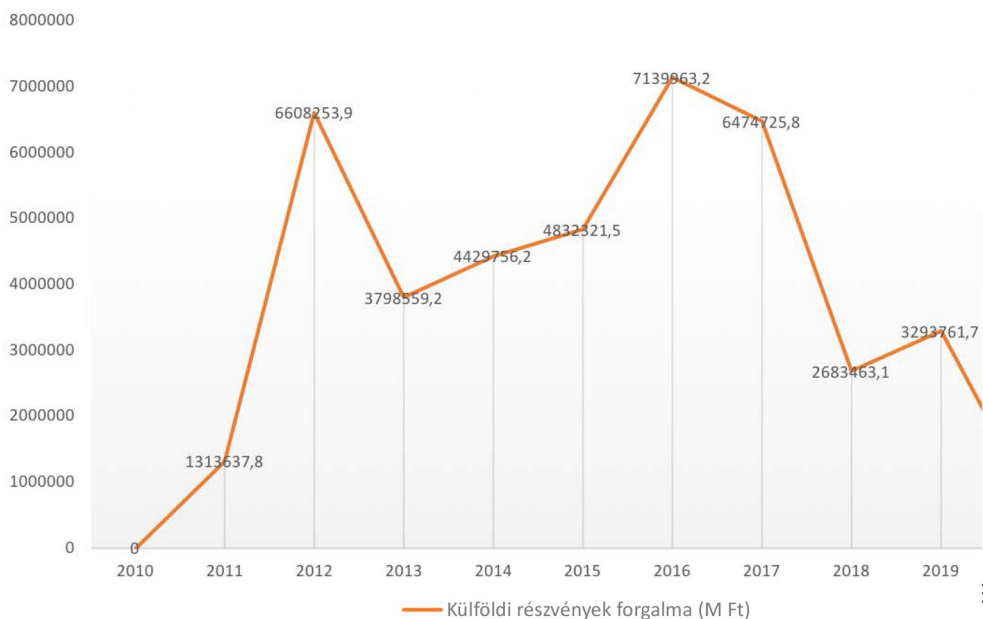
A BÉT 2016-ban kiadott, előző évet lezáró sajtóközleményéből kiderül (BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE 2016a), hogy 2015-ben a Budapesti Értéktőzsde származékos piacán csak az októberi hónapban 238 milliárd forint értékben cseréltek gazdát kontraktusok, ami az előző év ugyanezen időszakához viszonyítva mintegy 33%-os emelkedésnek felelt meg. Az emelkedő keresletnek legnagyobb nyertesei ismét a devizapiaci szereplők voltak, 29%-os forgalomemelkedéssel az előző évhez képest, ezzel szemben a többi termék forgalma kisebb lejtmenetet követett. A BÉT egy másik 2016-os sajtóközleményében erős évkezdésről nyilatkozik a hazai börze (BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE 2016b). Az év első hónapját közel 11 milliárd forintos napi átlagforgalommal indította, ami a megelőző évekhez képest kiugró értéknek számít; majd ahogyan ezt az évet indította, éppúgy rekordokkal zárta. A várakozásokat fölülmúlóan kedvező 2016-os adatok a származékos piacon is kifejtették pozitív hatásukat, és forgalomnövekedés formájában jelentek meg a határidős részvények és indexek piacán. A 5. ábra erre az időszakra egy kisebb forgalomcsökkenést mutat a határidős devizapiacra, azonban ezek a termékek még mindig csúcstartónak minősülnek a derivatív szekcióban. Az Értéktőzsde 2017. év eleji közleménye szerint tovább fokozódhat a hazai tőkepiac versenyképessége, hiszen a BÉT útjára indította a 2016 és 2020 közötti időszakra vonatkozó tőkepiac- és tőzsdefejlesztési terveinek végrehajtását.

2017-ben 17,5%-kal nőtt a tőzsdei átlagforgalom 2016-hoz képest, ami a származékos piacon is a növekvő trendek követését eredményezte. 2018 derekán a Budapesti

Értéktőzsdét is stagnáló árak és kisebb forgalomcsökkenés jellemezte, aminek háttérében a Brexittel kapcsolatos bizonytalanság is állhatott, majd 2019-re erősödés volt tapasztalható, mintha a tőzsdék globálisan az elmúlt évek gyengélkedéseit próbálták volna feledtetni. A 2020-as év Magyarországon vegyes hangulatban indult. Bár a gazdaság és a Budapesti Értéktőzsde a legfrissebb hírek szerint viszonylag jó adatokat produkál, a befektetők világszerte óvatosabbnak bizonyulnak, a koronavírus terjedése és annak gazdasági hatásai miatt. Mindenesetre a gazdasági előrejelzések egyelőre pozitív képet mutatnak.

1.2.4. A BÉTa piac forgalmának alakulása

A Budapesti Értéktőzsde BÉTa piaca 2011 novemberében indult útjára, itt a befektetők a külföldi részvényekkel való kereskedés lehetőségével élhetnek.

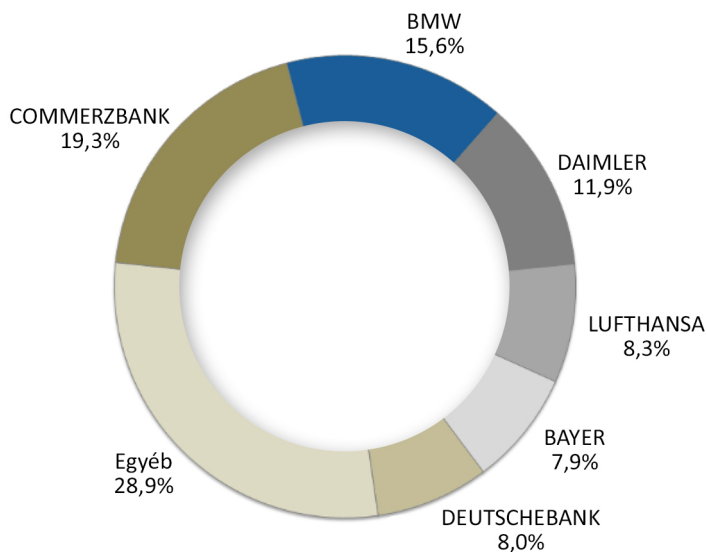
7. ábra. Külföldi részvények forgalma 2011–2019 között (M Ft)

(Forrás: saját készítésű diagram, a BÉT honlapjáról letöltött adatok segítségével)

A hazai értékpapírpiacon már kezdésének évében 1314 millió forintnyi forgalommal nyitott, és a BÉT 2012-ben kiadott, a 2011-es évet összefoglaló elemzéséből kiderül, hogy akkoriban a legnagyobb népszerűségnek a Commerzbank részvényei örvendtek a befektetők körében, e részvények forgalma a BÉTa piac összforgalmának 54,5%-át adta. 2012-ben már ugrásszerűen megnőtt a viszonylag úkeletű piac forgalma, 6608 milliós forgalommal – ez lélektani szempontból akár az „újdonság varázásának” is betudható – a hazai befektetők körében is egyre népszerűbbé vált a külföldi részvényekbe történő investálás gondolata. A nagy érdeklődést 2013-ban egy kisebb visszaesés, majd stagnálás követte.

Utóbbi az előző fejezetekben is említett makrogazdasági hatásoknak volt köszönhető, hiszen ebben az időszakban más piacokat is lassuló tendencia jellemzett.

A BÉT 2015-ös évösszegző sajtóközleményében olvasható (BÉT 2015), hogy a *BÉTa* piacon ekkor már 22 külföldi részvénnel kereskedtek, ezek átlagos napi forgalma 19,4 millió forint volt, ami 8,6%-kal haladja meg a 2014-es forgalmat. A következő sajtóközleményből származó, 8. ábra szemlélteti, hogy 2011-es év egykori nyertese, a *Commerzbank* részvényei a 2015-ös évben is központi szerepet töltek be 19,3%-os részesedéssel a *BÉTa* piaci összforgalomból.

Forrás: BÉT

8. ábra. *BÉTa* piaci részvények forgalma 2015-ben
(Forrás: bet.hu)

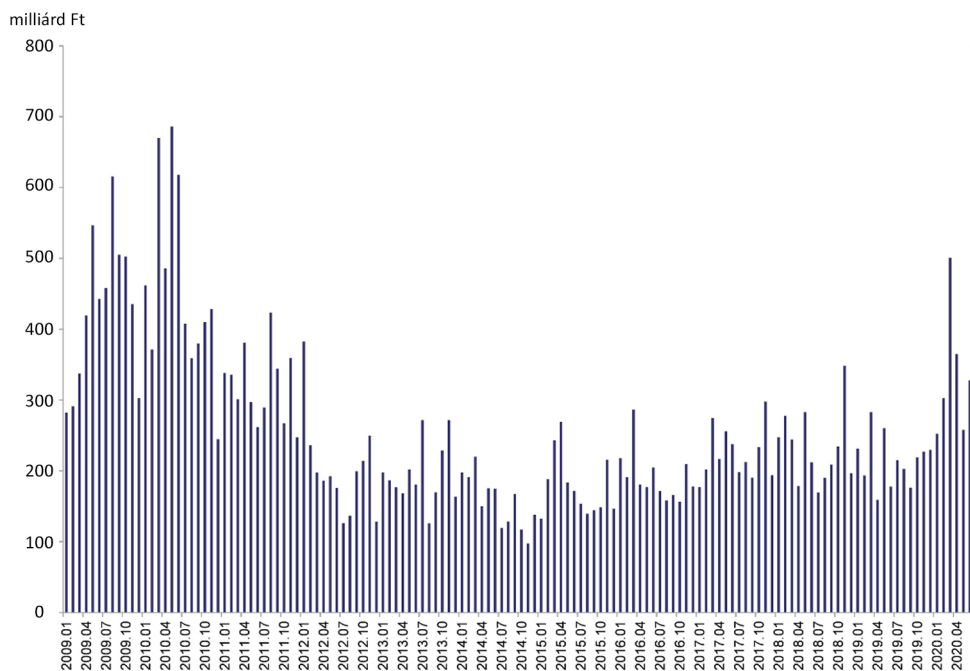
A 2016-os évre ismét meredekebben növekvő trendet követett a *BÉTa* piac forgalma, ennek legnagyobb nyertesei ebben az évben a Deutsche Bank részvényei voltak, a legszámottevőbb forgalommal a szekcióban. A 2017–2018-as éveket lassú csökkenés jellemezte: a kül- és belgazdasági bizonytalanságok befektetőkre gyakorolt hatásai a külföldi részvények keresletére is kihatással voltak. 2019-re a csökkenő trend megfordult, és a tavalyi évben már 3294 millió forintot produkált a piac. Ezévből a már 2011-ben is népszerű *Commerzbank* részvények álltak az érdeklődés központjában, közel 758 millió forintot forgalomból – derül ki a BÉT historikus adatainak elemzéséből.

1.2.5. Előrejelzések és várakozások a 2020-as évvel kapcsolatban – a koronavírus hatásai a BÉT-re

A Pénzügyminisztérium 2019–2023-as időszakra vonatkozó előrejelzésében olvashatjuk, hogy továbbra is a magyar államháztartás kiegyensúlyozott gazdálkodására számítanak,

illetve arra, hogy az államadósság is csökkenő pályán halad tovább (PÉNZÜGYMINISZTERIUM 2019). 2019-ben tovább javult a magyar gazdaság piaci megítélése, amit a *Standard & Poor's* hitelminősítő intézet felminősítése is tükröz. Az előrejelzéseket tekintve 2020-ban is folytatódhatott volna a magyar gazdaság lendületes felzárkózása. Ami a befektetéseket illeti, a 2019-es évben fellendítette a magyar állampapírpiazi keresletet az új, fix kamatozású, 5 éves futamidejű Magyar Állampapír Plusz megjelenése, ami tovább gördíthette volna a magyar gazdaságot növekedési pályáján. Azonban márciusra már a koronavírus rohamos globális terjedése határozta meg Európa és az ország gazdaságának fejlődését, nyomot hagyva mind az állampapírpiazi, mind a tőzsdei kereskedelemben.

A Budapesti Értéktőzsde kora márciusi közleménye szerint a hazai börze egy ideig tartotta magát a COVID19 okozta válságos helyzetben is. Miközben a világ részvénytőzsdéin a befektetési kedv csökkenő tendenciát mutat, a BÉT mindaddig ütésállóbbnak bizonyult, de a további kilátások a tőzsdei hangulatot, a kereskedési aktivitást, a kockázattűrő hajlandóságot tekintve eléggé bizonytalanná váltak. Már egy áprilisban megjelenő sajtóközleményben olvashatjuk, hogy a koronavírus negatív hatásai a BÉT-et sem kímélték, a részvényárak jelentősen csökkentek, változékony kereskedési kedv mellett. Ez leginkább a két jelentős *blue chip* részvény, a MOL és az OTP árfolyamán volt észrevehető. A kereskedési aktivitás ugyan megnőtt, de ez a pozíciózárási kedv élénkülésének tudható be. A BUX, a BUMIX és a CETOP indexek értékei jelentős esést mutattak (BÉT).

9. ábra. A BÉT-en jegyzett részvények összforgalma 2009–2020 között
(Forrás: bet.hu)

Áprilisban már mérsékelt stabilitás, hanyatló optimizmus jellemezte a nemzetközi tőzsdéket, köztük a Budapesti Értéktőzsdét is. A BUX értéke, valamint a jelentősebb részvények árfolyamai is óvatos növekedési trendet kezdtek követni, illetve ekkorra a kínai, dél-koreai és japán indexek is azt tükrözték, hogy a világ a járvány kedvezőbb szakaszába lépett gazdasági szempontból. Míg a nemzetközi tőzsdéken a kiugró értékeket gyors és nagymértékű zuhanás követte, a legfrissebb sajtóközlemény szerint júniusban a BÉT sokkal kiszámíthatóbb viselkedést mutatott. A márciusi zuhanást követően a BUX-index értékében növekvő tendenciát érvényesült, június elején már csaknem elérte a járvány előtti értékeket, majd a hónapban újabb stagnálás jellemezte. A forgalmat tekintve egyfajta kiegyensúlyozottság figyelhető meg a márciusi csúcsértékek után.

A koronavírus-járvány okozta feszültségek azonban nemcsak a tőzsdei indexekre és a részvények árfolyamára voltak hatással, de a befektetők kockázatvállalási hajlandóságára, kereskedési kedvére is rányomták bélyegüket. Az elmúlt években minden kereskedő a piacok lassabb emelkedéséhez volt hozzászokva, rendkívüli esések nélkül. Ezért jelentett nagyon nagy érzelmi terhet a hosszútávú befektetők, a *daytraderek* és a spekulánsok számára is, hogy a tőzsdék nagyobb eséseket produkáltak, mint a 2008-as válság folyamán.

2. A KOCKÁZATOK BEFOLYÁSOLÓ EREJE A TŐZSDEI BEFEKTETÉSEKBEN

„A legnagyobb kockázat az, ha nem vállalsz semmilyen kockázatot” – véli Mark Zuckerberg. A befektető vagy spekuláns, amikor a tőzsdén kereskedik, bizonyos instrumentumok megvásárlásával alacsonyabb vagy magasabb kockázatot vállal, így a kamatokban a kockázat vállalásának az ára, a kockázati prémium is megjelenik, befolyásolva a kamatok szintjét (KOSTOLANY 2000). A tőzsdei befektetések vonatkozásában a különböző befektetési stratégiák is tükrözik a kereskedők vagy spekulánsok kockázatvállalási hajlandóságát.

2.1. A kockázatok típusai, kockázati minősítések

Az első és legfontosabb mérlegelendő kérdés a hozam és kockázat kapcsolata a befektetéseken. A befektetők magasabb hozamelváráshoz magasabb kockázatvállalási hajlandóság szükséges, hiszen a magas hozam egyenlő a magas kockázattal. A befektetési termékeknel a kockázat fogalma azonban nem egységes, több típusú kockázatról eshet szó, többek között: piaci kockázatról, hitelkockázatról, likviditási kockázatról, deviza-kockázatról, kamatkockázatról és a tőkeáttétes kereskedésben rejlő kockázatról (MNB).

Az országkockázat lényegében egy mutatószám, amely összesíti a külgazdasági kapcsolatokban rejlő speciális kockázati tényezőket. A szerződésekben ez a mutató kockázati

felárként is megjelenhet. Országkockázat alatt tulajdonképpen egy adott országba történő befektetés kockázatát értjük, amely magában foglalja az ország politikai, társadalmi, gazdasági és nemfizetési kockázatát is. A világ egyik legnagyobb hitelbiztosítója, az *Euler Hermes* negyedévente készíti el országkockázati elemzését valamennyi országról. A legfrissebb, 2019. decemberi felmérésből kiderült, hogy Magyarország a *medium risk* kategóriába sorolandó, tehát a közepesen kockázatos országok közé tartozik, csakúgy, mint Bulgária, Olaszország vagy akár Kína. Magyarországon a besorolást befolyásoló pozitív tényezőkhez tartozik az általánosan stabil parlamenti demokrácia, az uniós tagság, az erős és versenyképes ipari szakosodás, és a folyó fizetési mérleg többlete (2010 óta). A kedvezőtlenül befolyásoló tényezők a szokatlan gazdaságpolitikai intézkedések, az Európai Unióval való bonyolult kapcsolat, az államadósság magas szintje, illetve az árfolyam-volatilitás.

2.2. Befektetési lehetőségek összehasonlítása, kockázatuk szerint

Az egyének számára mindig nehéz kérdés, hogy mibe érdemes befektetni, mekkora kockázatot érdemes vállalni. A legtöbb befektetőnek a kockázatvállalás önmagában nem jelent örömet, a magasabb kockázattal bíró befektetésektől magasabb hozamot várnak el (BREALEY – MYERS 2005). A részvényekkel ellentétben a vállalati kötvények közepes kockázatot megtestesítő értékpapíroknak tekinthetők, itt a várható hozam 5–7% közé tehető (a részvényeknél 8–10%), míg a kockázati szint 10–20% közé.

Az állampapírok esetén általános vélemény, hogy ezek az értékpapírok számítanak a legkevésbé kockázatos befektetésnek. A Pénzügyi Tudakozó elemzése szerint az állampapírok hozamszintje 3–6% közé tehető, míg a kockázati szint kb. 5% körül alakul, sőt, a rövid lejáratú papírok esetén akár 0% is lehet. A *forex*, vagyis a devizákkal való kereskedés talán a legkockázatosabb befektetési lehetőségnek számít, ahol az emberek 90%-a veszít. Itt a hozamszint 10–20% közé tehető, míg a kockázat sima devizabefektetésnél 30%, spekuláció esetén pedig a 60–70%-ot is elérheti.

A volatilitás megmutatja a kereskedő számára, hogy mennyit mozog a piac, milyen irányban (és ütemben) változik egy adott részvény vagy bármely más értékpapír, befektetési termék árfolyama. Vizsgálata minden befektető, spekuláns számára fontos. Egy hosszú távú befektető esetén a volatilitás a befektetési stratégia kockázatát fejezi ki, itt a volatilitást szórással fejezzük ki, és megállapítjuk, hogy az árfolyammozgás átlagához képest mekkora kilengése volt az árfolyamnak. Minél nagyobb egy kereskedési eszköz kilengése, szórása, annál kockázatosabbnak bizonyul a befektetők számára. A volatilitás vizsgálata lehetővé teszi több befektetési lehetőség összehasonlítását (ANDOR – BOHÁK – ERDŐS – ORMOS – URBÁN 2011). A *daytraderek*, rövid távú kereskedők számára is fontos a volatilitás vizsgálata, hiszen így követik nyomon a piaci hangulatot és az aktuális trendeket. Bármely kereskedhető termék esetében megfigyelhető, hogy alacsony és

magas volatilitású időszakok váltják egymást. A rövid távú kereskedők vagy spekulánsok a kockázatkezelést is a volatilitáshoz igazítják.

3. KÖVETKEZTETÉSEK

Míg a kereskedelmi tevékenység többezer éves múltra tekint vissza, a szabályozott, központi piacok, mint a tőzsde, csupán pár száz éve működnek, jelentőségük és szerepük azonban egyre nő. A tőzsdék nem csupán a vállalatok vagy a gyakorlott befektetők, de a hétköznapi emberek életében is fontos szerepet tölthetnek be, ezért érdemes mindenkinek odafigyelni a trendek változékonyságára, a különböző gazdasági hírekre, előrejelzésekre, és tisztában lenni ezek hatásával. A dinamikusabban változó piaci időszakokban – amilyen a mostani is – egyre nagyobb figyelmet kapnak az olyan tőzsdei hírek, mint a különböző nevesebb kibocsátók értékpapírjainak árfolyamváltozásai, vagy a forgalom, a befektetői kedv, illetve a kockázatvállalási hajlandóság változékonysága. Mindez nemcsak a vállalatokra, hanem a magánszemélyekre is hatással lehet, ezért úgy gondolom, érdemes visszatekinteni a múltbéli eseményekre, és azok hatását vizsgálva következtetéseket levonni a jövőre vonatkozóan.

A 2020-as év egy rendkívül turbulensnek mondható időszak a tőzsdék és a gazdaság szempontjából. A továbbiakban a COVID19-világjárvány terjedésének megállításaig a gazdaság zsugorodására lehet számítani. Már most a vártnál súlyosabb adatok láttak napvilágot, és nemcsak Magyarországra, de az Európai Unió egészére nézve jelentősebb gazdasági visszaesést lehet elkönyvelni. Gazdasági szempontból a Brexit (azaz az Egyesült Királyság jogilag szabályozott kilépése az Európai Unióból) hatása sem elhanyagolható. Az elemzésekben olvasható, hogy már most mérhető visszaeséseket lehet tapasztalni a brit, s vele az egész Unió gazdaságában. Az árfolyamok esésével a befektetők egyre bizonytalanabbak, így a forgalom is gyengül a tőzsdéken, s ez a hazai börzét sem kerülte el. Bár a gazdaságpolitikai intézkedések némiképp csökkentik a feszültséget, a befektetői kedv hanyatlik, és egyelőre sajnos nem lehet tudni, mikor ér véget ez a kiszámíthatatlan helyzet. Miközben jelenleg a járvány újabb hullámával nézünk szembe a márciusi után, a BÉT pozitív képet tár elénk a BUX-index növekedésével, amely a magyar gazdasági folyamatok egyik legjelentősegteljesebb mérőjének tekinthető. Ennek megfelelően azt mondhatjuk, hogy a magyar tőzsde igyekszik „tartani a lépést”, de a koronavírus-járvány őszi-téli időszakra jósolt második hulláma bizonytalanná teszi helyzetét, és ezáltal a befektetői kedv is gyengülő tendenciát mutat.

TDK-dolgozatomban megkíséreltem a befektetési trendek és a tőzsdei forgalom évről évre történő alakulására és az ezekre ható hazai vagy nemzetközi gazdasági események összefüggésére felhívni a figyelmet. Az általam készített ábrákból látható, hogy egyik termék piaca hogyan hat a másik termék piacára a tőzsdén – hol ellentétes, hol párhuzamos mozgások figyelhetők meg. Érdemes kiemelni azt is, hogy a korábbi időszakokhoz

képest az állampapírok hozamnövekedése miként alakította a befektetők portfólióját, és terelte át a megtakarításokat számos kockázatosabb szegmensből.

Dolgozatomból kiolvasható az egyes részpiacok egymást helyettesítő szerepe (helyettesítési hatás). Ez arra enged következtetni, hogy az egyes piacokon elérhető átlagos hozamok közelebb kerültek egymáshoz, és a befektetők a rugalmas portfólióátrendezési lehetőségekkel élve az árfolyameséssel kecsegtető időszakokban átcsoportosításokkal élnek, ez azonban az egyik oka lehet a kockázatosabb lehetőségek általános hozamcsökkenésének. Emellett azonos irányú változások is megfigyelhetők, hiszen a jövedelemcsökkenés (jövedelmi hatás) is befolyásolja a befektetések szintjét, és ez például a mostani koronavírus-válság idején mindenképpen csökkentőleg hat valamennyi befektetési lehetőségre.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDOR György – BOHÁK András – ERDŐS Péter – ORMOS Mihály – URBÁN András (2011): *Befektetések. Oktatási segédanyag*. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest.
- ÁKK, ÁLLAMADÓSSÁG-KEZELŐ KÖZPONT, Budapest (2013): „Töretlen a lakossági állampapírok népszerűsége”. <https://www.akk.hu/uploads/7ojvMl8E.pdf> (Letöltés ideje: 2020. 03. 10.)
- ÁKK, ÁLLAMADÓSSÁG-KEZELŐ KÖZPONT, Budapest (2018): „2017 az állampapír-megtakarítások éve volt”. (Sajtóközlemény). <https://www.akk.hu/download?path=x7gBpGna.pdf> (Letöltve: 2020. 03. 10.)
- BÉT1, BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE: *Nyitóoldal 2020.06.06.* <http://www.bet.hu> (Letöltés ideje: 2020. 02. 06.)
- BÉT2, BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE: *A Budapesti Értéktőzsde története.* <http://www.bet.hu/Rolunk/a-bet-tortenete/1864-1914-tozsde-szuletik> (Letöltés ideje: 2020. 02. 26.)
- BÉT3, BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE: *A BUX index alakulása.* (Letöltés ideje: 2020. 03. 08.) http://www.bet.hu/oldalak/piac_most#BUX (Letöltés ideje: 2020. 03. 06.)
- BÉT4, BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE: *A BÉT-en jegyzett részvények összforgalma 2009–2020 között* (Letöltve: 2020. 07. 04.)
- BÉT5, BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE: *BÉTa piaci részvények forgalma 2015-ben* (Letöltés ideje: 2020. 03. 08.)
- BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE (2011): *Összefoglaló a BÉT 2010-es évéről*. Budapesti Értéktőzsde Zrt., Budapest.
- BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE (2012): *Összefoglaló a BÉT 2011-es évéről*. Budapesti Értéktőzsde Zrt., Budapest.
- BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE (2015): *Éves Jelentés 2014*. Budapesti Értéktőzsde Zrt., Budapest.

- BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE (2016a): „Mozgalmas évet követően új lehetőségek előtt a Budapesti Értéktőzsde”. (Sajtóközlemény). <http://www.bet.hu/Rolunk/Sajtoszoba/Sajtokozlemenyek/Mozgalmas-evet-kovetoen-uj-lehetosegek-elott-a-Budapesti-Ertektozsde> (Letöltés ideje: 2020. 03. 07.)
- BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE (2016b): „Erősen indította az évet a BÉT”. (Sajtóközlemény). <http://www.bet.hu/Rolunk/Sajtoszoba/Sajtokozlemenyek/Erosen-indította-az-evet-a-BET> (Letöltés ideje: 2020. 03. 07.)
- BREALEY, Richard A. – MYERS, Stewart C. (2005): *Modern vállalati pénzügyek*. Panem Könyvkiadó, Budapest.
- KOSTOLANY, André (2000): *Tőzsdepszichológia – kávéházi előadások*. Perfekt, Budapest.
- MFB Zrt., MAGYAR FEJLESZTÉSI BANK (2013): *Makrogazdasági elemzés – Kedvező évkezdés a magyar gazdaságban, sérülékeny nemzetközi környezet*. MFB Zrt., Budapest. http://www.mfbbrussels.eu/sites/default/files/mfb_makrogazdasagi_elemzes_2013_julius (Letöltés ideje: 2020. 03. 04.)
- PÉNZÜGYMINISZTERIUM (2019): *Makrogazdasági és költségvetési előrejelzés 2019 – 2023*. <http://www.kormany.hu/download/b/7e/b1000/Makrogazdas%C3%A1-gi%20%C3%A9s%20k%C3%B6lts%C3%A9gvet%C3%A9si%20el%C5%91rejelz%C3%A9s%202019-2023%29> (Letöltés ideje: 2020. 03. 04.)
- SZÁZADVÉG GAZDASÁGKUTATÓ ZRT. (2014): *Makrogazdasági elemzés és előrejelzés a Költségvetési Tanács részére*. Századvég Gazdaságkutató Zrt., Budapest.
- SZÁZADVÉG GAZDASÁGKUTATÓ ZRT. (2016): *Makrogazdasági elemzés és előrejelzés a Költségvetési Tanács részére*. Századvég Gazdaságkutató Zrt., Budapest.
- SZÁZADVÉG GAZDASÁGKUTATÓ ZRT. (2019): *Makrogazdasági elemzés és előrejelzés a Költségvetési Tanács részére*. Századvég Gazdaságkutató Zrt., Budapest.

EGY EGÉSZSÉGÜGYI NONPROFIT KFT. FINANSZÍROZÁSI FORRÁSAINAK ELEMZÉSE AZ ELMÚLT 5 ÉVET TEKINTVE

ABSZTRAKT

TDK-dolgozatom egy egészségügyi intézmény finanszírozásáról szól. Az intézményi forma sajátosságait hangsúlyozva keresem a választ arra, hogy milyen szempontok mentén ítéltető meg, és ténylegesen megítélhető-e a kérdés: vajon előnyös-e egy egészségügyi intézmény számára az adott intézményi formában (kötségvetési intézmény, illetve nonprofit társaság) való működés. Mivel a Vasútegészségügyi Nonprofit Közhasznú Kft. nonprofit társaság, hatékonyságát nem lehet a profit nagysága alapján jellemezni, hiszen működése alapvetően nem annak előállítására irányul. Tevékenységének megítéléséhez sem támpont a profit, viszont pénzügyi, vagyoni helyzetét éppúgy meg lehet vizsgálni, mint bármely más gazdálkodó intézményét – ez alapján helyzetét leginkább stabilnak nevezhetjük. A releváns véleményalkotás érdekében többszempontú összehasonlítást végzek egy költségvetési finanszírozású intézménnyel, a szombathelyi Markusovszky Kórházzal. Az eltérés nem szembetűnő, de ahol különbség mutatkozik, ott a mérleg a legtöbb esetben a nonprofit társaság oldalára billen (például a teljesített német pontok tekintetében, vagy a Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelőtől kapott támogatások esetében). Vizsgálódásom során nemcsak a számokra hagyatkoztam, minőségi szempontokat is figyelembe vettem. A betegelégedettségi kérdőívek elemzése és értékelése lehetőséget biztosított arra, hogy más szemszögből is megvizsgáljam az intézményeket, illetve megismerjem az emberek szükségleteit. Hangsúlyozni kell azonban, hogy az összehasonlítás két esettanulmány alapján történt, a megállapítások további, szélesebb körű (több intézményire, illetve formára kiterjedő) tesztelést igényelnek.

1. BEVEZETÉS

A magyar egészségügy tanulmányozásának mindenkori aktualitását és jelentőségét az adja, hogy az egészségügyi rendszer fenntarthatósága a társadalom egészének érdeke,

amennyiben az egyének életminőségére, egészségi állapotára közvetlenül hatással van (GARAJ – NOVÁK 2020). Méltán tartjuk úgy, hogy az egyik legnagyobb „nyereséget” ígérő terület az egészség és annak megőrzése, maga az egészségügyi szervezet, amelyről a dolgozatom szól, mégis nonprofitként működik. Célom a dolgozat elkészítésével, hogy bemutassak egy olyan járóbeteg-ellátó intézményt, amelynek elsődleges célja nem a nyereség elérése, hanem a társadalom egészségének megőrzése és a betegségek megelőzése. Az intézmény és az ott zajló tevékenység bemutatása mellett azt is szerettem volna szemléltetni, hogy gazdálkodása és finanszírozása mennyire összetett. Az egészségügyben tevékenykedő nonprofit társaságok több forrásból biztosítják működésüket, ezt a jelenséget „több lábon állásnak” is nevezhetjük. A „több lábon állás” jelensége a kórházakra és egyéb költségvetési intézményekre is jellemző, ezért összevetettem a Markusovszky Egyetemi Oktatókórház és a Vasútegészségügyi Nonprofit Kft. gazdálkodását, hogy megállapítsam, milyen különbségek és hasonlóságok adódnak a két intézmény között. Többek között arra kerestem a választ, hogy milyen gyengeségeik és erősségeik vannak.

Az egészségügyi intézmények működése a betegeket szolgálja, ezért az ő véleményük kiemelt fontossággal bírt kutatásom során, hogy megállapítsam, mennyire működőképes a nonprofit forma mint finanszírozási alternatíva. Dolgozatom lezárásaként a szükséges információk és adatok figyelembevételével formálok véleményt, illetve teszek olyan intézkedési javaslatokat, amelyek segíthetnek a rendelkezésre álló erőforrások hatékonyabb felhasználásában, csökkenthetik a felmerülő költségeket, illetve megoldást kínálhatnak a napjainkban egyre növekvő szakemberhiány kezelésére is. A helyes és valós összkép kialakításához elengedhetetlen módszer az egészségügyi finanszírozás adatainak elemzése, de nem csak általánosságban, hanem konkrétan a két intézmény esetében is. A betegelégedettségi kérdőív elemzésével és kiértékelésével igyekeztem választ kapni arra, mennyire működik jól az intézmény, illetve melyek a működésnek azon pontjai, amelyekben változtatás szükséges.

A járóbeteg-ellátás bemutatását különösen fontosnak tartom. Mivel a későbbiekben az összehasonlítás alapját ez a szakellátás adja, így fontos tisztázni, mit értünk alatta, milyen tevékenységek tartoznak bele és milyen feladatai vannak. Emellett összehasonlítom és elemzem a két intézmény gazdálkodását, pénzügyi, vagyoni helyzetét, majd pedig összevetem ezen adatokat, és levonom a megfelelő következtetéseket. A *Közüvélemény-kutatás* című fejezetben ismertetem a betegek véleményét, észrevételeit a Vasútegészségügyi Kft. működésével és hatékonyságával kapcsolatban.

2. A JÁRÓBETEG-ELLÁTÁS BEMUTATÁSA A MARKUSOVSZKY KÓRHÁZ ÉS A VASÚTEGÉSZSÉGÜGYI NONPROFIT TÁRSASÁG ESETÉBEN

Az ellátórendszer egyre nagyobb figyelmet vonzó területe a járóbeteg-ellátás. Az ambuláns ellátás teljesítményének javítása minden ország egészségpolitikájában elsőbbséget élvez,

különösen amióta egyre több szolgáltatás nyújtható ambuláns formában. A fekvőbeteg-ellátás több költséggel jár, több erőforrást igényel és használ fel, mint a járóbeteg-szakellátás. A betegek járóbeteg-ellátásban történő gyógyítása csökkenti az egészségügy finanszírozási terheit, valamint forrásokat szabadít fel prevencióra, a betegségek súlyosbodásának megelőzésére, továbbá kedvező hatással bír a betegek elégedettsége szempontjából. Egyre több országban fordítanak figyelmet a kórházi újrafelvételek visszaszorítására, azért, hogy csökkentsék azon benn fekvő betegek számát, akik a hatékony ambuláns ellátásban is kezelhetőek volnának. Ezt általában egy finanszírozási korlát alkalmazásával érik el, ilyen nálunk a Teljesítmény Volumen Korlát (TVK) (GYEMSZI 2014).

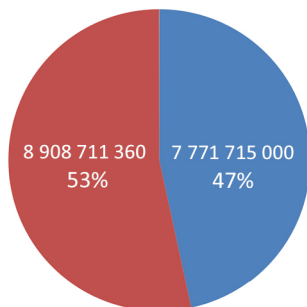
A szombathelyi Markusovszky Oktatókórházról elmondható, hogy közel ötezer járóbeteg-óraszámában több mint 1 millió orvos–beteg találkozó jött létre a különböző szakrendeléseken, ambulanciákon és a beteggondozókban. Nyolc telephelyen körülbelül 1934 fő alkalmazott látja el feladatát. A kórház közel 254 ezer fő ellátását biztosítja (ez főként Vas megye lakosságát jelenti), ezért fontos a zavartalan és folyamatos működés és betegellátás. Megfigyelhető, hogy mind a bevételek, mind a kiadások nőttek a 2017-es adathoz képest. Azonban az 2018-as adatok alapján a bevételek csak kis mértékben haladják meg a kiadásokat, a különbözet mindössze 373 703 ezer forint (Markusovszky kórház 2018. évi kiegészítő melléklet).

A Vasútegészségügyi Nonprofit Kft. (a továbbiakban: Társaság) közhasznú tevékenységei közé tartozik a szakorvosi járóbeteg-ellátás, az általános járóbeteg-ellátás, a fekvőbeteg-ellátás, illetve a fogorvosi szakellátás. Az üzletszerű tevékenységek között megtaláljuk ugyanazokat a főbb tevékenységeket is, amelyeket a közhasznú tevékenységek között, (például a szakorvosi járóbeteg-ellátást). A szervezet meghatározó, többségi tulajdonosa a Magyar Állam, a Fenntartó jogait az Emberi Erőforrások Minisztériuma gyakorolja. Budapest mellett a Társaság jelenleg 7 vidéki nagyvárosban rendelkezik rendelőintézettel, és 3 rehabilitációs intézetet is üzemeltet. Itt ugyanaz a rendszer működik, mint a kórház esetében, vagyis a járóbeteg-szakellátás finanszírozására bevezetett tételes elszámolás, az OENO kódok és a német pontok rendszere teljesítményelv alapján működik. Minden egyes orvosi eljárásnak van egy meghatározott finanszírozási pontértéke és kódja, amely alapján a NEAK által nyújtott pénzüsszegeből részesül. Ezért a teljesítményeket igyekeznek 100%-on tartani, hogy ne essenek el támogatási összegtől.

2.1. A két egészségügyi intézmény összevetése

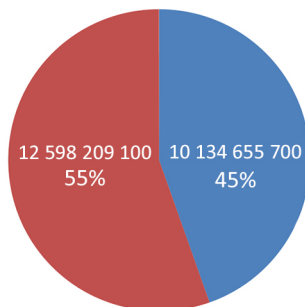
Az 1. és 2. ábrán látható diagramok elkészítéséhez a két intézmény 2015 és 2018 közötti időszakból származó beszámolóit használtam fel. A diagramok a két intézmény összevetését mutatják, különböző szempontok alapján. Jól látható, hogy a két intézmény teljesítménye igen hasonló, azonban a Vasútegészségügyi Nonprofit Kft. mind a teljesített pontok, mind a NEAK által kapott támogatás összegében megelőzi a Markusovszky kórházat. A teljesített német pontok tekintetében a Társaság 6%-kal több pontot teljesít

Teljesített német pontok

■ Markusovszky K.

Támogatás összege forintban

■ Vasútegészségügy

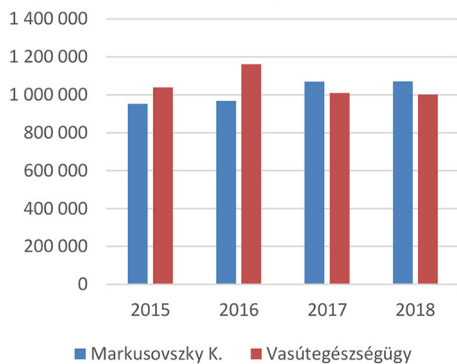
1. ábra. Teljesített pontok 2015–2018.
(Forrás: saját szerkesztés a kórház,
illetve a Társaság beszámolóí alapján)

2. ábra. NEAK támogatás összege 2018.
(Forrás: saját szerkesztés a kórház, illetve
a Társaság beszámolóí alapján)

tett, mint a kórház. Hasonló az eredmény a támogatás összegében is, ahol 10%-kal jut nagyobb összeghez a Társaság.

Ahogy az a 3. ábrán megfigyelhető, a kórházban a járóbeteg-esetszám 2015-től növekedni kezdett. Ugyanez a tendencia jellemzi a Társaságot is. 2016-ban viszonylag kimagasló értéket értek el, azonban 2017-től csökkenés figyelhető meg az ellátott betegek számában, ami a visszafogott teljesítménynek köszönhető, ugyanis ahogy már említettem, TVK-túllépés esetén nem a teljes összeget kapják meg az intézmények. A működési engedéllyel rendelkező intézmények finanszírozási szerződést kötnek az Nemzeti Egészségbiztosítási Alapkezelővel, az ellátás díját pedig az egészségbiztosító utólag

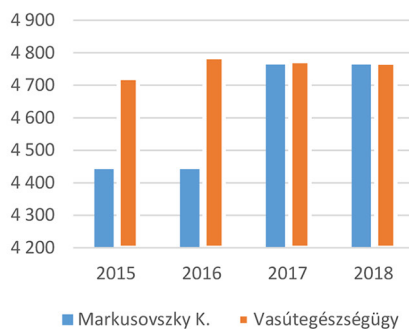
Járóbeteg esetszám

■ Markusovszky K.

■ Vasútegészségügy

Finanszírozott járóbeteg óra

■ Markusovszky K.

■ Vasútegészségügy

3. ábra. Járóbeteg-esetszám változása
2015–2018 között (Forrás: saját szerkesztés a
kórház, illetve a Társaság beszámolóí alapján)

4. ábra. Járóbeteg órák 2015–2018 között
(Forrás: saját szerkesztés a kórház,
illetve a Társaság beszámolóí alapján)

folyósítja a szolgáltató részére, az általa benyújtott finanszírozási teljesítményjelentés alapján. A szerződésben meghatározott „heti finanszírozott járóbeteg óra” lehetőséget ad a más szakmákba való átcsoportosításra, erre általában orvoshiány vagy alacsony kihasználtság miatt van szükség. Ennek alakulása a 4. ábrán figyelhető meg. A kapacitás megfelelő kihasználása érdekében, a heti finanszírozott járóbeteg óra tekintetében a Vasútegészségügy éves viszonylatban felülvizsgálta a szakmák kihasználtságát, és évente átcsoportosítási javaslattal fordult a finanszírozó felé. Ezzel szemben a kórház csupán kétfévente változtatta a finanszírozott órák számát.

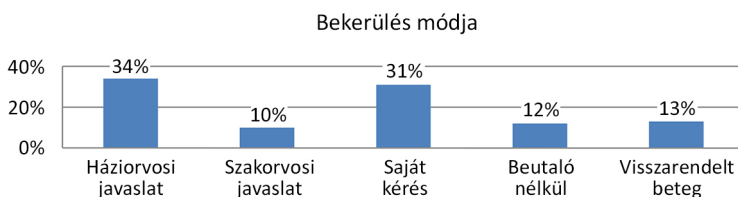
3. KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS

A társaság számára elsődleges szempont a betegek minél magasabb szintű ellátása. Folyamatos eszközbeszerzéssel, épületfelújítással és karbantartással igyekeznek a felmerülő igényeknek megfelelni. Ezen igényeket elsősorban kérdőíves formában mérik fel. A nyilvános kérdőívek minden évben kitöltésre kerülnek széles megkérdezetti körben. Segítségükkel nemcsak a betegek igényei mérhetők fel, hanem a szakrendeléssel és ellátással kapcsolatos elégedettség is. A betegek visszajelzései alapján próbálnak javítani az esetleges problémákon, a pozitívumokat pedig megőrizni, vagy még magasabb szintre emelni. A kutatás módszere *survey* felmérésen alapul, hiszen egy ekkora intézményrendszerben ez a leghatékonyabb és költségkímélőbb módszer. A személyes megkérdezés nem lenne kivitelezhető ilyen volumenű betegellátás mellett. A célcsoportot az ellátásban részvevő betegek képezik, így biztosítható, hogy az intézmények valóban hiteles képet kapjanak a visszajelzésekből. A Társaság minden év novemberében három betegelégedettségi kérdőívet állít össze, amelyek a három leglátogatottabb rendelőtípus közönségét célozzák meg. A legnagyobb kategória a járóbeteg-ellátás, majd a foglalkozás-egészségügy, végül pedig a fogászati szakrendelés. A három rész elkülönítésére azért van szükség, mert egymástól nagyon eltérőek, nem hasonlíthatóak össze, összevonásuk torz képet alakítana ki a betegek véleményéről, szokásairól. A foglalkozás-egészségügyi részlegben például a legtöbben évente egyszer keresik fel az intézményt, alkalmassági vizsga céljából; illetve a fogászati részlegen vannak olyan szolgáltatások, amelyek nem térítésmentesen vehetők igénybe.

3.1. A járóbetegek kérdőíveinek értékelése

A szombathelyi intézményben a napi járóbeteg-forgalom körülbelül 771 fő. 2019-ben 500 kérdőívet osztottak szét, azonban csak 193 érkezett vissza kitöltött állapotban. Az intézmény betegei főleg az idősebb korosztályból kerülnek ki, ami nem meglepő, hiszen a kor előrehaladtával egyre több panasz és betegség jelenik meg a lakosság körében. Ezt mutatja az is, hogy a válaszolók 43%-a több mint 10 éve rendszeresen jár a rendelő-

intézetbe, különböző szakrendelésekre. Vannak olyan páciensek, akik akár már 40 éve visszatérő betegek. A megkérdezettek 30%-a pedig több mint 2 éve jár az intézetbe. Az intézmény népszerűsítésében nagy szerepe van a házi orvosoknak, és az intézmény saját honlapjának is, amint az a következő, 5. ábráról is leolvasható. A kitöltött kérdőívek alapján a válaszolók 34%-a házi orvosra javaslatára választotta ezt az intézményt – ez összesen 67 beteget jelent. Ez a szám a házi orvosok betegeikre gyakorolt hatását, befolyását támasztja alá. Más szakorvos javaslatára 10%, azaz 19 páciens vett igénybe valamilyen szakellátást. A betegek 31%-a, azaz 61 beteg külső ajánlás nélkül, saját maga kért időpontot. 24 páciens előzetes beutaló nélkül vett igénybe valamely szolgáltatást, amely a betegek 12%-át teszi ki. 13%-ukat pedig visszarendelt betegként látták el ismét.

5. ábra. A bekerülés módja
(Forrás: saját szerkesztés a kérdőív adatai alapján)

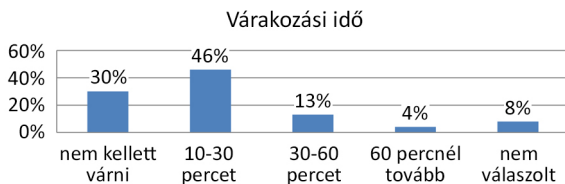
Néhány éve egy jogszabályváltozásnak köszönhetően az intézmény átvált az előjegyzési időn alapuló rendszerre. Azelőtt érkezési sorrendben látták el a betegeket, ez azonban hosszú távon kivitelezhetetlennek bizonyult. A betegek vagy feltorlódtak, vagy éppen ellenkezőleg, túl kevesen voltak, így ez a módszer nem volt gazdaságos az intézmény számára. Ennek, illetve a jogszabályi kötelezettségnek köszönhetően új előjegyzési rendszert vezettek be. Kezdetben a *Dolber*, most a *Medworks* rendszert alkalmazzák. Ez a rendszer nemcsak az átláthatóságot és a zavartalan betegellátást teszi lehetővé, de a betegek érdekeit sem sérti. Illetéktelenek nem férhetnek hozzá a betegadatokhoz, de a rendszer minden fontos információt, kórtörténetet tartalmaz a páciensekkel kapcsolatban, amire az orvosoknak szüksége van. Azonban mint később kiderült, a betegek egy része nem értékeli ezt a fajta újítást. A kérdőív kifejezetten rákérdez, hogy a betegek meg vannak-e elégedve az új rendszerrel, élvezik-e ennek előnyeit vagy sem. A válaszadók 79%-a, azaz 153 beteg azt választotta, hogy igen, értékeli az előnyöket. 18%-uk azonban, azaz 35 páciens, nincs megelégedve a rendszerrel. Indoklásaik között szerepelnek a következők:

- 3 hónap az előjegyzési idő;
- nem mindig tartják be az időpontokat;
- hosszú az átfutási idő;
- nincs korábbi tapasztalat.

A válaszok alapján tehát néhány beteg nehezményezi, hogy az asszisztensek és az orvosok nem tartják be az előjegyzési időt, emiatt előfordul, hogy csúsznak a rendelések.

Ők visszatérnének a sorszámos módszerhez, azonban ez ilyen magas betegszámnál nem kivitelezhető. Egy nap átlagosan körülbelül 1000 ember fordul meg az intézetben, így a legjobb megoldás a telefonos előjegyzés. Az előjegyzés során igyekeznek figyelembe venni a betegek igényeit, és ez visszaigazolódik, hiszen az ellátottak 91%-a, azaz 175 ellátott nyilatkozta azt, hogy érdekeik figyelembevételével adtak előjegyzési időpontot az intézmény dolgozói. Mindösszesen 7%-uk, azaz 14 beteg nyilatkozta, hogy érdekeit nem vették figyelembe. Indoklásul legtöbbször a hosszú (néhány szakrendelés esetében 3 hónapos) előjegyzési idő miatt elégedetlenek. A betegek véleménye alapján a legfőbb probléma az, hogy sokat kell várakozniuk egy-egy szakrendelésre az előzetes időponthoz képest. A betegek 77%-nak késedelemmentesen zajlott az ellátása, 23%-uknak azonban nem. Az esetleges késések okáról megfelelő tájékoztatást kell adnia az intézménynek, azonban ez nem minden esetben történik meg. A betegek többsége, azaz 58%-a nem válaszolt erre a kérdésre. A betegek csupán 22%-a mondta azt, hogy kielégítő tájékoztatást kapott az esetleges csúszás okáról, 20% pedig azt nyilatkozta, hogy nem kapott semmilyen tájékoztatást. Többségük szerint a csúszás legfőbb oka, hogy túl sok beteg van előjegyezve egy napra. Ezen hosszabb rendelési idővel vagy több orvossal lehetne változtatni azonos betegellátottsági szám mellett.

A hatodik kérdés ezért arra kérdez rá, hogy az betegeknek mennyi időt kellett várakozniuk az előjegyzési időponthoz képest. A 6. ábráról is olvashatjuk le a kérdőív eredményeit a várakozási idők tekintetében. A betegek 30%-ának várakoznia sem kellett, szinte azonnal sorra került. 46%-uk, ami 88 embert jelent, 10 és 30 perc közötti intervallumban határozta meg a várakozási időt. 30 és 60 perc között kellett várakoznia 25 embernek, ez a betegek 13%-át jelenti. Néhányan azonban még 60 percnél is többet várakoztak mielőtt ellátásra kerültek, ez a betegek 4%-a, ami 7 embert jelent. Ha csökkentenék az egy napra eső ellátottak számát, vagy megnyújtánák a szakrendelések idejét, orvosolni lehetne a várakozási idővel kapcsolatos problémákat.

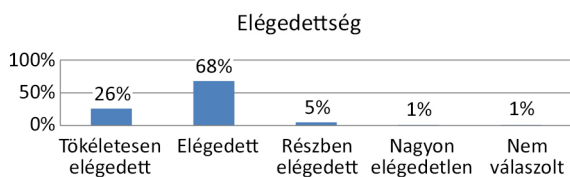
6. ábra. A várakozási idő megoszlása

(Forrás: saját szerkesztés, a kérdőív adatai alapján)

A várakozás problémaköre kapcsolatban áll a környezettel, az intézmény tisztaságával – hiszen egy kellemes atmoszférájú környezetben a várakozási idő sem tűnik olyan soknak. A rendelők mellett a várók, a folyosók és a mellékhelyiségek tisztasága is nélkülözhetetlen. A visszajelzések alapján a betegek majdnem 50%-a tökéletesre értékelte ezen helyiségek tisztaságát és felszereltségét. 1-től 5 pontig terjedő skálán adhatták meg

visszajelzéseiket az ellátottak. 39%-uk 4 pontot adott a higiéniaára, 6%-uk 3 pontot. Tehát elmondható, hogy a higiénias körülmények minden szempontból megfelelnek az elvárásoknak. Mindent egybevetve: a visszajelzések alapján a betegek igen elégedettek, hiszen 26%-uk teljes mértékben elégedett az intézmény működésével, ami 51 embert jelent. 131 páciens pedig elégedett, 9 azonban csak részben, de érez némi hiányosságot, ilyen például a hosszú várakozási idő, nem megfelelő parkolási lehetőség; de páran szorgalmazzák az alkalmazott előjegyzési rendszer eltörlését is.

Évek óta visszatérő javaslat a szabad internethozzáférés és több parkolási lehetőség biztosítása. A megoldást erre a problémára a város által kialakítandó, utcai parkolóhelyek jelenthetik. Azonban ezen hiányosságok ellenére is a betegek 97%-a ajánlaná ezt az intézetet családja és ismerősei számára – ez 187 beteget jelent. Úgy gondolom, hogy ez az eredmény a legfontosabb a kérdőívben, hiszen egy intézményt nemcsak gazdasági, hanem szociális szempontból is lehet értékelni. A laikusok az alapján ítélnék, amit tapasztalnak és látnak. Ha azt látják, hogy egy intézet patinás, az ott dolgozók hozzáértőek, kellemes az atmoszféra, azt gondolják, hogy abban az intézményben nincsenek gondok a finanszírozás terén sem, még ha a valóságban ez nem feltétlenül teljesül is. Arról szintén visszajelzést kapunk, hogy a bevételeiket, erőforrásaikat mennyire hatékonyanallokálják annak érdekében, hogy az a betegek legnagyobb megelégedését szolgálja.

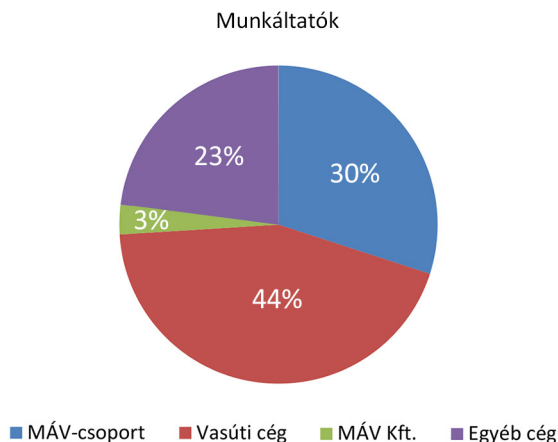

7. ábra. A betegelégedettség megoszlása
(Forrás: saját szerkesztés, a kérdőív adatai alapján)

3.2. A foglalkozás-egészségügyi kérdőívek értékelése

A Vasútegészségügyi Nonprofit Kft. múltjából fakadóan itt magas a foglalkozás-egészségügyi ellátás aránya. Ennek a területnek a mérésére speciális kérdőívet használnak. Összesen 64 db kérdőívet töltöttek ki 2019. november 11-e és 15-e között. Az összes kitöltő 64%-a férfi, 25%-a pedig nő volt. Ebből 11 fő 40 év alatti, 23 fő 40 és 50 közötti, 23 fő pedig az 50 feletti korosztályba tartozik. A 8. ábrán megfigyelhető a munkáltatók megoszlása.

A kitöltők 98%-a csak alkalmassági vizsgálat miatt veszi igénybe az intézmény szakrendelését, a maradék 2% pedig rendszeresen vesz igénybe egészségügyi szolgáltatást az intézményben. A kitöltők legtöbbször, vagyis 28 fő valamilyen vasúti cégnél dolgozik, amely 44%-ot jelent. 30%-uk azaz 19 fő a MÁV-csoport valamelyik tagjánál dolgozik, 23%-uk

8. ábra. A munkáltatók megoszlása
(Forrás: saját szerkesztés, a kérdőív adatai alapján)

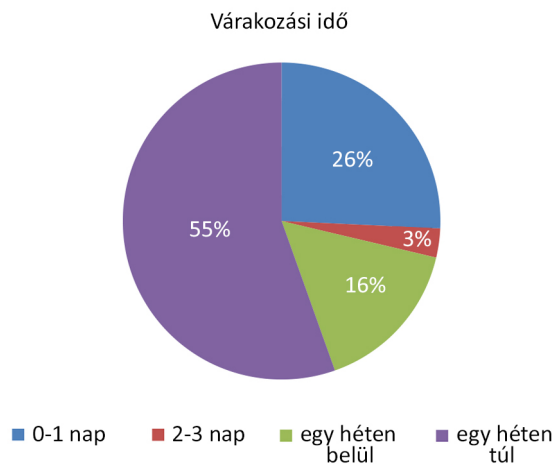
vagyis 15 fő pedig egyéb cégnél végez tevékenységet. A visszajelzések alapján az időpontkérés után, két napon belül 44%-ukat már el is látták, ez 28 embert jelent. 38%-uk egy héten belül kapott vizsgálati időpontot, ez 24 pácienszt jelent. 16%-uk pedig egy héten túl kapott időpontot, ami 10 főt jelent. A várakozási idő itt jelentősen kisebb, mint a járóbeteg-ellátásban. A válaszolók 83%-a várt maximum 15 percet. A 15–30 percet várakozók aránya csupán 17%-volt. A rendelési idők betartását a válaszolók 95%-a 5 pontra, 5%-uk 4 pontra, 2%-uk pedig 3 pontra értékelte.

A válaszadók szerint az asszisztensek kedvesek, az orvosok szakértelme magas szintű, a vizsgálat légköre 97%-uk szerint tökéletes. Közel 90%-uk szerint megfelelő a mosdók, a rendelők és a folyosók tisztasága. Összehasonlítva a 2018 évvel: akkor 65 kérdőívet töltöttek ki. A kitöltők 82%-a férfi 18%-a pedig nő volt. 10 fő volt 40 év alatti, 24 fő 40 és 50 közötti 25 fő pedig 50 év feletti. Többségük vasutas cég alkalmazásában áll, ez 42%-ot azaz 27 főt foglal magába. Nem látogatták rendszeresen a szakrendelést, csak alkalmassági igazolás kiállításának céljából. Az előjegyzési időpontokon sikerült javítaniuk az előző évhez képest.

2019-ben nőtt a két napon belül ellátottak száma, illetve csökkent az egy héten túli időpontok száma is. Előző évhez képest jelentősen csökkent az az intervallum, amelyben a pácienseknek várakozniuk kellett, ugyanis tavaly még volt 4 olyan páciens, akinek több mint 30 percet kellett várakozással töltenie. A higiénias értékek is jelentős mértékben nőttek, tavaly ugyanis még 3 pontot adtak egyes betegek, idén pedig már egy ilyen eset sem fordult elő. A rendelési idő betartása is jelentős mértékben nőtt az előző évi adatokhoz képest. Akkor a válaszolók 89%-a értékelte 5 pontra a rendelési idők betartását, 11%-uk pedig 4 pontra.

3.3. A fogászati kérdőívek értékelése

A kérdőívet kitöltő 77 fő közül 38% férfi, 62% pedig nő. A betegek közül 62% elégedett az orvosával ezért jár vissza, 31% pedig MÁV dolgozó. Az intézet számára mindenképp jelzésértékű, hogy a megkérdezettek 71%-a nyilatkozta azt, hogy rendszeresen jár az intézetbe. 4% akut fájdalom és munkaköri alkalmassági miatt is vett igénybe fogászati szolgáltatásokat. A 9. ábrán látható, hogy hogyan alakulnak a fogászon a betegvárakoztatási idők. A kérdezettek 56%-a nyilatkozta azt, hogy egy héten túl kapott csak időpontot, ami azért lehet, mert a fogászati rendelésben csak 3 orvos van, így nem tudnak annyi beteget ellátni. 26%-nak kevesebb, mint 1 napot kellett várnia.

9. ábra. A betegvárakoztatási idő
(Forrás: saját szerkesztés, a kérdőív adatai alapján)

A megkérdezettek 62%-a szerint maximum 15 percet kellett várakoznia mielőtt ellátásban részesült volna. 25%-uk maximum 30 percet, 9%-uk pedig 60 percet töltött várakozással. A betegek 51%-a nem vett igénybe olyan szolgáltatást, amelyért fizetnie kellett volna, 34%-uk azonban igen.

Az asszisztensek és az orvosok munkájára közel 95% adott 5 pontos értéket, ami a legjobb eredménynek számít. Közel 70%-uk értékelte 5 pontra a mosdók, a mellék-helységek, a folyosók állapotát. Tehát a felmérés szerint a betegek 91%-a elégedett a fogászati szakrendelés szolgáltatásaival. Ez nem meglepő, hiszen az ott dolgozók nagy szakértelemmel rendelkeznek, valamint barátságos légkört teremtenek. Ez lehet az oka annak, hogy a betegek rendszeren visszajárnak orvosaikhoz. A válaszadók 100%-a ajánlaná családjának és ismerőseinek az intézményt. Összehasonlítva az előző évvel, 2018-ban 51 kérdőívet töltöttek ki, a válaszadók 43%-a férfi, 55%-a pedig nő. A kérdőívek alapján 35%-uk MÁV dolgozó, 55%-uk pedig az orvosválasztás miatt rendszeresen

visszajár. 2018-ban az egy héten túl várakozó betegek aránya 45% volt. A rendelőintézet tisztaságával a betegek közel 90%-a elégedett, a mellékhelyiségek esetében ez az arány 82%. Átlagosan a betegek 91%-a volt elégedett a fogászati ellátással, és 96%-uk ajánlaná ismerőseinek, barátainak.

Összességében megállapítható, hogy az ide látogató betegek elégedettek a nyújtott szolgáltatásokkal. Ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy néhány beteg 30-40 éve rendszeresen keresi fel az intézményt. Ez pedig igen komoly presztízsértékkel bír az intézmény számára, ami, azt gondolom, az intézmény legnagyobb előnye, hiszen a visszajáró betegek biztos bevételi forrást jelentenek az intézet számára. A szolgáltatások bárki számára igénybe vehetők, és ami talán a legfontosabb szempont: azok döntő többsége térítésmentes. Az intézmény célja a betegek megtartása. Az intézetben dolgozó orvosok zöme vállalkozóként is dolgozik, így saját pácienseiknek is ajánlják az intézményt, hozzájárulva a Társaság hírnevének öregbítéséhez. A Társaság saját honlappal is rendelkezik, amely szintén elősegíti a minél nagyobb ügyfélkör kialakításának lehetőségét. Ezekkel a marketing eszközökkel biztosítható a szélesebb ügyfélkör kialakítása, amely még több bevételt, és egyben elismerést jelent az intézmény számára.

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A Markusovszky Kórház és a Vasútegészségügyi rendelőintézet vizsgálata nemcsak ezeknek az intézményeknek a hiányosságaira mutat rá, hanem a magyar egészségügy problémáira és deficitjeire is. Tanulmányozásukkal átfogó képet alkothatunk a magyar egészségügy helyzetéről, amelynek állapota sajnos hagy kivetnivalót maga után. Az egészségügy problémája leginkább a halálozási adatok változásából állapítható meg. A halálozási arányszámok az utóbbi években kis mértékben, de növekedést mutatnak. Ez az aggasztó tendencia ma már közismert, és kezd társadalmi-erkölcsi teherré válni; az egészségügyi rendszer finanszírozása pedig az államháztartás egyik legalapvetőbb problémájává nőtte ki magát.

A várható élettartam nálunk több mint négy évvel emelkedett 2000 és 2016 között, azonban ez az érték még mindig öt évvel az uniós átlag alatt van (EURÓPAI BIZOTTSÁG 2017). Felettébb érdekes tény, hogy Magyarországon a férfiak átlagosan csaknem hét évvel rövidebb ideig élnek, mint a nők. Valószínűleg ennek legfőbb oka az, hogy a férfiak nagyobb mértékben ki vannak téve az egészséget fenyegető kockázati tényezőknek. Ilyen tényezők például a dohányzás, az alkoholizmus, a drogfogyasztás és az elhízás (MOLNÁR 2019).

Orosz Éva szerint a magyar egészségügy az elmúlt évtizedben leszakadó pályára sodródott, válságban van. A válság mögött hosszú távú, aggasztó trendek húzódnak. Egyre nyilvánvalóbb számunkra, hogy a magyarországi egészségügy problémái nem oldhatók meg a hagyományos eszközrendszerrel, de egy új szemléletmód kialakításával kiküszöbölhetőek lennének a jelenleg fennálló problémák (OROSZ 2017).

Nemzetközi szinten létezik egy szemlélet, amely egyre nagyobb népszerűségnek örvend. Kezdetben az autópárházban alkalmazták, mára azonban egyre népszerűbbek a *startup* vállalkozások, valamint az államigazgatásban és az egészségügyben tevékenykedők körében. Ez a módszer nemzetközi szinten már széles körben alkalmazott és bizonyított, a neve pedig *lean*. A módszer elősegíti a különböző megelőzési programok előtérbe helyezését, a páciensekre fordítható minőségi idő növelését, az utógondozói munka hatékonyságának javulását. Dióhéjban: a *lean* az emberek, a folyamatok és a rendszerek fejlesztését jelenti, a vevői igények maximális kielégítése érdekében, a lehető legkevesebb erőforrás felhasználása mellett (JENEI 2010). Ezen új keletű, de annál ígéretesebbnek tűnő módszer alkalmazása során a felszabadult belső erőforrásokat a szakrendelések bővítésére, illetve a betegellátás minőségének javítására lehet(ne) fordítani. Az átrendezés hatására az egészségügyi dolgozók jelentős munkaidő-kapacitást szabadíthatnának fel, vagyis megszűnhetne/mérséklődhetne a dolgozók leterheltsége, az üzemeltetési és működési költségek pedig radikálisan csökkenhetnének. A betegek számára pedig olyan kiegyensúlyozott, hosszú távon is tervezhető egészségügyi stabilitást ígér, amely egyúttal szociális és érzelmi biztonságot is teremtene (LEAN ENTERPRISE INSTITUTE 2020).

Nemzetközi viszonylatban a tapasztalatok azt mutatják, hogy a *lean*-szemlélet egészségügyben történő alkalmazása az ellátási lánc minden szereplőjének előnyére válhat. A lakosság számára a legkézzelfoghatóbb előnyt – többek között – a rövidebb várakozási idő, illetve az ellátás magasabb színvonala jelenti. Ezzel szemben az egészségügyi dolgozók preferenciája inkább a jelentős mennyiségű idő- és költségmegtakarítás, amely elősegítheti a zavartalan működés fenntartását, illetve megteremti a fejlesztésekhez szükséges erőforrásokat. Világviszonylatban az egészségügy és az egészségügy finanszírozása jelentős kihívást jelent, amelynek megoldásában a *lean* szemlélet kínálja az egyik legígéretesebb lehetőséget azáltal, hogy javítja a versenyképességet, valamint törekszik a szolgáltatások lehető leggyorsabb és legjobb minőségű elérésére. A folyamat sikerességének alapját a szereplők elkötelezettsége és közös erőfeszítése adja. A legjobb példákat Amerikában, Angliában, valamint Spanyolországban találhatjuk, ahol ezt a módszert már több mint egy évtizede alkalmazzák sikeresen.

Az elért eredményekkel kapcsolatban felmérés készült, amely az Amerikai Egyesült Államokban található központok adatait dolgozza fel. Ha ezen felmérést vesszük alapul, akkor a következő hatásokkal számolhatunk magyarországi viszonylatban. A *lean* szemlélet hatására Magyarországon a betegek kórházi tartózkodási ideje minimum 30%-kal csökkenhetne. Ez azt a kedvező következményt hozná magával, hogy az így felszabadult kórházi ágyak akár több beteg ellátására, vagy bizonyos esetekben például egyéb terápiás célú szolgáltatások igénybevételére adnának lehetőséget a betegek és gyógyulni vágyók számára. Ezzel párhuzamosan a műtők kihasználtsága is javulna, valamint a műtetre, illetve egyéb speciális beavatkozásokra várók listája és a várakozási idő is csökkenhetne, minimum 50%-kal. A beszerzések átfutási ideje és a készletek nagysága akár 50%-os mértékben is csökkenhet. Ez azonban kockázati tényezőt is hordoz magában. Ha túl nagy

készletet vásárolnak, a pénzügyi erőforrásokat lekötik, így viszont egy esetleges fennakadás esetén nem tudnak megfelelő mennyiségű eszökhöz hozzájutni. Magyarországon sajnos igen magas azon betegek aránya, akik valamilyen kórházi fertőzés hatására veszítik életüket vagy betegednek meg. 2018-ban elismerten fertőzésben elhunytak száma 541 fő volt, de ez a szám becslések szerint jóval magasabb is lehet valójában (ÁNTSZ 2018). Erre a problémára is a *lean* nyújthat megoldást, hiszen a vizsgált országokban csökkent a kórházi fertőzések száma, több mint 70%-kal. Vagyis az egészségügyi ellátási rendszernek a *lean* módszer alapelvei mentén történő átalakításával a lakosság és a gyógyításban érdekeltek egy olyan folyamatosan fejleszthető egészségügyet nyerhetnek, amely minden szempontból tervezhetőbb, ugyanakkor törekszik a fenntartási és működési költségek minimalizálására (JENEI 2010).

Henry Hansmann szerint a profitorientált szereplők hajlamosabbak arra, hogy becsapják vevőiket a nagyobb bevétel érdekében. Ezzel szemben a nonprofit vagy civil szervezetekben nem jelentkezik ez a jelenség, vagy csak elhanyagolható mértékben (HANSMANN 1987). A Vasútegészségügyi Kft. is egy nonprofit intézmény. Bár ez a tény önmagában nem bizonyíték, a betegek visszajelzései arról árulkodnak, hogy az ellátás során előtérbe kerülnek, nem úgy, mint a fizetős rendelőkben és klinikákon. A betegek a megelégedettségi kérdőíven arról számoltak be, hogy ebben az intézetben kedvesek, érdeklődők és korrektek a dolgozók, ami hozzájárul a társaság pozitív arculatához („megbecsült és elismert”) és hírnevének öregbítéséhez. Ezért is lehet, hogy a Társaság legfőbb erőssége a jó hírneve, valamint a rendelő jó elhelyezkedése. Előbbi nagymértékben hozzájárul a folyamatosan növekvő betegforgalomhoz. A legtöbb beteg rendszeresen vesz részt kezeléseken az intézetben, sőt vannak néhányan, akiket már 40 éve folyamatosan itt látnak el. Ez a kitüntetett bizalom tovább erősíti az intézmény megítélését és hírnevét.

A külső munkálatok befejezését követően a régi, elavult utcakép helyett valóságos üde színfolt jelent meg Szombathely szívében. Ezt a betegek visszajelzései is megerősítik, alátámasztják. A betegek minél magasabb színvonalú ellátása és megelégedettsége érdekében az elmúlt években az intézményvezetők folyamatosan fejlesztették műszerparkjukat, ennek köszönhetően felszereltségük kiemelkedő. Ha lehetőség kínálkozik, pályáznak különböző Európai Unió támogatásokra, amelyek segítségével biztosítják a folyamatos fejlődést. A megvalósult beruházások emelik a betegellátás szintjét, hozzájárulnak a munkavégzés körülményeinek javulásához, ezáltal növelik mind a betegelégedettséget, mind a dolgozói elégedettséget. Az intézet számára egyaránt fontos a betegek és a dolgozók elégedettsége, hiszen a dolgozók biztosítják a folyamatos betegellátást.

A betegek visszajelzése alapján a szakdolgozók jól képzettek, udvariasak és segítőkészek. A munkát nem nehezítik belső viták vagy konfliktusok, még a kritikusnak számító helyettesítések sem okoznak fennakadást. A folyamatos, zavartalan működés az előjegyzési rendszernek is köszönhető. Utóbbi segítségével az ellátás zavartalan és tervezhető, mindenki számára biztosítja az egyenlő bánásmódot. A Társaság pénzügyi és vagyoni helyzete stabil, nonprofit mivoltából eredően sem nyeresége, sem vesztesége nem keletkezik.

Kisebb-nagyobb hiányosságok így is felfedezhetők. A legkritikusabb tényezőt a II. emelet elavult állapota, és a meglévő rendelők felújításának jelentős elmaradása jelenti. Egy esetleges felújítás után több és jobban felszerelt rendelőhelyiség is rendelkezésre állhatna, amivel még tovább bővíthetnék a rendelkezésre álló ellátások sorát, ez az ellátás színvonalát is növelhetné. A több hely több párhuzamos idejű szakrendelést jelenthetne, ami végső soron a betegforgalom növekedéséhez is hozzájárulhatna. Egy VIP-egység létrehozása bővítené a fizetős ellátások lehetőségét, ezáltal tovább növelhetők a bevételek, ami az ambuláns műtőrészben a szakmai munka kiterjesztéséhez vezethetne; több szakrendelés létrehozásával pedig itt is kínálhatnának fizetős ellátásokat. A térítéses ellátás igénybevételének propagálása hozzájárulna a bevételnövekedéshez, illetve ez sokat segítené az alulfinanszírozott tevékenységek életben tartásában. A keresztfinanszírozás pedig lehetővé tenné számos olyan szolgáltatás fenntartását, amelyre nincs normatíva.

A felújítás ellenére az épület kora, amely otthont ad a szombathelyi szakrendeléseknek, meghaladja az 50 évet is. Ezért nem meglepő, hogy a villamossági rendszer elavult, ennek részleges, vagy akár teljes felújítására lenne szükség. A régi csatlakozók, foglalatok, szerelvények javítása nagyon nehézkes, az alkatrészek pótlása is problémás. Ennek kapcsán javasolt lenne a lapostető adta lehetőségek kiaknázása, és napkollektorok, valamint napelemek telepítése. Ezen technológiák bevezetésével nemcsak a költségeket lehetne csökkenteni, de felhívnák a figyelmet a megújuló erőforrások használatának előnyeire is. Manapság igen nagy népszerűségnek örvendenek a környezetkímélő megoldások, és ezekre az állam jelentős támogatást is adhat pályázati kereteken belül. A betegforgalom növelése – a jelenlegi finanszírozási feltételek mellett – többet ártana, mint használna. Hiszen a betegforgalom növelésével egyenesen arányban nőne az elégedetlenség a betegek körében, mert ezáltal növekednének a betegfogadási listák, és a várakozási idő egy-egy szakrendelésre. Sajnos így is van olyan szakrendelés, melyre 3 hónap a várakozási idő. Néhány szakrendelés szakemberhiánnyal küzd, ami nem meglepő, hiszen jellemző hazánkra az egészségügyi dolgozók fluktuációjának magas aránya. A szakdolgozók leterheltek, ezért fontos lenne munkabeosztásuk optimalizálása és terheik könnyítése. Ezt új orvosok felvételével lehetne orvosolni, ami nehezen kivitelezhető, hiszen az egészségügyben szakember- és orvoshiány áll fenn (Vasútegészségügyi Nonprofit Közhasznú Kft. 2018. évi beszámolója).

Hazánkban az utóbbi években jelentkező szakemberhiány egyaránt érinti a Markusovszky kórházat és a Társaságot is, ezért megfontolandó döntés volna, ha a két intézmény kooperálna egymással. Erre sajnos csekély esély mutatkozik, pedig az együttműködésnek pozitív hozadéka lennének mindkét félre nézve. A Társaság szempontjából tovább bővíülhetne az ellátottak köre és további szakrendeléseket működtethetnének, a betegek ellátása és vizsgálata még magasabb színvonalon valósulhatna meg. A várakozási idő egy-egy szakrendelésre pedig jelentős mértékben csökkenne.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Nemzetközi szintén napjainkban egyre nagyobb figyelmet szentelnek a gazdasági fejlettség és az egészségügyi rendszer közötti összefüggésnek. Hiszen maga az egészségügyi rendszer is alapvetően befolyásolja a gazdaság fejlettségét. Az egészségügy mint gazdasági tényező jelentőségét mutatja, hogy az egyes országok, régiók nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt helyét jelentősen befolyásolja az egészségügyi szolgáltatások minősége, korszerűsége. A nemzetközi összehasonlítás alapján szoros összefüggés állapítható meg az egyes országokban az egészségügyre fordított kiadások, az egészségügy hatékonysága, illetve a gazdasági termelékenység és a GDP mértéke között (OROSZ 2001). A problémát jól jelzi, hogy 2016-ban az uniós tagállamok közül Magyarország volt az ötödik olyan tagállam, mely költségvetéséből a legkevesebbet fordította az egészségügyre. A közfinanszírozás kollektív döntés, mely meghatározza a fizetőképes keresletet, és korlátozza az állampolgárok kiszolgáltatottságát, valamint a segítségével társadalmi méretekben is sokkal jobb egészségi állapotot lehet elérni közpénzből, mint nélküle (GARAJ – NOVÁK 2020).

Dolgozatom egyik, talán legfontosabb célja az volt, hogy rávilágítsak az állami egészségügyi rendszer hiányosságaira és lehetőségeire. Mindezt egy nonprofit egészségügyi intézmény és egy állami költségvetésű szervezet összehasonlításával hajtottam végre. Feltárni szándékoztam, miben és milyen mértékben különböznek, milyen előnyeik, hátrányaik vannak. Azonban mindezt nemcsak különböző mutatószámok segítségével lehet vizsgálni. A teljes és valós összkép érdekében a tevékenység színvonala, a betegek elégedettsége szempontjából is szükséges vizsgálni, csak ezután lehet levonni a megfelelő következtetéseket, és javaslatokat tenni. Kutatómunkám során választ kaptam arra a kérdésre, hogy miért alakultak ki nonprofit szervezetek, milyen hatásuk van az egészségügyi rendszerre, mennyiben gátolják, esetleg segítik azt, szükségünk van-e rájuk, és ha igen miért, valamint, hogy alkalmasak-e a létrejött szervezetek arra, hogy bemutassák: mi történt volna, ha általános megoldássá válnak. Ez pedig azt a kérdést vonja maga után, hogy jobb alternatíva-e a nonprofit társaságok működtetése, mint a hagyományos kórházgazdálkodás. Ez igen bonyolult és összetett kérdés, amelyre nem lehet csupán két intézmény összehasonlítása alapján választ adni. A valós összkép kialakításához valamennyi egészségügyi nonprofit szervezet elemzésére szükség lenne. A máig fennálló intézmények vizsgálatával megállapíthatóak a hatékony működés ismérvei, illetve azon intézmények problémái, amelyek – működésképtelenség okán – befejezték tevékenységüket.

Az összehasonlítás során abba a problémába ütköztem, hogy míg a Vasútegészségügyi Kft. járóbeteg-szakellátással foglalkozik, a Markusovszky kórház túlnyomórészt fekvőbeteg-ellátást nyújt. Ezért úgy döntöttem, hogy a járóbeteg-ellátást hasonlítom össze, a következő szempontok segítségével: a regisztrált járóbeteg óraszám, az orvos-beteg találkozók száma, a kapott NEAK támogatás mértéke, illetve a teljesített német pontok.

Munkám során tapasztaltam, hogy a teljesítményvolumen-korlát (TVK) kedvezőtlen hatásai befolyásolják az intézmények teljesítményét. Ennek fő oka, hogy túlteljesítés esetén bevételtől esnek el, illetve a támogatás hiánya költségként jelenik meg. A teljesítmény korlátozása pedig a várólista szempontjából igen meghatározó, hiszen tovább növeli a várakozási időt. Ezekből azt a következtetést lehet levonni, hogy a magyarországi egészségügy problémái nem oldhatók meg a hagyományos felfogásmód és eszközrendszer segítségével. Hazánkban egyre drasztikusabb formát ölt a szakemberhiány az egészségügy területén. Ez azonban azt is jelenti, hogy nő az aktívan dolgozók leterheltsége. Illetve a TVK tovább növeli a már amúgy is hosszú várakozási időt az egyes szakrendeléseken és a műtéteknél is. Mindkét jelenség a Társaságnál és a kórháznál is megfigyelhető. Ezért a legfőbb javaslatom a felsorolt problémák kezelésére egy teljesen új szemléletforma bevezetése, egy új modell kialakítása, amely javítaná a versenyképességet, csökkentené a várakozási időt, illetve az ágykihasználatlanságot. A fluktuáció magas arányát további béremelésekkel és egyéb pénzalapú ösztönzésekkel lehetne visszafogni. A két intézmény tekintetében kedvező volna, ha összehangolnák a járóbeteg-szakellátást, amellyel csökkenthetőek lennének a költségek, és a szakemberhiány is megoldódna.

IRODALOMJEGYZÉK

- EURÓPAI BIZOTTSÁG (2017): *State of Health in the EU: Magyarország Egészségügyi országprofil 2017*. https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/chp_hu_hungary.pdf (Letöltve: 2020. 04. 11.)
- GARAJ Erika – NOVÁK Tamás (2020): *Az egészségügy finanszírozása és főbb gazdasági módszerei*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- GYEMSZI (2014): *Az egészségügyi rendszerek tipológiája*, Rendszerelemzési Főosztály, Budapest. https://era.aeek.hu/zip_doc/Eu_rendszerek_tipologia-form.pdf (Letöltve: 2020. 04. 11.)
- HANSMANN, Henry (1987): Economic theories of nonprofit organizations. In: POWELL, Walter W. (ed.): *The nonprofit sector*. Yale University Press, New Haven, CT. 27–42. <https://law.yale.edu/sites/default/files/documents/pdf/Faculty/Hansmanneconomictheories.pdf> (Letöltve: 2020. 03. 04.)
- JENEI István (2010): *A LEAN elvek alkalmazásának tapasztalatai az egészségügyi folyamatok fejlesztésében*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest. http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1124/1/vt_2010n1p18.pdf (Letöltve: 2020. 03. 02.)
- LEAN ENTERPRISE INSTITUTE (2020): *A hazai egészségügy fejlesztésének belső erőforrásai*. Lean Enterprise Institute Hungary, Budapest.
- MARKUSOVSKY KÓRHÁZ 2015, 2016, 2017, ill. 2018. évi beszámolója és kiegészítő melléklete (e-beszámoló). <https://e-beszamolo.im.gov.hu/> (Letöltve: 2020. 05. 12.)
- MOLNÁR Attila (2019): *Az egészségügy helyzete Magyarországon nemzetközi összehasonlításban*. GKI gazdaságkutató Zrt., Budapest. <https://www.gki.hu/wp-content/up->

loads/2019/05/GKI-Az-eg%C3%A9szs%C3%A9g%C3%BCgy-helyzete-20190409.pdf (Letöltve: 2020. 04. 15.)

OROSZ Éva (2001): *Félúton vagy tévúton? Egészségügyünk félmúltja és az egészségpolitika alternatívái*. Egészséges Magyarországért Egyesület, Budapest. <http://tditeszt.elte.hu/file/feluton.pdf> (Letöltve: 2020. 03. 06.)

OROSZ Éva (2017): Megállítható-e a magyar egészségügy leszakadása a visegrádi országoktól? *Esély* 28(6). http://www.esely.org/kiadvanyok/2017_6/Esely_2017-6_1-1_Orosz_Magyar_egeszsegugy.pdf (Letöltve: 2020. 03. 01.)

VASÚTEGÉSZSÉGÜGYI KFT. 2015, 2016, 2017, ill. 2018. évi beszámolója és melléklete. (e-beszámoló). <https://e-beszamolo.im.gov.hu/> (Letöltve: 2020. 05. 12.)

A kötet válogatás az ELTE Társadalomtudományi Karán működő Tudományos Diákkör pályamunkáiból. A Kar sokrétű oktatási tevékenységében csak egy színfoltot képvisel a szombathelyi gazdaságtudományi képzés. Ebben a kötetben mégis e képzés hallgatóinak munkái váltak számbelileg felülreprezentálttá. Reméljük, az itt közreadott írások mérföldkövet jelentenek egy kis oktatási egység tudományos diákköri tevékenysége felvirágzásának útján.

ISBN 978-963-489-289-2

9 789634 892892

